

ISSN(Print) 2709-2879
ISSN(Online) 2709-9024

Дніпровський державний технічний університет

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ДНІПРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**ECONOMIC BULLETIN OF THE DNIPROVSK STATE TECHNICAL
UNIVERSITY**

Науковий журнал

Видається 2 рази на рік

№ 2(5) 2022

**Кам'янське
ДТУ
2022**

**Економічний вісник Дніпровського
державного технічного університету**

**№ 2(5) 2022
Науковий журнал**

Засновник і видавець
Дніпровський державний технічний
університет

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ №24454-14394Р
від 06.02.2020 р.

**Economic Bulletin of the Dniprovsk
State Technical University**

**№ 2(5) 2022
Scientific Journal**

Founder and publisher
Dniprovsk State Technical University

Registration certificate
КВ №24454-14394Р
dated 06.02.2020

У журналі висвітлено результати наукових досліджень у сфері національної економіки, економіки підприємств, менеджменту, маркетингу, бухгалтерського обліку, аналізу, аудиту, оподаткування, фінансів, банківської справи та страхування, математичних методів та інформаційних технологій в економіці.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії (категорія «Б») на підставі наказу МОН України від 30.11.2021 р. №1290.

Видання включено до наукометричних та реферативних баз даних: Index Copernicus, Google Scholar, Vernadsky National Library, Crossref.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5)

Друкується за рішенням Вченої Ради Дніпровського державного технічного університету, протокол № 11, від 24.11.2022 р.

Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. Науковий журнал. Кам'янське: Дніпровський державний технічний університет, 2021. № 2(5). 86 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Будько

Оксана Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет

Заступники головного редактора:

Коренюк

Петро Іванович

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Дніпровський державний технічний університет

Плахотнік

Олена Олександрівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Дніпровський державний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Багорка

Марія Олександрівна

– доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Більська

Ольга Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, маркетингу та національної економіки, Класичний приватний університет

Гончаренко

Оксана Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Дейнеко

Людмила Вікторівна

– доктор економічних наук, професор, зав. відділом промислової політики, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

Деркач

Тетяна Вадимівна

– доктор економічних наук, доцент, зав. кафедри менеджменту, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

Єліссєва

Оксана Костянтинівна

– доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, зав. кафедри статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Зелінська Анетта

– професор, кафедра логістики, факультет бізнесу та менеджменту, Вроцлавський університет економіки та бізнесу (м. Вроцлав, Польща)

Іванов

Сергій Володимирович

– доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри аналітичної економіки та менеджменту, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Клісінські Януш

– доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу і підприємництва університету (м. Бяльско-Бяла, Польща)

Ковальська

Любов Леонідівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Луцький національний технічний університет

Косова

Тетяна Дмитрівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Національний авіаційний університет

- Карімов
Геннадій Іванович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Дніпровський державний технічний університет
- Кривицька
Ольга Романівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний університет «Острозька академія»
- Могилова
Анастасія Юріївна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
- Никифорок
Олена Ігорівна** – доктор економічних наук, професор, зав. відділом розвитку виробничої інфраструктури, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
- Сатир
Лариса Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Білоцерківський національний аграрний університет
- Усикова
Олена Миколаївна** – доктор економічних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту економіки і управління, Миколаївський національний аграрний університет
- Халатур
Світлана Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
- Ципліцька
Олена Олександрівна** – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
- Юдіна
Світлана Валеріївна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Юдіна С.В., Іванов С.В. Ivanov Serhii, Yudina Svitlana Забезпечення національної продовольчої безпеки Economy and operation of national economy	7
Карімов І.К., Карімов Г.І., Нужна С.А. Karimov Ivan, Karimov Hennadii, Nuzhna Svitlana Традиційні і нетрадиційні методи в бізнес-освіті Traditional and non-traditional methods in business education	16
Олексюк В.О. Oleksiuk Vitalii Онтологічні аспекти модернізації економічних систем Ontological aspects modernization of economic systems	25

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Plakhotnik Olena Плахотнік О.О. Study of theoretical and methodological aspects of creative management Дослідження теоретико-методичних аспектів креативного менеджменту.....	32
Чернявська І.М., Ковтун Р.О. Chernyavs'ka Iryna, Kovtun Rostyslav Управління організаційними змінами як напрям удосконалення діяльності організації Management of organizational changes as a direction of improving the organization's activities.....	42

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ MONEY, FINANCES AND CREDIT

Voronina Alevtina, Hanzhuk Svitlana, Hanzhuk Katerina Вороніна А.В., Ганзюк С.М., Ганзюк К.І. Assessment of the efficiency of the use of basic resources using the tools of taxonomic analysis Оцінка ефективності використання основних засобів із застосуванням інструментів таксономічного аналізу	52
Юдіна С.В., Гоголюк К.С. Yudina Svitlana, Hoholiuk Kostiantyn Фондовий ринок світу: сучасний стан та перспективи розвитку World stock market: current state and prospects of development of stock exchange.....	60

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Будько О.В., Шепель А.В.

Budko Oksana, Shepel Alina

Особливості аудиту облікової політики підприємства

Features of the audit of the company's accounting policy..... **67**

Хмелюк А.В., Шахова М.С.

Khmelyuk Alona, Shahova Marie

Організація обліку й аналізу в управлінні високоліквідними активами великих підприємств

Organization of accounting and analysis in the management of highly liquid assets of large enterprises..... **75**

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ
ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY**

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).270417pp7-15
УДК 338.439.6

Іванов С.В., член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії економічних наук України, доктор економічних наук, професор, генеральний директор ТОВ «АБК Дніпро»

ORCID ID: 0000-0002-1205-3797

e-mail: ivanovsv@abkdniopro.com

Юдіна С.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

ORCID ID: 0000-0001-83184172

e-mail: yusv0763@ukr.net

Ivanov Serhii, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Honored Scientist of Ukraine, D.Sc. (Economics), Professor,

general director of «ABK Dniopro» LLC, Dniopro

ORCID ID: 0000-0002-1205-3797

e-mail: ivanovsv@abkdniopro.com

Yudina Svitlana, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finances and Accounting

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

ORCID ID: 0000-0001-8318-4172

e-mail: yusv0763@ukr.net

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**ENSURING NATIONAL FOOD SECURITY**

У статті розглянуто поняття продовольчої безпеки та її складові. До складових елементів продовольчої безпеки віднесено: об'єкти, суб'єкти, основні складові, механізм забезпечення та основні поняття. Виділено основні характеристики національної продовольчої безпеки, а саме: потенційна фізична доступність продуктів харчування; економічна доступність; якість харчування; безпека харчування; продовольча незалежність; надійний доступ до продовольства. Показано внесок сільського господарства у забезпечення продовольчої безпеки. Наведено основні критерії здійснення політики продовольчої безпеки, їх порогові значення. Визначено систему факторів, що забезпечують зміцнення національної продовольчої безпеки, а саме: техніко-технологічні; біологічні; фінансово-економічні; організаційно – правові; соціальні; екологічні та природно-кліматичні; макроекономічні; кон'юнктурні; воєнно-політичні; техногенні. Зроблено висновок щодо необхідності розробки заходів щодо нівелювання наслідків сучасних викликів та реалізації програми з попередження кризових явищ в забезпеченні продовольчими товарами населення України.

Ключові слова: продовольча безпека; фізична доступність продуктів харчування; економічна доступність; якість харчування; безпека харчування; продовольча незалежність; надійний доступ до продовольства; критерії продовольчої безпеки; фактори забезпечення.

The article discusses the concept of food security and its components. The constituent elements of food security include: objects, subjects, main components, mechanism of provision and basic concepts. It is proposed to define food security as a state of the economy, in which the food

independence of the country is ensured, the physical and economic accessibility of the population to quality food in accordance with physiological norms is guaranteed. The main characteristics of national food security are highlighted, namely: potential physical availability of food products; economic availability; food quality; food safety; food independence; reliable access to food. The contribution of agriculture to ensuring food security is shown. Indicators of global added value in agriculture, forestry and fisheries by regions of the world and in Ukraine are given in tabular form. The main criteria for the implementation of the food safety policy and their threshold values are given. The level of self-sufficiency in the main types of food in Ukraine in 2020 is shown graphically. The main crops that form the country's export potential have been identified. A system of factors ensuring the strengthening of national food security has been determined, namely: technical and technological; biological; financial and economic; organizational and legal; social; ecological and natural-climatic; macroeconomic; economic; military and political; man-made. The conclusions state that the state of national food security can be considered satisfactory. It is noted that the military operations affected the economic availability of food for the country's population. A conclusion was made regarding the need to develop measures to mitigate the consequences of modern challenges and implement a program to prevent crisis phenomena in the provision of food products to the population of Ukraine.

Key words: *food safety; physical availability of food products; economic availability; food quality; food safety; food independence; reliable access to food; food security criteria; factors of provision.*

JEL classification: *O13, Q18, R11*

Постановка проблеми. Сучасний стан світового сільського господарства та агропродовольчих ринків не дозволяє забезпечувати усе населення планети безпечними та високоякісними продуктами харчування, через кризові ситуації знижується рівень доступності та споживання найважливіших продуктів харчування. Продовольча проблема, хоч і повільно, але все більше набуває рис продовольчої безпеки, вирішення якої потребує узгодженої політики та спільних практичних дій світової спільноти. Однак такі дії в сучасних умовах, через загострення політичних та економічних проблем на глобальному рівні не достатньо вирішуються.

Тому проблему продовольства в кожній країні, у тому числі й в Україні необхідно вирішувати виходячи зі своїх можливостей, переважно на основі власного виробництва за максимальних гарантій безпеки.

Україна майже вийшла на рекомендований рівень споживання своїми громадянами основних харчових продуктів, мається на увазі фізична доступність до продовольчих товарів, хоча економічна доступність потребує додаткового вирішення.

Аналіз основних досліджень та публікацій. В розробку сутнісних ознак та аналіз загальних проблем продовольчої вагомий внесок зробили такі вчені, як В.Г. Андрійчук, О.О. Акоюн, Н.Й. Басюріна, П.П. Борщівський, Н.Р. Джурик, В.А. Ляшенко, О.С. Лисецький, Т.М. Лозинська, І.І. Лукінов, О.С. Резнікова, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, О.М. Царенко та інші.

В той же час, стан продовольчої безпеки України через війну з РФ потребує додаткового дослідження. Зростає вплив на забезпечення продовольчої безпеки України зовнішніх чинників, оскільки продовольство дедалі більше стає однією з основних важелів політичного й економічного тиску у міжнародних відносинах через збільшення споживання продуктів в майже в усіх країнах світу, інтенсивний розвиток біоенергетики, зниження рівня світових запасів продовольства тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є подальший розвиток підходів до аналізу поняття та оцінки сучасного стану продовольчої безпеки України, визначення факторів, що забезпечують зміцнення національної продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використовуючи основи системного підходу продовольчу безпеку запропоновано розглядати як збалансоване функціонування

продовольчих систем різного рівня через розширене відтворення усіх його елементів: виробничому, соціальному, економічному та екологічному.

Основною сферою, де створюється продукція, яка є основою продовольчих товарів є сільське господарство.

В той же час, роль сільського господарства як двигуна загального зростання з плином часу зменшується одночасно з його часткою у ВВП, досвід країн, що мають нині середні доходи, дозволяє припустити, що його роль у забезпеченні продовольчої безпеки (скороченні бідності та голоду) продовжуватиме залишатися значущою.

Внесок сільського господарства в скорочення голоду полягає не тільки у виробництві продовольства там, де потреби стоять особливо гостро, але також у створенні зайнятості, отриманні доходів та підтримки коштів до існування у сільських районах.

У 2020 році в сільському господарстві було зайнято 874 млн. людей, або 27% світової робочої сили, порівняно з приблизно 1 050 млн. (або 40%) у 2000 році. Тобто, за останні 20 років відбулося скорочення зайнятих у сільському господарстві на 176 млн. осіб.

За даними ФАО створена глобальна додана вартість сільським, лісовим і рибним господарством зросла на 73% в реальному вираженні між 2000 і 2019 роками, досягнувши 3,5 трильйона доларів США у 2018 році (табл. 1).

Таблиця 1. Глобальна додана вартість сільського господарства, лісового господарства та рибальства по групах країн та в Україні, млн. дол. США (ціни 2015 року)

Роки	Світ	Африка	Америка	Азія	Європа	Океанія	Україна
2000	2 031 616,8	170 001,8	327 134,5	1217770,0	279 469,5	37 240,9	6 834,6
2005	2 360 380,5	227 650,5	388 181,3	1413509,8	290 551,2	40 487,7	8 176,3
2010	2 706 298,2	292 132,8	412 109,7	1660713,2	298 844,9	42 497,7	8 664,5
2014	3 082 678,9	345 001,3	450 655,4	1912570,9	329 009,4	45 442,0	11480,4
2015	3 157 066,8	358 327,4	468 520,0	1959764,9	327 243,5	43 211,0	10 977,8
2016	3 228 446,9	366 825,7	472 277,0	2017574,1	325 585,1	46 185,0	11 673,0
2017	3 340 671,9	384 677,8	483 036,1	2098527,5	329 443,7	44 986,8	11 399,5
2018	3 423 914,1	396 700,2	489 677,4	2165356,2	329 565,8	42 614,5	12 316,1
2019	3 511 294,4	403 925,8	496 301,2	2236854,5	333 622,3	40 590,7	12 482,3

Джерело: складено авторами. *Світове продовольство та сільське господарство – Статистичний щорічник 2021.* URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb4477en/>

За даними табл. 1 спостерігаємо збільшення доданої вартості в глобальному масштабі на 1,5 трлн. дол. порівняно з 2000 роком.

В той же час, доля України у створенні глобальної доданої вартості сільського господарства, лісового господарства та рибальства у 2000 році становила 0,34%, а в 2019 році – 0,36%.

Це свідчить про те, що тільки об'єднаними зусиллями країни світу можуть вирішити проблему продовольчої безпеки.

На рис. 1 наведено схематично основні поняття та складові системи продовольчої безпеки.

На основі дослідження літературних джерел можна виділити основні характеристики національної продовольчої безпеки (рис. 2):

- здатність продовольчої системи здійснювати виробництво сільськогосподарської продукції, імпортувати її, забезпечувати ефективне зберігання та просування до кінцевого споживача продуктів харчування в обсягах, які необхідні для задоволення раціональних потреб всіх соціальних груп населення (потенційна фізична доступність продуктів харчування);

- можливість споживання достатнього в кількісному вираженні та збалансованого за асортиментом набору продуктів харчування, що відповідає прийнятним стандартам поживності та якості для всіх соціальних груп країни (економічна доступність);

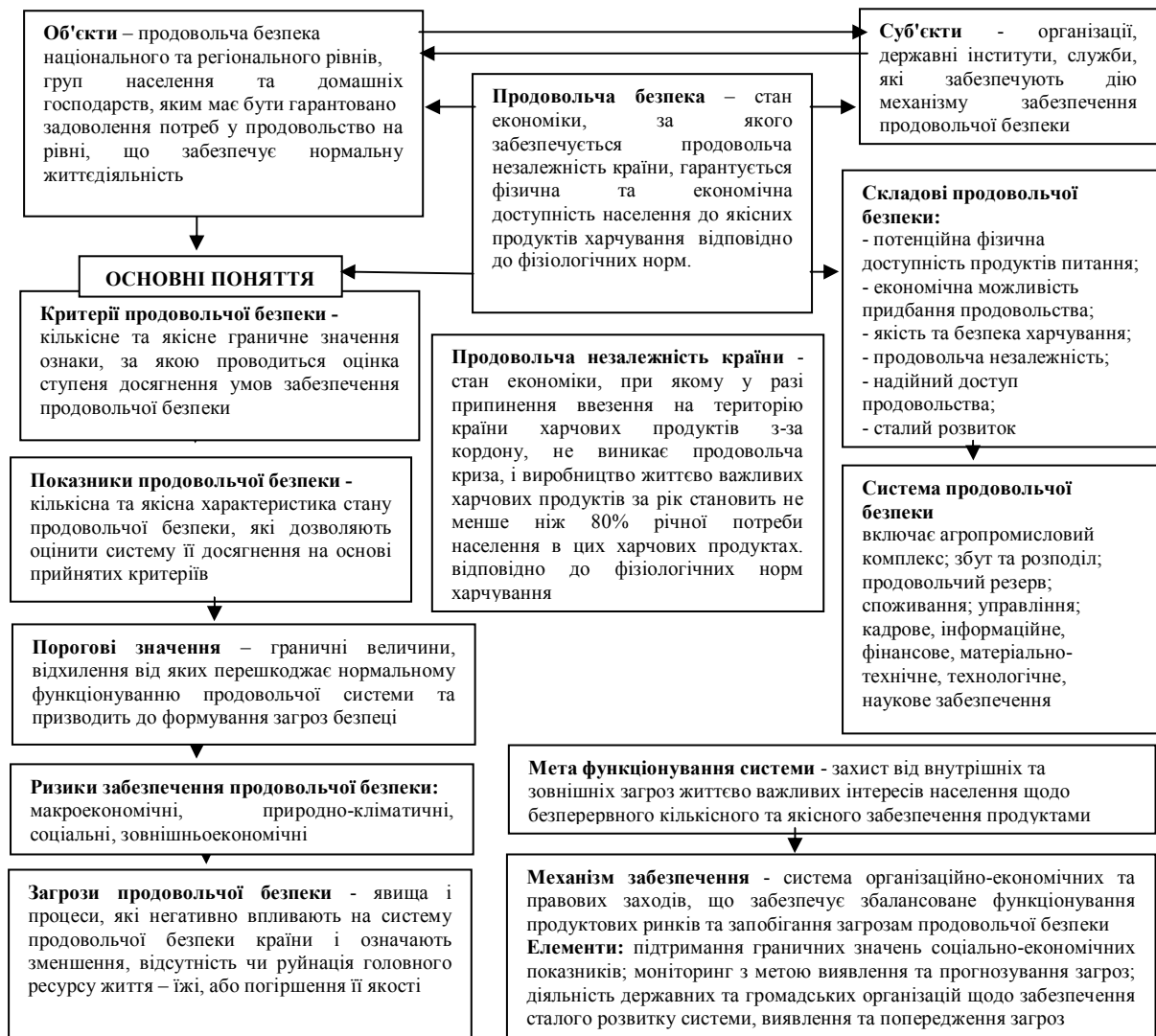

Рис. 1. Основні поняття та складові системи продовольчої безпеки
Джерело: складено авторами

- можливість споживання продуктів високої якості та у кількості, достатній для раціонального харчування за енергетичною цінністю та збалансованого за найважливішими життєзабезпечуючими елементами (якість харчування);

- здатність продовольчої системи гарантувати мінімальні вимоги до безпеки харчових продуктів та продовольчої сировини (безпека харчування);

- економічна самостійність та максимальна автономність національної продовольчої системи, її адаптивність до коливань кон'юнктури світового ринку на основі раціонального використання наявного виробничого потенціалу та проведення активної зовнішньоекономічної діяльності на глобальних продовольчих ринках (продовольча незалежність);

- здатність продовольчої системи мінімізувати вплив несприятливих політичних, економічних та природно-кліматичних умов на виробництво та постачання населенню продовольства в усіх без винятку регіонах країни (надійний доступ продовольства) [1].

Ключове значення для здійснення політики продовольчої безпеки мають критерії та показники продовольчої безпеки (рис. 3).

Серед домінуючих критеріїв забезпечення продовольчої безпеки можна виділити показник питомої ваги вітчизняної сільськогосподарської продукції в загальному обсязі товарних ресурсів внутрішнього ринку.

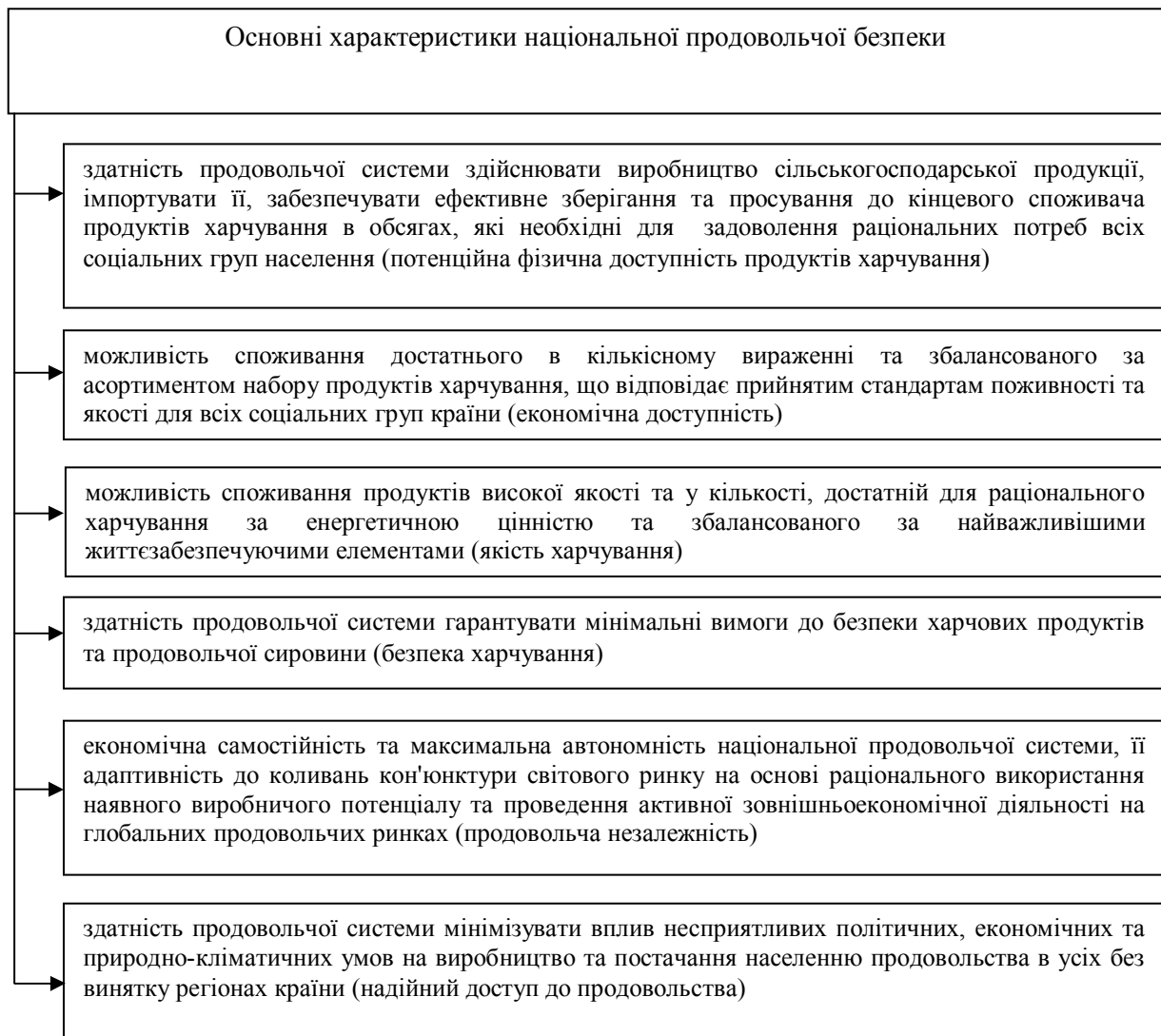

Рис. 2. Основні характеристики національної продовольчої безпеки

Джерело: складено авторами

Для оцінки ступеня досягнення забезпечення продовольчої безпеки необхідно використовувати такі порогові значення критеріїв:

- по зерну та картоплі – не менше 95%;
- за цукром та рослинною олією – не менше 80%;
- з м'яса та м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) – не менше 85%;
- по молоку та молокопродуктах (у перерахунку на молоко) – не менше 90%;
- по рибі та рибопродуктам – не менше 80%.

На рис. 3 наведено рівень самозабезпеченості основними видами продовольства в країні у 2020 році (виробництво до внутрішнього використання на території України).

По олії показник самозабезпеченості складав у 2020 році 1392,8%, по зерну та зернобобовим культурам – 323,3%. Тобто саме ці види продовольства складають основу експорту сільськогосподарської продукції України.

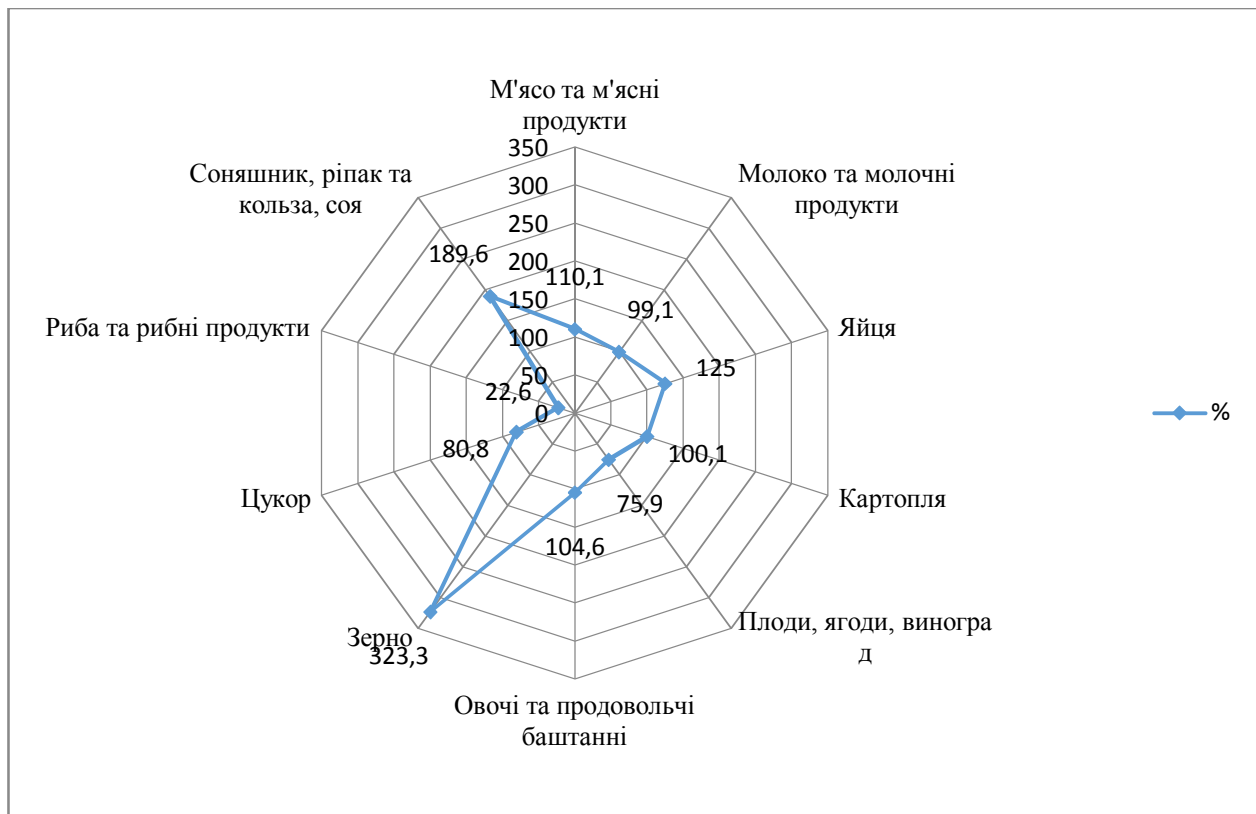

Рис. 3. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства в Україні у 2020 році

Джерело: Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Bsph_2020.pdf

Виходячи з вищенаведених критеріїв тільки по рибі та рибним продуктам (22,6%) й по плодовим, ягідним культурам та винограду (75,9%) не виходило забезпечення до порогових рівнів. Тобто, необхідно було імпортувати такі продукти в країну.

Показані тенденції простежувалися й в 2021 році. Війна в 2022 році погіршила усі показники щодо забезпечення продуктами харчування населення в країні та обсяги експорту та імпорту.

При визначенні цих порогових значень було враховано, передусім, такі чинники: по-перше, необхідність забезпечення раціональних норм споживання харчових продуктів; по-друге, вплив частки імпорту на цінову стійкість агропродовольчого ринку; по-третє, потенціалу України з урахуванням природно-кліматичних умов виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Відомо, що порогова величина частки імпорту продовольчих товарів має знаходитися на рівні 10%–15%. Якщо імпорт не перевищує такий показник, то він служить тільки доповненням до внутрішнього агропромислового виробництва. Якщо імпорт більше встановленого порогового значення, то він може призводити до звуження можливостей розвитку та потенційно – до спаду виробництва сільськогосподарської продукції в країні.

На підставі проведеного аналізу визначено систему факторів, що забезпечують зміцнення національної продовольчої безпеки.

В Н У Т Р І Ш Н І	ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ	<ul style="list-style-type: none"> - модернізація техніко-технологічної бази АПК; - освоєння інтенсивних та ресурсозберігаючих технологій виробництва; - створення ефективної системи селекції в рослинництві та тваринництві, зміцнення племінної бази
	БІОЛОГІЧНІ	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація сортового складу сільськогосподарських культур та порід тварин; - зростання генетичного потенціалу с.-г. рослин та тварин; - створення нових типів трансгенних тварин та рослин
	ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ	<ul style="list-style-type: none"> - залучення інвестицій для розвитку інноваційної діяльності у вітчизняному АПК; - підвищення якості функціонування логістичних систем; - протекціоністська політика держави щодо вітчизняних товаровиробників; - поліпшення діяльності маркетингових служб та системи менеджменту якості; - підвищення платоспроможного попиту на продукти харчування; - підвищення конкурентоспроможності виробленої вітчизняної продукції; - вдосконалення механізмів державного регулювання АПК
	ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення нормативно-правового регулювання агропродовольчого ринку; - розвиток інституційного середовища; - боротьба з тіньовою економікою
	СОЦІАЛЬНІ	<ul style="list-style-type: none"> - зростання впевненості населення у ефективності політики держави щодо забезпечення продовольчої безпеки; - розвиток соціальної інфраструктури сільських територій, підготовка та перепідготовка кадрів; - підвищення рівня доходів та якості життя населення
	ЕКОЛОГІЧНІ, ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ	<ul style="list-style-type: none"> - наявність системи природоохоронних заходів; - попередження вимерзання посівів; - виробництво та застосування висококонцентрованих органічних добрив; - виведення морозостійких сортів, адаптованих порід худоби
З О В Н І Ш Н І	МАКРО-ЕКОНОМІЧНІ	<ul style="list-style-type: none"> - використання можливих переваг від членства України у СОТ, ЄАЕС та інших міжнародних альянсах; - вдосконалення зовнішньоекономічної політики, що регулює експортно-імпорتنі операції з продовольством; - зростання рівня світових запасів продовольства
	КОН'ЮКТУРНІ	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення адаптації вітчизняної економіки до змін кон'юнктури світового продовольчого ринку
	ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення політичної стабільності та військового паритету у світовому співтоваристві
	ТЕХНОГЕННІ	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення системи прогнозування аварій та катастроф техногенного характеру

Рис. 4. Схеми факторів, що забезпечують зміцнення національної продовольчої безпеки
Джерело: складено авторами

Висновки. Таким чином, проведене дослідження аналізу стану забезпечення продовольчої безпеки в країні показало, що його можна в цілому визначити як задовільний.

Але війна погіршила майже усі показники. Військові дії позначилися на зростанні цін на енергоносії, добрива, продукти харчування та інше. В той же час, простежується зниження доходів більшої частини населення в Україні, що негативно позначилося на економічній доступності населення країни до продовольства.

Така ситуація вимагає розробки заходів щодо нівелювання (усунення) наслідків сучасних викликів та реалізації програми з попередження кризових явищ в забезпеченні продовольчими товарами населення України.

Список використаної літератури

1. Ковалюк Б.І. Визначення основних параметрів продовольчої безпеки країни. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665> (дата звернення: 25.09.2022).
2. Акопян О.О., Химченко А.Н. Современное состояние и перспективы обеспечения продовольственной безопасности Украины. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/1410/1439> (дата звернення: 25.09.2022).
3. Басюркіна Н.Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки. *Економіка харчової промисловості*. 2011. №2. С. 5-10.
4. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 27.06.2004 р. №1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 25.09.2022).
5. Джурик Н.Р., Майкова С.В., Сусол Н.Я., Ковальчук М.П., Гаврилишин В.В. Продовольча безпека України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.4. С.189-195.
6. Баб'як В.М., Василець Н. М. Продовольча безпека України в контексті глобальної продовольчої безпеки. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2010_2/St_8.pdf (дата звернення: 25.09.2022).
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення 25.09.2022).
8. Основні задачі забезпечення продовольчої безпеки країни. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Колективна монографія / Лозинська Т. М.; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. К. : ІАЕ, 2001. 831 с.
9. Резнікова О.С. Проблеми світової продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_2/10ros.pdf (дата звернення: 25.09.2022).

References

- [1] Kovaljuk B.I. (2014) Vyznachennja osnovnykh parametriv prodovoljchoji bezpeky krajiny [Determination of the main parameters of the country's food security]. *Efektivna ekonomika*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665> (accessed 25 September 2022).
- [2] Akopjan O.O., Khymchenko A.N. Sovremennoe sostoyanie i perspektivy obespecheniya prodovolstvennoy bezopasnosti Ukrainyi [The current state and prospects of food security in Ukraine]. Available at: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/1410/1439> (accessed 25 September 2022).
- [3] Basjurkina N.J. (2011) Prodovoljcha bezpeka jak systemna kharakterystyka funkcionuvannja aghropromyslovogho sektoru ekonomiky [Food security as a systemic characteristic of the functioning of the agro-industrial sector of the economy]. *Ekonomika kharchovoji promyslovosti*, no.2, pp. 5-10.

- [4] Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku sil's'kokogho ghospodarstva Ukrainy». [About state support of agriculture of Ukraine] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (accessed 25 September 2022).
- [5] Dzhuryk N.R., Maikova S.V., Susol N.Ia., Kovalchuk M.P., Havrylyshyn V.V. (2011) Prodovoljcha bezpeka Ukrainy [Food security of Ukraine]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy*, Vyp. 21.4, pp. 189-195.
- [6] Bab'jak V.M., Vasylecj N. M. Prodovoljcha bezpeka Ukrainy v konteksti global'noji prodovoljchoji bezpeky. [Food security of Ukraine in the context of global food security]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2010_2/St_8.pdf (accessed 25 September 2022).
- [7] Zakon Ukrainy «Pro osnovy nacional'noji bezpeky Ukrainy». [About the basics of national security of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (accessed 25 September 2022).
- [8] Osnovni zadachi zabezpechennja prodovoljchoji bezpeky krajiny. Problemy efektyvnogho funkcionuvannja APK v umovakh novykh form vlasnosti ta ghospodarjuvannja (2001) [The main tasks of ensuring the food security of the country. Problems of the effective functioning of the agricultural industry in the conditions of new forms of ownership and management]. K.: IAE. (in Ukrainian)
- [9] Reznikova O.S. Problemy svitovoji prodovoljchoji bezpeky v umovakh globalizaciji ekonomiky. [Problems of world food security in the conditions of economic globalization]. URL: Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_2/10ros.pd (accessed 25 September 2022).

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).270421pp16-24
УДК 33:37.02:004

Карімов І.К., к.ф.-м.н., доцент, завідувач кафедри прикладної та вищої математики
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0003-4145-9726
e-mail: ikarimov@ukr.net

Карімов Г.І., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-0208-2607
e-mail: gkarimov@ukr.net

Нужна С.А., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID/0000-0002-6850-4016
e-mail: nuzhna.s.a@dsau.dp.ua

Karimov Ivan, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Applied and Higher Mathematics
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0003-4145-9726
e-mail: ikarimov@ukr.net

Karimov Hennadii, PhD, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate
Professor of Management of Organization and Administration Department
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0002-0208-2607
e-mail: gkarimov@ukr.net

Nuzhna Svitlana, Candidate of Economic Sciences (Ph.D), Associate Professor, Associate Professor
of Information Systems and Technologies
Department State Agrarian and Economic University, Dnipro
ORCID ID/0000-0002-6850-4016
e-mail: nuzhna.s.a@dsau.dp.ua

ТРАДИЦІЙНІ І НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ В БІЗНЕС-ОСВІТІ

TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL METHODS IN BUSINESS EDUCATION

У роботі розглядаються організаційні та методичні питання використання традиційних і нетрадиційних методів в бізнес-освіті. Наведена класифікація нетрадиційних методів навчання, підкреслена відносність понять «традиційний метод» та «нетрадиційний метод». Описані найбільш ефективні нетрадиційні методи в бізнес-освіті, включаючи методи, засновані на використанні комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційного навчання, компетентнісного підходу та диференціації освіти. Особливо відзначений технологічний підхід в поєднанні з використанням квазіпрофесійних навчальних завдань. Підкреслено, що сучасні освітні методики повинні будуватися на основі поєднання традиційних та нетрадиційних методів та підходів в пропорціях, які залежать від конкретної дисципліни і виду навчальної роботи.

Ключові слова: бізнес-освіта, традиційний метод навчання, нетрадиційний метод навчання, технологічний підхід, квазіпрофесійні задачі.

The work deals with organizational and methodical issues of using traditional and nontraditional methods in business education. The presented is classification of non-traditional

teaching methods, is emphasized the relativity of the concepts "traditional method" and "non-traditional method". It is noted, that the main factors affecting the choice of non-traditional methods and approaches today are the introduction of a competence approach in business education and the transition to a mixed (full-time – distance) form of education, caused by the disruption of the established organization of the educational process due to the COVID-19 pandemic and the spread of armed conflicts (wars).

It is emphasized that the formation of non-traditional methods and forms of the educational process is due to the desire to overcome certain limitations of traditional methods, to increase the interest of those seeking education in individual subjects and the learning process as a whole. The most effective non-traditional methods in business education include methods based on the use of computer and information – communication technologies, distance learning, a competence approach and differentiation of education.

Is particularly effective in the process of applied mathematics training of applicants of higher economic education of the first (bachelor) level, is the technological approach combined with the professionalization of educational tasks. The implementation of the approach involves the study of the technology for solving typical (professional or quasiprofessional) task, including a meaningful statement of the problem; construction of a logical and (or) mathematical model; mastering the method of implementing the model using publicly available software tools; interpretation of the obtained results. This is an example of a quasiprofessional task.

Traditional and non-traditional methods in business education should not be seen as antagonistic methods. Modern educational methods should be built on the basis of a combination of traditional and non-traditional methods and approaches in proportions that depend on the specific discipline and type of educational work. Each teacher should choose exactly those methods that most correspond to his discipline and teaching style, the way of communicating with the audience, the composition of the specific audience, the available resources, etc. The work presents an example of a combination of traditional and non-traditional methods when studying the discipline "Optimization methods and models".

Keywords: *business education, traditional teaching method, non-traditional teaching method, technological approach, quasiprofessional tasks.*

JEL Classification: *I21; I24*

Постановка проблеми. Методи та форми навчання в закладах вищої освіти дуже часто поділяють на традиційні і нетрадиційні. При цьому під традиційними зазвичай розуміють методи, засновані на класичній організації освітнього процесу у вигляді навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки та контрольних заходів. Навчальні заняття в свою чергу поділяють на лекції; практичні, лабораторні, семінарські та індивідуальні заняття; а також консультації [1]. Всі відхилення від усталеного порядку класифікуються як нетрадиційні методи та форми. Зауважимо, що більшість методів, які свого часу були віднесені до нетрадиційних, були створені внаслідок прагнення подолання певної обмеженості традиційних методів, підвищення зацікавленості здобувачів освіти до навчальних предметів та процесу навчання в цілому. Природно, що такі нетрадиційні методи не повинні використовуватися постійно, щоб не втратити своєї привабливості для здобувачів освіти.

Останнім часом нетрадиційні методи найчастіше були пов'язані з активним використанням комп'ютерних технологій та впровадженням компетентнісного підходу в освіті. Нині на перший план виходять проблеми, зумовлені переходом до змішаної (очнодистанційної) форми освітнього процесу.

Таким чином, проблема використання традиційних і нетрадиційних методів в освітньому процесі в цілому і в бізнес-освіті зокрема не втрачає своєї актуальності та потребує подальших досліджень для формування відповідної методології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні питання використання традиційних і нетрадиційних методів в освіті досліджувалися в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. При цьому традиційні методи досить детально описані в багатьох

підручниках з педагогіки (наприклад, [2,3]), давно реалізовані в навчальній літературі, яка використовується при підготовці фахівців різних профілів.

Загальні принципи та методологія використання нетрадиційних методів і підходів знайшли відображення в ряді монографій та навчальних посібників, зокрема [4–7]. Автори проводять порівняльний аналіз традиційних і інноваційних методів, висвітлюють їх особливості, вказують області переважного використання. Значна увага приділена технологічному підходу до організації навчання та впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій в освіту. Особливо активно обговорюються проблеми, пов'язані з електронним, мобільним та дистанційним навчанням [7–10].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в тому, щоб показати можливості використання традиційних і нетрадиційних методів в бізнес-освіті та визначити особливості щодо їх впровадження в освітній процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. В педагогіці *метод навчання* зазвичай трактується як «... взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток» [2, с. 320]. Складовою метода навчання є *прийом навчання* як сукупність конкретних навчальних ситуацій, що сприяють досягненню певної мети конкретного методу. В свою чергу, сукупність застосовуваних методів навчання утворює *методику* викладання певної дисципліни.

Традиційні методи навчання можна класифікувати за різними ознаками, акцентуючи увагу на тих чи інших особливостях їх реалізації. Різноманіття систем класифікації зумовлене цілями основного дослідження авторів. Як наслідок, окремі класи методів за різними класифікаціями перетинаються, один і той же метод можна віднести до різних класів. Це добре видно з прикладів, наведених в табл. 1.

Як видно, дуже подібними є класи пасивних методів і методів готових знань; активних і дослідницьких методів; практичних методів та методів формування умінь і навичок.

Окремо слід виділити клас інтерактивних методів, в основі яких лежить співпраця викладачів і здобувачів освіти. Форми такої співпраці можуть бути найрізноманітнішими: тренінги, ситуаційні задачі, кейс-методи, мозковий штурм і ін. Зазвичай інтерактивні методи застосовуються паралельно з іншими традиційними методами або ж органічно вбудовуються в класичну схему освітнього процесу. В той же час наявність суттєвих особливостей дає підстави відносити інтерактивні методи до нетрадиційних методів навчання [4,5].

Як зазначалося вище, до нетрадиційних методів приводяться випадки з будь-якими відхиленнями від традиційної організації навчального процесу та усталеного порядку реалізації окремих його елементів. В певному смислі більшість нетрадиційних методів можна розглядати як модифікації традиційних методів навчання. Так, наприклад, до групи традиційних словесних методів відносяться лекції. Традиційно серед них виділяють вступні, ознайомчі, інформаційні, узагальнюючі та оглядові лекції. В той же час окремі фахівці виокремлюють і нетрадиційні лекції, такі як лекція-бесіда, лекція-візуалізація, інтерактивна лекція, лекція із задалегідь запланованими помилками та ін.

З розглянутого вище витікає, що проблема використання нетрадиційних методів в бізнес-освіті дуже багатогранна. Кожен викладач обирає саме ті методи, які найбільше відповідають його дисципліні і стилю викладання, способу спілкування з аудиторією, складу конкретної аудиторії, наявного ресурсного забезпечення тощо. Тому ми зупинимось детальніше тільки на проблематиці деяких нетрадиційних методів.

Методи, засновані на використанні стандартного або спеціально розробленого програмного забезпечення. До цієї групи слід віднести нетрадиційні методи та прийоми вирішення завдань одержання кількісних характеристик досліджуваних процесів. Характерними прикладами в бізнес-освіті є задачі моделювання та прогнозування перебігу економічних процесів з метою отримання оптимальних управлінських рішень. Традиційно використовуваний інструментарій розв'язання таких задач передбачає наявність досить ґрунтовних математичних знань та практичних навичок їх застосування. При нетрадиційному підході для вирішення багатьох задач можна використати засоби комп'ютерної техніки та відповідне програмне забезпечення.

Таблиця 1. Класифікація традиційних методів навчання

Визначальна ознака	Класифікаційні типи методів	Пояснення
Характер взаємодії викладача і здобувача освіти	<ul style="list-style-type: none"> Пасивні методи Активні методи Інтерактивні методи 	Головна дійова особа - викладач Головна дійова особа – здобувач освіти Викладач і здобувач освіти – рівнозначні суб'єкти навчання
Широта охоплення	<ul style="list-style-type: none"> Загальні методи Спеціальні методи 	Використання в процесі навчання будь-яких навчальних предметів Використання в процесі навчання тільки окремих навчальних предметів
Подача навчального матеріалу	<ul style="list-style-type: none"> Методи готових знань Дослідницькі методи 	Пасивне сприймання здобувачем освіти поданого матеріалу, запам'ятовування і відтворення за необхідності Активна самостійна робота, аналіз явищ, висунення і перевірка гіпотез, формулювання висновків
Походження інформації	<ul style="list-style-type: none"> Словесні методи Наочні методи Практичні методи 	Лекції, бесіди, розповіді тощо Ілюстрація, демонстрація, спостереження Лабораторні та практичні роботи, вправи
Мега навчання	<ul style="list-style-type: none"> Методи здобуття нових знань Методи формування умінь і навичок Методи застосування знань на практиці Методи творчої діяльності Методи закріплення знань та навичок Методи перевірки і оцінювання знань та навичок 	В основу виділення класів покладені традиційні етапи процесу навчання

Джерело : складено на підставі [2,3]

Так, наприклад, при побудові та верифікації економетричних моделей з успіхом використовуються як спеціалізовані інструменти аналізу (підменю *Анализ данных*), так і стандартні статистичні функції (ЛИНЕЙН, ФРАСП, СТЬЮДРАСП), наявні в табличному процесорі Microsoft Excel. Застосування наявного там же стандартного засобу *Поиск решения* дає можливість відмовитися від безпосереднього використання симплексного метода при вирішенні задач оптимізації, значно скоротити рутинну складову моделювання, більше уваги приділити формуванню навичок побудови математичних моделей та аналізу особливостей перебігу досліджуваного процесу. Як наслідок, процес навчання стає більш творчим, краще засвоюються теоретичні положення, підвищується мотивація та зацікавленість в застосуванні методів математичного моделювання [11–12]. Методи, засновані на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Характерними представниками ІКТ є *e-learning* (електронне навчання), *m-learning* (мобільне навчання) та дистанційне навчання [8–9]. При цьому *e-learning* є найбільш широким поняттям і трактується як сукупність різноманітних форм електронної підтримки процесу навчання. Мобільне навчання слід розглядати як окремий

випадок електронного навчання і одну з форм реалізації дистанційного навчання. Цій технології притаманні висока портативність (в т.ч. можливість доступу до бездротового Інтернету), індивідуальне пристосування до людини, інтуїтивність використання. Як наслідок, значно розширюються потенціал та можливості персоніфікованого навчання, зокрема, зникає прив'язка не тільки до часу, а й до місця занять. З'являється можливість організації взаємодії викладача зі студентом в режимі реального часу, в тому числі проведення діагностики навчальних здобутків.

Дистанційне навчання визначається Законом України «Про вищу освіту» як «...індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [1, стаття 49, п.4]. Як видно, є цілий ряд особливостей освітнього процесу (віддаленість учасників, інформаційно-комунікаційні технології і ін.), що і дає підстави говорити про нетрадиційність даного методу навчання.

Зауважимо, що дистанційне навчання можна розглядати не тільки як самостійний метод навчання, але й як платформу для реалізації інших традиційних і нетрадиційних методів. В таких випадках говорять про змішане або комбіноване навчання [9].

Останнім часом нетрадиційні методи навчання на основі ІКТ набули особливого значення. Причиною стала, перш за все, пандемія COVID-19, яка спричинила оголошення жорсткого карантину в більшості країн світу. Суттєвим фактором є також збройні конфлікти (війни), які зумовили міграцію викладачів та здобувачів освіти, порушення усталеної організації навчального процесу. Характерною ознакою вказаних факторів є непередбачуваність моментів виникнення потреби в дистанційному навчанні та повернення в звичний режим. Ця особливість зумовлює застосування особливих підходів. Прикладом може бути адаптивна очно-дистанційна схема навчання AFDLS, суть якої полягає в поєднанні традиційних і нетрадиційних методів в пропорціях, які можуть змінюватися вже під час навчального процесу [10].

З врахуванням сьогоденних реалій повний перехід на технології, засновані на використанні ІКТ ще не на часі, але використання окремих її елементів безумовно сприяє досягненню глобальної мети навчання – підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних жити та працювати в умовах інформатизованого суспільства.

Методи, засновані на використанні технологічного підходу до навчання. Суть технологічного підходу полягає в зведенні до розумного мінімуму теоретичного матеріалу і перенесенні основного акценту на технологію вирішення типових задач. Стосовно бізнесосвіти такий підхід добре себе зарекомендував в процесі прикладної математичної підготовки здобувачів вищої економічної освіти першого (бакалаврського) рівня. До дисциплін, які забезпечують таку підготовку, можна віднести такі дисципліни, як «Вища та прикладна математика», «Оптимізаційні методи та моделі», «Економетрика», «Моделювання та прогнозування в управлінні» тощо. Вказані дисципліни об'єднує активне застосування математичного апарату, а на сьогоднішньому етапі розвитку науки, і використання комп'ютерних технологій реалізації математичних моделей. Реалізація підходу передбачає певну технологію вирішення типових задач, включаючи змістовну постановку проблеми; побудову логічної та (або) математичної моделі; засвоєння методики реалізації моделі за допомогою загальнодоступних програмних засобів; інтерпретацію одержаних результатів. Досвід використання такого підходу свідчить про суттєве розвантаження дисциплін, можливість більше уваги приділити постановці задач та інтерпретації одержаних результатів, забезпечення достатнього рівня математичної компетентності майбутніх бакалаврів.

Компетентнісний підхід і диференціація змісту освіти. Ще зовсім недавно компетентнісний підхід вважався нетрадиційним методом в освіті [13]. На сьогодні ситуація суттєво змінилася, оскільки Законом України «Про вищу освіту» серед вимог до освітніх програм передбачена наявність переліку обов'язкових компетентностей випускника та формулювання нормативного змісту підготовки здобувачів освіти у термінах результатів

навчання [1, стаття 10, п.3]. Отже, компетентнісний підхід став обов'язковим елементом сучасної системи освіти і його можна вже віднести до традиційних методів. Традиційною можна вважати і диференціацію змісту освіти, оскільки стандарти розробляються для кожного рівня вищої освіти і повинні містити різні набори компетентностей та програмних результатів. Зокрема, при вивченні майбутніми економістами та управлінцями математичних дисциплін на бакалаврському рівні можна обмежитися використанням технологічного підходу, а на магістерському рівні повинна підсилюватися теоретична складова. На практиці, на жаль, в програмах конкретних дисциплін це враховується не завжди.

Методи, засновані на професіоналізації навчальних завдань. Формуванню професійних компетентностей здобувачів вищої освіти сприяє включення в програми конкретних дисциплін завдань, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності. На старших курсах бакалаврату і в магістратурі це не є проблемою, оскільки набуті раніше знання вже дозволяють орієнтуватися в професійній проблематиці. На молодших курсах бакалаврату, де в основному вивчається інструментарій для вирішення в майбутньому фахових завдань, добре себе зарекомендували так названі квазіпрофесійні задачі, тобто задачі з певної професійної області в дещо спрощеній постановці [11, 14]. Такі задачі є важливим елементом навчання, забезпечуючи реалізацію класичного принципу «від простого до складного». Наведемо приклад однієї з таких задач з курсу «Оптимізаційні методи та моделі» [11].

Нехай деяке підприємство може випускати продукцію трьох видів P_1, P_2, P_3 , використовуючи при цьому сировину чотирьох видів: C_1, C_2, C_3, C_4 . Відомі норми витрати сировини i -го виду на одиницю продукції j -го виду A_{ij} і запаси сировини кожного виду V_i . Ціна реалізації (а значить, і прибуток) одиниці продукції залежить від обсягів випуску: $d_i = g_i(x_1, x_2, x_3)$.

Необхідно скласти такий план випуску продукції (x_1, x_2, x_3) , щоб сумарний прибуток від її реалізації був найбільшим.

*Рис. 1. Приклад задачі з курсу «Оптимізаційні методи та моделі»
Джерело: на підставі [11]*

Підкреслимо, що ефективність використання нетрадиційних методів навчання при підготовці здобувачів вищої освіти залежить від багатьох факторів, серед яких слід виділити методичну доцільність такого кроку, використовуваний інструментарій, готовність викладачів та здобувачів освіти. В більшості випадків найбільш ефективним буде поєднання традиційних і нетрадиційних методів в певних пропорціях, які залежать і від конкретної дисципліни, і від виду навчальної роботи. В табл. 2 як приклад наведена інформація, що характеризує місце та роль нетрадиційних методів і прийомів при вивченні дисципліни «Оптимізаційні методи та моделі».

Висновки. Формування нетрадиційних методів та форм освітнього процесу зумовлене прагненням подолати певну обмеженість традиційних методів, підвищити зацікавленість здобувачів освіти окремими навчальними предметами та процесом навчання в цілому.

Традиційні та нетрадиційні методи в бізнес-освіті не слід розглядати як антагоністичні методи. Сучасні освітні методики повинні будуватися на основі поєднання традиційних та нетрадиційних методів та підходів в пропорціях, які залежать від конкретної дисципліни і виду навчальної роботи. Кожен викладач повинен обирати саме ті методи, які найбільше відповідають його дисципліні і стилю викладання, способу спілкування з аудиторією, складу конкретної аудиторії, наявного ресурсного забезпечення тощо.

Серед основних факторів, що впливають на вибір нетрадиційних методів та підходів, на сьогодні основними є впровадження компетентнісного підходу в бізнес-освіті і перехід до змішаної (очно-дистанційної) форми навчання.

Таблиця 2. Традиційні та нетрадиційні методи при вивченні дисципліни «Оптимізаційні методи та моделі»

Вид роботи	Традиційні/нетрадиційні методи, %	Традиційні методи	Нетрадиційні методи та прийоми
Теоретична підготовка	80/20	Класичні лекції	Інтерактивні лекції, лекціївізуалізації, лекції з заздалегідь запланованими помилками
Практична підготовка	20/80	Класичні практичні заняття	Технологічний підхід, використання пакетів прикладних програм, розв'язання квазіпрофесійних завдань
Самостійна робота студентів	40/60	Самостійне опрацювання теоретичного матеріалу за допомогою навчальної літератури	Дистанційне супроводження самостійної роботи викладачем, консультації та обговорення он-лайн
Діагностика знань	50/50	Іспит/залік відповідно до заздалегідь оприлюднених білетів	Поточне та підсумкове комп'ютерне тестування онлайн

Джерело : самостійна розробка авторів

До найбільш ефективних нетрадиційних методів слід віднести методи, засновані на використанні комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій, а також технологічний підхід в поєднанні з професіоналізацією навчальних завдань.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII, редакція від 27.10.2022 / Верховна Рада України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T141556? =1378> (дата звернення: 07.11.2022).
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навч. посіб., вид. 2-ге., перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
3. Немченко С.Г., Голік О.Б., Лебідь О.В. Педагогіка вищої школи : підручник. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
4. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології : кол. монографія / В.Ю. Биков та ін. Київ : Атіка, 2015. 252 с.
5. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / відп. ред. Бахтіярова Х. Ш. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
6. Morze N., Smyrnova-Trybulska E., Glazunova O. Design of a University Learning Environment for SMART Education. *In Smart Technology Applications in Business Environments*. Hershey, PA: IGI Global, 2017. P. 221–248.
7. Триус Ю.В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання : монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 400 с.
8. Семеріков С.О., Стрюк М.І., Моїсеєнко Н.В. Мобільне навчання: історикотехнологічний вимір. *Теорія і практика організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів* : монографія. Кривий Ріг: книж. видавництво Киреєвського, 2012. С. 188 - 242.

9. Триус Ю. В., Герасименко І. В. Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. *Теорія та методика електронного навчання* : збірник наукових праць. 2012. Випуск III. С. 299-308.
10. Karimov G., Kuzmenko N., Radchenko T. Distance technologies in traditional model of higher education. *Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning: series "E-learning"*. 2020. Vol.12. pp. 137–146.
11. Карімов І.К., Карімов Г.І. Комп'ютерні технології в навчальному процесі технічного університету : монографія. Кам'янське : ДДТУ, 2020. 168 с.
12. Карімов Г. І. Моделювання та прогнозування в управлінні : навч. посібник. Кам'янське : ДДТУ, 2018. 163 с.
13. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 40. С. 63–68.
14. Гусак Л.П. Професійна спрямованість навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Вінниця, 2007. 20 с.

References

- [1] The Official Bulletin of the Verkhovna Rada (OBVR) (2022). Law of Ukraine «On Higher Education» (1 July 2014 № 1556-VII, Revision on October 27, 2022) Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/T141556?an=1378> (accessed 07.11.2022).
- [2] Volkova N.P. (2007) *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Akademydav. (in Ukrainian)
- [3] Nemchenko S.H., Holik O.B., Lebid O.V. (2014) *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Higher school pedagogy]. Donetsk: LANDON- XXI. (in Ukrainian)
- [4] Bykov V.Yu., Hrytsenchuk O.O., Zhuk Yu.O. and others. (2015) *Informatsiine zabezpechennia navchalno-vykhovnoho protsesu: innovatsiini zasoby i tekhnologii* [Information provision of the educational process: innovative means and technologies]. Kyiv: Atika. (in Ukrainian)
- [5] Bakhtiyarova H.Sh. (2017) *Innovatsiini tekhnologii navchannia* [Innovative learning technologies]. Kyiv: NTU. (in Ukrainian)
- [6] Morze N., Smyrnova-Trybulska E., Glazunova O. (2017) Design of a University Learning Environment for SMART Education. In *Smart Technology Applications in Business Environments*. Hershey, PA: IGI Global. pp. 221–248.
- [7] Tryus Yu.V. (2005) *Kompiuterno-oriientovani metodychni systemy navchannia* [Computer-oriented methodical systems of education]. Cherkasy: Brama-Ukraina. (in Ukrainian)
- [8] Semerikov S.O., Stryuk M.I., Moiseienko N.V. (2012) *Mobilne navchannia: istorykotekhnolohichni vymir* [Mobile learning: historical and technological dimension]. *Teoriia i praktyka orhanizatsii samostiinoy roboty studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Theory and practice of organizing independent work of students of higher educational institutions]. Kryvyi Rih: Kireevsky House. pp. 188–242.
- [9] Trius Yu. V., Gerasimenko I. V. (2012) *Kombinovane navchannia yak innovatsiina osvitnia tekhnolohiia u vyshchii shkoli* [Combined learning as an innovative educational technology in higher education]. *Theory and methods of electronic learning: a collection of scientific papers*. vol. III. pp. 299-308.
- [10] Karimov G., Kuzmenko N., Radchenko T. (2020) Distance technologies in traditional model of higher education. *Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning: series "E-learning"*. vol. 12. pp. 137–146.
- [11] Karimov I.K., Karimov H.I. (2020) *Kompiuterni tekhnologii v navchalnomu protsesi tekhnichnoho universytetu* [Computer technologies in the educational process of a technical university]. Kamianske : DDTU. (in Ukrainian)
- [12] Karimov H. I. (2018) *Modeliuvannia ta prohnozuvannia v upravlinni* [Modeling and forecasting in management]. Kamianske : DDTU. (in Ukrainian)

- [13] Zablotska O. S. (2008) Kompetentnisnyi pidkhid yak osvithnia innovatsiia: porivnialnyi analiz [Competency approach as an educational innovation: a comparative analysis]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. no. 40. pp. 63–68.
- [14] Husak L.P. (2007) *Profesiina spriamovanist navchannia vyshchoi matematyky studentiv ekonomichnykh spetsialnostei* [Professional focus of teaching higher mathematics for students of economic specialties] (PhD Thesis), Vinnytsia: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).270448pp25-31
УДК 330. 338.001

Олексюк В.О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0003-4841-458X
e-mail: docent7799@gmail.com

Oleksii Vitalii, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Dnipro State University of Agrarian and Economics, Dnipro
ORCID ID: 0000-0003-4841-458X
e-mail: docent7799@gmail.com

ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

ONTOLOGICAL ASPECTS MODERNIZATION OF ECONOMIC SYSTEMS

Констатовано обмеженість теоретико-методологічних обґрунтувань модернізаційних перетворень економічних систем в умовах інноваційних трансформацій, євроінтеграції та глобалізації.

Встановлено, що модернізація представляє собою процес реалізації трансформаційних змін для формування сучасної структури та відповідного інституціонального забезпечення національного господарства. Критерієм ефективності модернізаційних перетворень є узгодження функціонального потенціалу рушійних сил модернізації в реалізації стратегічної мети. Обґрунтовано, що мета модернізаційних перетворень полягає у формуванні постіндустріальної економіки, яка розв'язує фундаментальну проблему індустріального господарства з обмеженості ресурсів.

Доведено, що у вітчизняній економічній історії рушійні сили модернізації знаходились у різних вихідних умовах: від домінування державного впливу до ключової ролі громадянського суспільства при зростанні ринкових впливів і неефективній державі.

Акцентовано на важливості трансформації інституціональної ролі держави в модернізаційному процесі. В сучасних реаліях зміна інституціональної ролі ключового інституту пов'язана із необхідністю забезпечення структурної перебудови й інтенсивності виробництва, прискорення мобільності ресурсів та важливості врахування глобальних трендів.

Теоретичні та методологічні положення поглиблюють практичні засади інституціонального забезпечення модернізації національної економіки.

Ключові слова: модернізація, інноваційний розвиток, інституціональне забезпечення, інститут, розвиток, національне господарство.

The insufficient level development of the theoretical and methodological foundations of modernization transformations of economic systems in the conditions of European integration and globalization is substantiated. Modernizing transformations of socio-economic systems determined the relevance of the scientific discourse regarding the role and ratio of influence of the key driving forces of economic dynamics (state, market, society).

It has been established that the implementation of transformational changes in the national economy in the direction of the formation of a more perfect structure and institutional support for the effective functioning of the economy is a process of its modernization.

It was established that the goal of modernization transformations is the formation of a postindustrial economy, which should solve the fundamental problem of the industrial economy (limited resources), where innovative business and the service sector, non-material production, and nonmaterial needs dominate.

It has been proven that in domestic economic history the driving forces of modernization transformations were in different initial conditions: from the dominance of state influence at weak

market mechanism and weak democratic institutions to a key role of civil society with increasing market influences and ineffective institutional influence.

It is emphasized on the importance of changing the institutional role of the state in the modernization process. In the modern realities functioning of the economic system of Ukraine, the change of the institutional role of the key institute is related to the need to ensure structural restructuring and intensity of production, accelerating the mobility of resources and the importance of taking into account global trends, heritage of the information revolution.

It is established that modernization transformations of the national economy require measures to improve the efficiency of basic institutions, support market mechanisms, mobilize innovative resources and scientific potential to intensify the innovation process.

Theoretical and methodological provisions deepen the practical foundations of institutional support for modernization of the national economy.

Keywords: *modernization, innovation development, institutional support, institute, development, national economy.*

JEL Classification: *O11, P40*

Постановка проблеми. Проблематика трансформаційних перетворень економічних систем в сучасних умовах набуває особливого теоретико-методологічного та практичного значення з урахуванням сучасних реалій економічного розвитку України.

Загальновизнаним є те, що соціально-економічні трансформації, які відбувались протягом всього періоду незалежності призвели до результатів, які відмінні від очікуваних. Незважаючи на визначені інноваційні пріоритети й численні декларовані наміри рухатися в інноваційному тренді, глибинні структурні зміни так і не відбулись як і не стали дієвими механізми запровадження високотехнологічних виробництв та входження до світогосподарського середовища. Практичний досвід, накопичений за роки трансформаційних перетворень доводить нагальну необхідність перегляду фундаментальних основ національної моделі економічного розвитку, зовнішніх, внутрішніх факторів і ризиків модернізації економіки та обґрунтування ключових стратегічних векторів її інтеграції до глобального економічного середовища.

Недостатній рівень розробки теоретико-методологічних засад модернізаційних перетворень економічних систем в умовах євроінтеграції та глобалізації, а також перспективність результатів досліджень умов і чинників динамічного розвитку національної економіки, актуалізує важливість подальших наукових досліджень даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформаційні процеси економічних систем є предметом численних досліджень і наукових дискусій. Окремі теоретикометодологічні аспекти трансформаційних процесів й модернізаційних змін економічних систем належать науковому доробку К. Маркса, Й. Шумпетера, Т. Веблена. Індустріальний період функціонування господарських систем викликав актуальність досліджень забезпечення динамічної рівноваги макроекономічних систем й механізмів функціонування та саморозвитку капіталістичних економік.

Трансформаційні перетворення економічних систем в напрямі постіндустріального розвитку почали активно досліджувались із другої половини ХХ ст. В подібних дослідженнях застосовувались різноманітні методологічні прийоми. Гострота проблеми й наявні протиріччя в економічній динаміці виявили непридатність традиційних методологічних підходів до пояснень нових реалій господарської еволюції, обумовлених локальними й глобальними трансформаційними процесами нестійких і нелінійних економічних моделей. Перегляд традиційних класичних теорій сприяв формуванню неортодоксальних підходів до дослідження трансформаційних процесів та методологічного інструментарію для оцінки нерівноважних, складних, систем. В даному напрямі вели дослідження представники еволюційного, синергетичного та інституціонального підходів (І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Хакен, У. Росту, Р. Арон, Д. Белл, Зб. Бжезинський, О. Тоффлер, Дж. К. Гелбрейт та ін).

Сучасні дослідження модернізаційних трансформацій базуються на різноманітних методологічних підходах і характеризуються широким контекстом наукового пошуку. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних положень системних трансформацій належить провідним вітчизняним та зарубіжним дослідникам: В. Базилевичу, Н. Гражевській, Л. Бальцеревичу, А. Гальчинському, В. Геєцю, А. Гриценку, Б. Кваснюку, Я. Корнаї, П. Леоненку, В. Осецькому, Дж. Стігліцу, В. Тарасевичу, Л. Федуловій, О. Черняку, А. Чухну, та ін. [1; 4-9].

Однак, при значному загалі наукових досліджень, ряд питань щодо сутнісних ознак, закономірностей, ендогенних і екзогенних факторів впливу на модернізаційну динаміку, в умовах сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів, залишаються невирішеними.

Відтак необхідність систематизації концептуальних засад, обґрунтування закономірностей протікання трансформаційних процесів, інструментів й механізмів ефективної інтеграції національної економіки до глобального середовища, актуалізують важливість та обумовлюють перспективність подальших досліджень проблематики модернізаційних перетворень соціально-економічних систем.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження онтологічних передумов та особливостей інституціонального забезпечення модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація інноваційних імперативів в умовах глобальних інтеграційних процесів та досягнення вищого рівня технологічності і конкурентоспроможності економіки України обумовлюють проведення структурних та інституціональних перетворень національного господарства. Виділені цілі є стратегічними з точки зору часового і сутнісного виміру і потребують, як доводять онтологічні узагальнення екзогенного втручання. Реалізація в масштабах національного господарства трансформаційних перетворень в напрямку формування більш досконалої структури та інституціонального забезпечення ефективного функціонування економіки є процесом її модернізації. Модернізаційний процес обумовлений певними причинами, стратегічні орієнтири, кінцеву мету, рушійні сили, об'єкт, суб'єкт.

Модернізаційні процеси перетворюють як економіку, так і суспільство. Для того, щоб модернізаційна трансформація стала складовою еволюційного розвитку, і, з іншого боку, "керованим рухом" важливо забезпечити консолідацію всіх рушійних сил модернізації на реалізацію стратегічної мети.

Виходячи з наявних онтологічних передумов, на даному еволюційному етапі, метою модернізаційних перетворень виступає формування постіндустріальної економіки, яка має вирішити фундаментальну проблему індустріального господарства (обмеженість ресурсів), де домінують інноваційний бізнес і сфера послуг, нематеріальне виробництво, нематеріальні потреби. Специфічною проблемою даного процесу для постперехідних економік, є те, що ними не пройдені всі етапи індустріального суспільства (розвинута форма ринку, приватна власність, домінування демократичних інститутів). В даному аспекті найбільш актуальним науковим питанням виступає визначення можливостей врахування досвіду розвинутих суспільств і "виключення" негативних дисфункціональних факторів економічної динаміки. В подібному трансформаційному русі до модернізації важливо забезпечити на початковому етапі відповідність виробничих сил і відносин ринковій моделі капіталістичної форми за структурою, складовими, формами й методами господарювання.

Модернізаційні перетворення орієнтовані на формування постіндустріального суспільства з нового технологічним способом виробництва, домінуванням сфери послуг, нематеріальної сфери виробництва, інформації і знань як основних виробничих ресурсів, пануванням творчої праці. Безперечно досягнення нового етапу розвитку економіки й суспільства можливе тільки при залученні основних рушійних сил соціально-економічних трансформацій: держави, суспільства, ринкового механізму.

Дослідження співвідношення впливу рушійних сил модернізаційних змін актуалізувались в умовах практичних етапів реалізації перехідними економіками трансформаційних перетворень. Специфічною особливістю для даних економічних моделей

стала можливість, за домінуючої ролі держави, реалізувати випереджальний розвиток за деякими напрямками, але обмеження чи “пригнічення” ринкових сил і суспільного впливу призвело до системної кризи. Знаходження оптимального співвідношення між ключовими силами трансформаційних змін важливе для реалізації модернізаційного процесу із заданими стратегічними векторами. Відсутність подібного компромісу здатне виявити себе у крайніх формах розвитку, на кшталт тоталітарної моделі або кримінально-мафіозної структури економіки. Визначення межі впливу та розподіл функцій між модернізаційними рушійними чинниками необхідно забезпечити з урахуванням національних інтересів й пріоритетів розвитку.

У вітчизняній економічній історії рушійні сили модернізаційних перетворень знаходились у різних вихідних умовах: від домінування державного впливу при слабкому ринковому механізмі і слабких демократичних інститутах до ключової ролі громадянського суспільства при зростанні ринкових впливів і неефективному інституціональному впливі держави. На основі подібних співвідношень, які мають тривале онтологічне підґрунтя і апробовані світовою господарською практикою, можна спрогнозувати варіанти трансформаційних перетворень різних країн (табл. 1).

Таблиця 1. Варіанти співвідношення впливу рушійних сил модернізації

Рушійні сили модернізації			Прояви взаємодії в різних моделях
Державний вплив	суспільство	ринкові механізми функціонування	
сильний	сильний вплив	домінують	високорозвинені економіки (США, Швеція)
сильний	сильний вплив	слабо виявлені	Країни африканського континенту
сильний	слабкий вплив	сильно виявлені	Китай, Саудівська Аравія
сильний	слабкий вплив	не виявлені	Тоталітарні економіки
слабкий	сильний вплив	сильно виявлені	Відносно високорозвинені моделі (країни Латинська Америка)
слабкий	слабкий вплив	наявні	Олігархія
слабкий	слабкий вплив	слабо виявлені	країни з перехідними економіками
слабкий	сильний вплив	слабо виражені	Анархія

Джерело: узагальнено за : [1;4;8]

Кожна з рушійних сил здатна здійснювати прямий або непрямий регулюючий вплив на економічну динаміку та інші рушійні сили. Так держава як ключовий інститут справляє безпосередній вплив за допомогою інструментів фіскальної та монетарної політики. В той же час, стягуючи податки із суб'єктів економіки і формуючи пропозицію грошей, держава визначає правове поле, де можуть спрацювати ринкові механізми. Суспільство, яке пропонує кадри для державних структур, формує суспільні інститути, а реалізуючи волевиявлення, забезпечує реалізацію безпосереднього впливу на функціонування інститутів держави. Вплив на ринкові інститути домогосподарства, як основа суспільства, здійснюють за допомогою формування сукупного попиту. Ринкові механізми забезпечують дію об'єктивних законів попиту й пропозиції, які справляють вплив на формування споживацького попиту й переваг та опосередковано корегують економічну політику держави.

Держава здатна справляти прямий вплив в процесі управління державною власністю, в державних структурах і підприємствах, де працюють громадяни, в організаціях державного сектору, які функціонують на ринкових засадах. Прямий регулюючий вплив на ринок держава може реалізувати за допомогою формування державних замовлень та виступаючи

конкурентом на ринку. На суспільство держава також здійснює прямий вплив за допомогою реалізації політики доходів та виконання соціальних гарантій. Суспільство реалізує прямий вплив на державу за допомогою функціонування суспільних інститутів та об'єднань споживачів, а на ринок – за допомогою осіб, які працюють у ринкових структурах й інституціях та забезпечують функціонування ринкових інститутів.

Найбільш важливі повноваження в даному процесі реалізує держава, вона володіє домінуючим переліком функцій. Враховуючи перманентну “слабкість” існуючих рушійних сил і враховуючи найбільшу кількість існуючих каналів впливу з боку держави на економічну динаміку й на інші рушійні сили, необхідно детальному аналізу піддавати саме модернізаційний потенціал держави. Інституціональний вплив держави можна визнати унікальним в порівнянні з іншими регулюючими інститутами, адже держава потенційно здатна комплексно реалізувати різноманітні функції й вирішувати системні питання, які виникають у процесі функціонування суспільства і його громадянина.

Держава на протязі всієї економічної історії залишалася ключовим інститутом, який регламентує формальні норми поведінки і забезпечує взаємодію й взаємовплив наявних інститутів національної економіки. Контролюючі функції, пов'язані із формуванням правил, є ключовим чинником інституціонального регулювання. Відсутність умов і інструментів для контролю формальних правил призводить до створення нестійких інститутів, тіньових структур, диспропорції господарського розвитку.

В сучасних реаліях функціонування господарської системи України, зміна інституціональної ролі ключового інституту пов'язана із необхідністю забезпечення структурної перебудови й інтенсивності виробництва, прискорення мобільності ресурсів та важливістю врахування глобальних трендів, надбань інформаційної революції. В той же час, відбувається зміна системи суспільних цінностей, форм самоорганізації, що зміщує акценти до індивідуалізованого підходу, регіоналізації економічних зв'язків і дифузії управлінських функцій. Оптимізація інституціональної ролі держави обумовлює запровадження заходів з руйнування подвійної інституціональної структури, якій властиві інститути, що орієнтуються не на розвиток власного виробництва, конкуренції й інновацій, а на короткострокову вигоду, збагачення, використання різноманітних схем. Подвійна «інституціональна матриця» виявляється в тому, що формально закріплені раціональні норми приховують іноді протилежний їх призначенню сенс. Корупційні взаємовідносини й тіньова сфера економіки фактично «прикриваються» сформованими легальними формами, політичною владою для розвитку бізнесу або навпаки.

В класичному розумінні розвиток інституціональних повноважень держави як ключового інституту має сприяти безперервному економічному розвитку й запровадженню дієвих «правил гри». Зазначене реалізується державою за умови можливості виконання ключових функцій: інтеграційної (передбачає координацію, об'єднання національного багатства економіки на реалізацію структурної перебудови й інноваційний розвиток; інституціональної (формує модернізаційну інфраструктуру та формальні норми адекватні умовам прогресивних змін); консолідуючої (визначає, підтримує й мотивує суспільні і ринкові інститути, інституції на реалізацію національних пріоритетів); закріплюючої (забезпечує дієвість ринкових і суспільних інститутів, контроль ресурсів, захист прав суб'єктів економіки).

Започаткування модернізаційного процесу потребує першочергової уваги до перших трьох функцій, а при умові реалізації даних функцій важливо забезпечити дотримання закріплюючої функції. Подібний баланс дотримання функціональної ролі держави сприятиме конкурентоспроможності і інноваційній активності бізнесу, що в свою чергу підтримає відновлення технологій, засвоєння нових ринків і організаційні нововведення.

В даному аспекті важливо проаналізувати досвід тих країн, які за несприятливих геополітичних умов, значного впливу неформальних інститутів, низької ефективності традиційних інститутів і обмежених ресурсів, забезпечили впровадження інноваційних стратегій і технологій (Мексика, Ізраїль, Південна Корея). Даними країнами були застосовані “нестандартні” або креативні інструменти державної підтримки на час модернізаційних

зрушннь: формування “інститутів розвитку”, програми розвитку венчурної індустрії, ресурсна підтримки високотехнологічних виробництв і компаній.

Відтак інституціональна роль держави в модернізаційному процесі має реалізуватись за допомогою формування інноваційних стимулів й розбудову інституціонального середовища. Дані заходи важливі для запровадження інноваційних технологій, структурних змін національного господарства, виходу на нові глобальні ринки.

Реалізація модернізаційних трансформацій в національній економіці потребує зміни інституціонального базису з метою забезпечення масштабності й інтенсивності виробництва й прискорення мобільності ресурсів, товарів та послуг.

Висновки. Модернізаційні трансформації соціально-економічних систем обумовили актуальність наукового дискурсу стосовно ролі і співвідношення впливу ключових рушійних сил економічної динаміки (держави, ринку, суспільства). Важливим питанням стало з'ясування функціонального навантаження кожної з означених сил і можливість компромісу між ними. Узгодження даних процесів дозволить уникнути формування «крайніх» форм економічної еволюції (тоталітарної або кримінально-олігархічної моделі, анархії).

Модернізація соціально-економічної системи представляє собою процес реалізації трансформаційних змін для формування сучасної, більш досконалої структури та відповідного інституціонального забезпечення національної економіки. Критерієм ефективності модернізаційних трансформацій виступає узгодження функціонального потенціалу рушійних сил модернізації в реалізації стратегічної мети. На сучасному етапі еволюційного розвитку стратегічним вектором модернізаційних трансформацій є формування постіндустріальної економіки. Її ознаками є домінування інноваційного бізнесу і сфери послуг, нематеріальної сфери виробництва та нематеріальних потреб.

Модернізаційні трансформації національного господарства потребують заходів із підвищення ефективності базисних інститутів, підтримки ринкових механізмів, мобілізації інноваційних ресурсів і наукового потенціалу для активізації інноваційного процесу.

Список використаної літератури

1. Гражевська, Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін. К.: Знання, 2008. 431 с.
2. Гончаренко О. В., Самілик Т. М., Теслюк Ю. В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7698> (дата звернення: 26.09.2022).
3. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6(120). С.18-25.
4. Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : монографія ; [за заг. ред. Е. М. Забарної та ін.]. Херсон, 2019. 92 с.
5. Тарасевич В.Н. О синергетике инноваций. *Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму*. 2008. № 1. Д.: Вид-во ДУЕП. С. 224-232.
6. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.
7. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28-45.
8. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: ЛОГОС, 2003. 617 с.
9. Шумпетер Й А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу, пер. з англ. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
10. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I., & Shramko, I. (2022). Paradigm transformation of the economic crises modeling. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 285-297. URL:<https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.45.2022.3833> (дата звернення: 26.09.2022).

References

- [1] Hrazhevska N. I. (2008) *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [The economic system of the era of global change]. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)
- [2] Honcharenko O., Samilyk T., Teslyuk Yu. (2019) Instytutsionalni determinanty rozvytku innovatsii v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [Institutional determinants of innovation development in agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (accessed 26 September 2022).
- [3] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation]. *Aktualni problemi ekonomyky*, vol. 6, pp.18-25.
- [4] Zabarna E.M. (2019) *Parady`gma innovacijnogo rozvy`tku v umovax ry`nkovoyi transformaciyi* [The paradigm of innovative development in the conditions of market transformation], Kherson: Oldi-plyus. (in Ukrainian)
- [5] Tarasevich V. (2008) Oh synergytike ynnovatsyy [On the synergy of innovation]. Bulletin mizharodnogo nobelivskogo ekonomichnogo forumu, *Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, vol 1, pp.224-232.
- [6] Fedulova L. (2020) Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects]. *Economic Bulletin of the University*, vol. 44, pp. 42-49.
- [7] Fedulova L. (2013) Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp.28-45.
- [8] Chukhno A. (2003) *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy* [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine]. Kyiv: LOHOS. (in Ukrainian)
- [9] Shumpeter, Y (2011) *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyклу* [Theory of economic development. Research of profits, capital, credit, interest and economic cycle lane]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy House. (in Ukrainian)
- [10] Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., Shramko I. (2022) Paradigm transformation of the economic crises modeling. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4(45), pp. 285–297. Available at: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3833> (accessed 26 September 2022).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).270786pp32-41

UDC 005 – 026.15

Plahotnik Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Organizational Management and Administration, Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-9717-2877

e-mail: plahotnik_elena@ua.fm

Плахотнік О.О., доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту організацій та адміністрування,

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

ORCID ID: 0000-0001-9717-2877

e-mail: plahotnik_elena@ua.fm

STUDY OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF CRATIVE MANAGEMENT

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИХ АСПЕКТІВ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

The article defines the role of creative management in ensuring sustainable competitive advantages for the organization. It is emphasized that intellectual activity plays a vital role in the management of the business processes of the organization.

The concept of creative management, which performs an organizational and guiding role in achieving the set goals in the organization, has been developed.

The significance of using creative management tools as an effective lever for solving complex problems and making unconventional and original management decisions at enterprises in the conditions of the innovative economy is revealed. It has been proven that the introduction of modern methods of creative thinking and decision-making into the management process, the creation of a creative atmosphere within the team stimulates the development of the process of self-realization and self-improvement of employees, which leads to the successful resolution of problems in the organization, the adoption of extraordinary unique decisions, the creation of an innovative product, i.e., the increased efficiency of modern business.

The proposed concept of creative management and the collective solution of creative problems are a source of practical recommendations regarding the development of creative thinking of personnel and the adoption of competitive decisions.

Keywords: development, creative potential, creative ideas, efficiency improvement, management, competitiveness.

У статті визначено роль креативного менеджменту у забезпеченні стійких конкурентних переваг організації. Наголошено, що в управлінні бізнес – процесами організації ключова роль відводиться інтелектуальній діяльності.

Розроблено концепцію креативного менеджменту, що виконує організаційно - напрямну роль стосовно досягнення поставлених цілей в організації. Виділено цілі, задачі, функції, принципи, методи та критерії креативного менеджменту. Побудова концепції базується на загальній теорії менеджменту, але акцентована на увазі суб'єктів управління на проблемах використання творчого потенціалу організації, творчого потенціалу всіх її співробітників під

час розроблення та ухвалення управлінських рішень, на завданнях підвищення їхньої кваліфікації, впровадження в процес управління сучасних методів креативного мислення та ухвалення рішень, створення творчої атмосфери всередині колективу.

Розкрито значущість застосування інструментів креативного менеджменту як ефективного важеля щодо розв'язання складних задач, прийняття нетрадиційних і оригінальних управлінських рішень на підприємствах в умовах інноваційної економіки. Доведено, що інструментарій креативного менеджменту доцільно застосовувати як у надзвичайних ситуаціях, так і постійно, що буде сприяти стратегічному розвитку за допомогою прийняття інноваційних рішень, що забезпечують конкурентні переваги організації на ринку в умовах жорсткої конкуренції.

Доведено, що впровадження в процес управління сучасних методів креативного мислення та ухвалення рішень, створення творчої атмосфери всередині колективу стимулює розвиток процесу самореалізації та самовдосконалення співробітників, що призводить до успішного розв'язання проблем в організації, прийняття неординарних унікальних рішень, створення інноваційного продукту, тобто підвищення ефективності сучасного бізнесу.

Розроблені концепція креативного менеджменту та модель колективного вирішення творчих задач є джерелом практичних рекомендацій стосовно розвитку креативного мислення персоналу та ухвалення конкурентоспроможних рішень.

Ключові слова: розвиток, творчий потенціал, креативні ідеї, підвищення ефективності, управління, конкурентоспроможність.

JEL Classification: D70, L29, M12

Formulation of the problem. Modern management trends require enterprises to change approaches and tools for solving particular tasks since standard approaches have already exhausted their reserves to improve their activities' efficiency and competitiveness. In this regard, priority is given to intellectual activity and its application in the management of business processes of the organization, regardless of the industry orientation or the specifics of the market.

One of the possible options for successfully solving problems faced by organizations in conditions of fierce competition is using creative management tools. Creative management promotes personal and professional self-development and self-improvement, the development of initiative of the company's personnel, which activates them to make original decisions in unpredictable and challenging business conditions, which provides an opportunity to increase the level of the organization's competitiveness on the market, strengthen its competitive advantages.

Effective creative management also contributes to forming a positive image of the organization. It makes it possible to use the resource base with the greatest return, which leads to an increase in profit. Given the above, the issues raised in this study are relevant and timely.

Analysis of recent research and publications. The concept of creativity gained popularity after the publication of the American psychologist J. Guilford (1967), who emphasized the fundamental difference between two types of mental operations, namely convergence and divergence. The author also initiated the development of psychological tests to study productive thinking and creative abilities. He emphasized that the more an individual decision deviates from the standard one, the higher it is evaluated as an indicator of the individual's creative abilities.

J. Guilford's research was further developed in the works of E. Torrens (1964, 1965). Torrens was the provider of tests for educational and methodical work on developing children's creative abilities. He proposed the basic parameters of creativity, such as ease, flexibility, and originality. He later added parameters such as the ability to analyze and synthesize, improve an object, generate a large number of ideas, and accuracy.

M. Wallach and N. Kogan followed the research of J. Guilford and E. Torrens. In their work, the authors changed the system of conducting creativity tests by canceling such a criterion of creativity as accuracy. They emphasized and proved the expediency of abolishing strict time limits and the atmosphere of competition when making decisions. The researchers concluded that the factor of intelligence and the factor of creativity are independent.

Sternberg R. and Lavert D. (1985), in their «investment theory», considered a creative person to be one who seeks and can «buy ideas at a low price and sell them at a high price». They believed that the manifestation of creativity is impossible without a creative environment.

Creativity is the ability to find and define a problem; generate a significant number of ideas; have the flexibility of thinking; find original answers and non-standard solutions; improve the object by adding individual details; see new features in the object, possibilities for its new use (that is, to analyze and generalize the elements of the problem). Creativity as a character trait is the basis of creative management.

Among modern researchers of this issue, the works of such scientists as M. Polenkova [11], A. Prigozhin, M. Leshchenko [9], V. Brych [2], M. Korman [2], O. Prodius [12], D. Zinkevicha [6, 7], N. Zadorozhnyuk [5], and K. Kuzmin [8] made a significant contribution O., Svydruk I. [13, 14], Lytvin I., Doroshenko O., Zimovin O., Mednyk S., Petryshin L., Moroz V., Dovgan L., Pozniak T., Pashchenko O., Krykunenko D., Klipkova O., and others. Scientists consider creative management a process, product, personality trait, and way of solving a non-standard business problem. One of the manifestations of a creative attitude is creative thinking. Such scientists as J. Gilford [17], E. Torrens [18], have also devoted research in this direction.

Positively assessing the scientific results of these scientific studies, we note that today, in the conditions of fierce competition, the raised problem needs further development and improvement.

Formulation of the goals of the article. The article aims to study the theoretical and methodological aspects and develop the concept and model of creative management, which is a source of practical recommendations regarding the development of creative thinking of personnel and the adoption of competitive decisions.

Presentation of the main research material. The term «creativity» comes from the English word «create». That is, creativity is the creative potential of a person, which helps him create something new and make unique competitive decisions. Creativity is one of the essential attributes of a successful modern manager.

The World Economic Forum in Davos regularly includes creativity in the TOP 10 most popular skills of the future. A person with creative thinking has a decisive competitive advantage even over artificial intelligence. Creative thinking is a crucial ability today.

Creative management is a specific management system of an organization that functions effectively under challenging conditions of instability and crises. It requires the manager to develop the ability to overcome the standards of professional thinking and actions and to develop the skills of an extraordinary and non-standard approach to making effective management decisions.

Creative management is a set of favorable conditions created by company managers for the creative development of the workforce and individual employees to accumulate creative ideas for solving industrial and economic problems and overcoming their consequences.

Creative management is a subsystem of innovative management that ensures the ability of management subjects to propose and develop new ideas that take the form of scientific or technological information. The concept of managing the creative potential of the company is based on the general theory of management, but focuses the attention of management subjects on the problems of using its creative potential and the creative potential of all its employees during the development and adoption of management decisions, on the tasks of improving their qualifications, introducing modern methods into the management process of creative thinking and decision-making, creation of a creative atmosphere within the team, stimulates the development of the process of self-realization and self-improvement of employees. This fact, in turn, leads to the formation of unique competitive advantages for the organization and increased competitiveness in the market in conditions of fierce competition. Let us present the concept of creative management, which performs an organizational and guiding role concerning the achievement of set goals in the organization (Fig. 1).

The main goal of creative management is the formation of innovative ideas, evaluation, and selection, making effective management decisions possible. Creative management is aimed at the comprehensive disclosure of people's creative abilities. At the same time, traditional administration is based on implementing firmly established rules by people. It is aimed at something other than their revealing of initiative and disclosure of all their abilities [7].

The implementation of the goals of creative management is carried out by employees of the organization, who are engaged in the formation and development of creative ideas; managers of the enterprise, who are responsible for planning, organizing creative activities and ensuring the process of motivating staff to generate creative ideas, as well as control and regulate the creative activities of the enterprise; a creative manager who organizes the work of the organization's creative departments and helps to develop creative ideas of process participants, activate their innovation and shape their style; responsible for presenting ideas to customers.

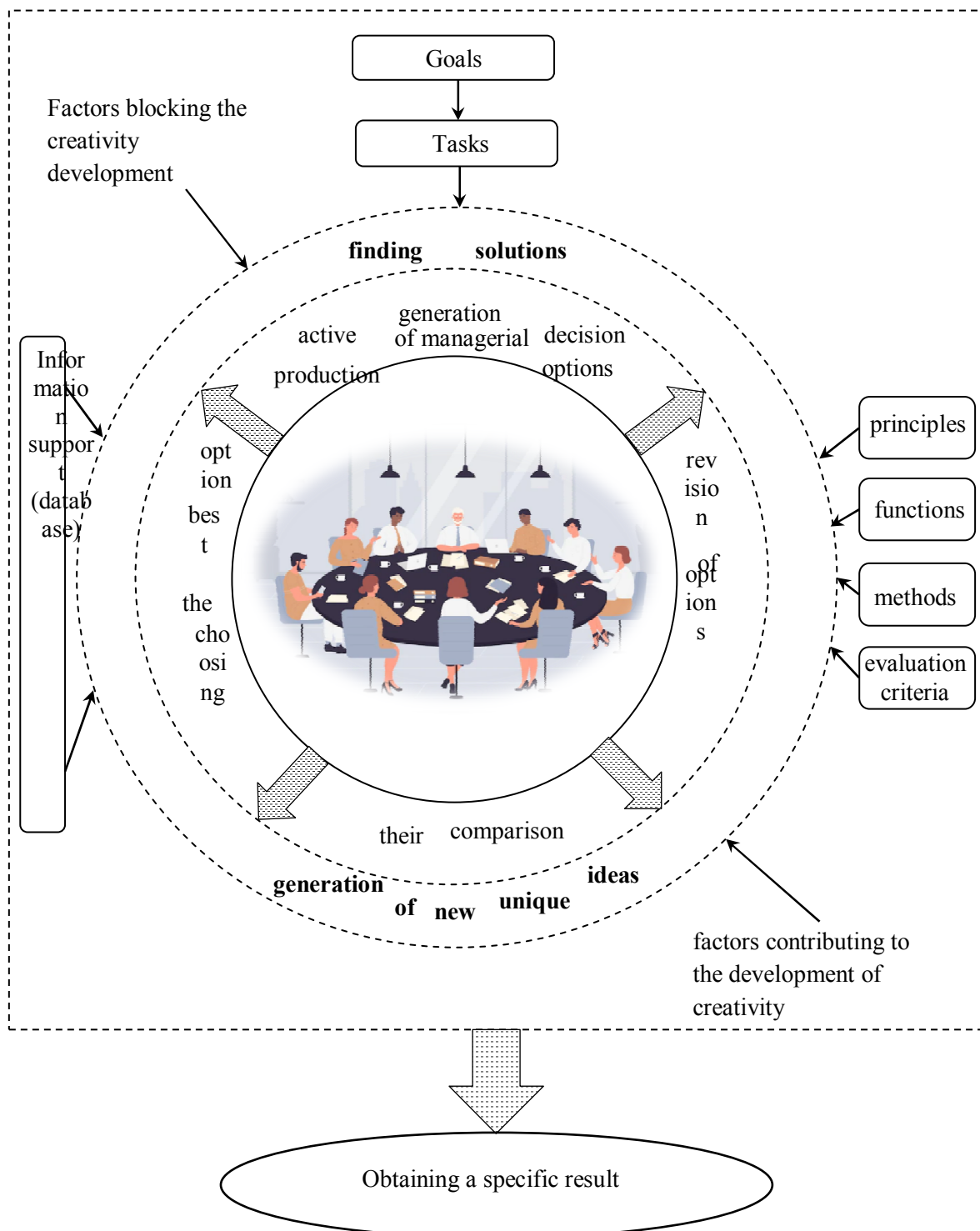

Fig. 1. The concept of creative management. Source: developed by the author

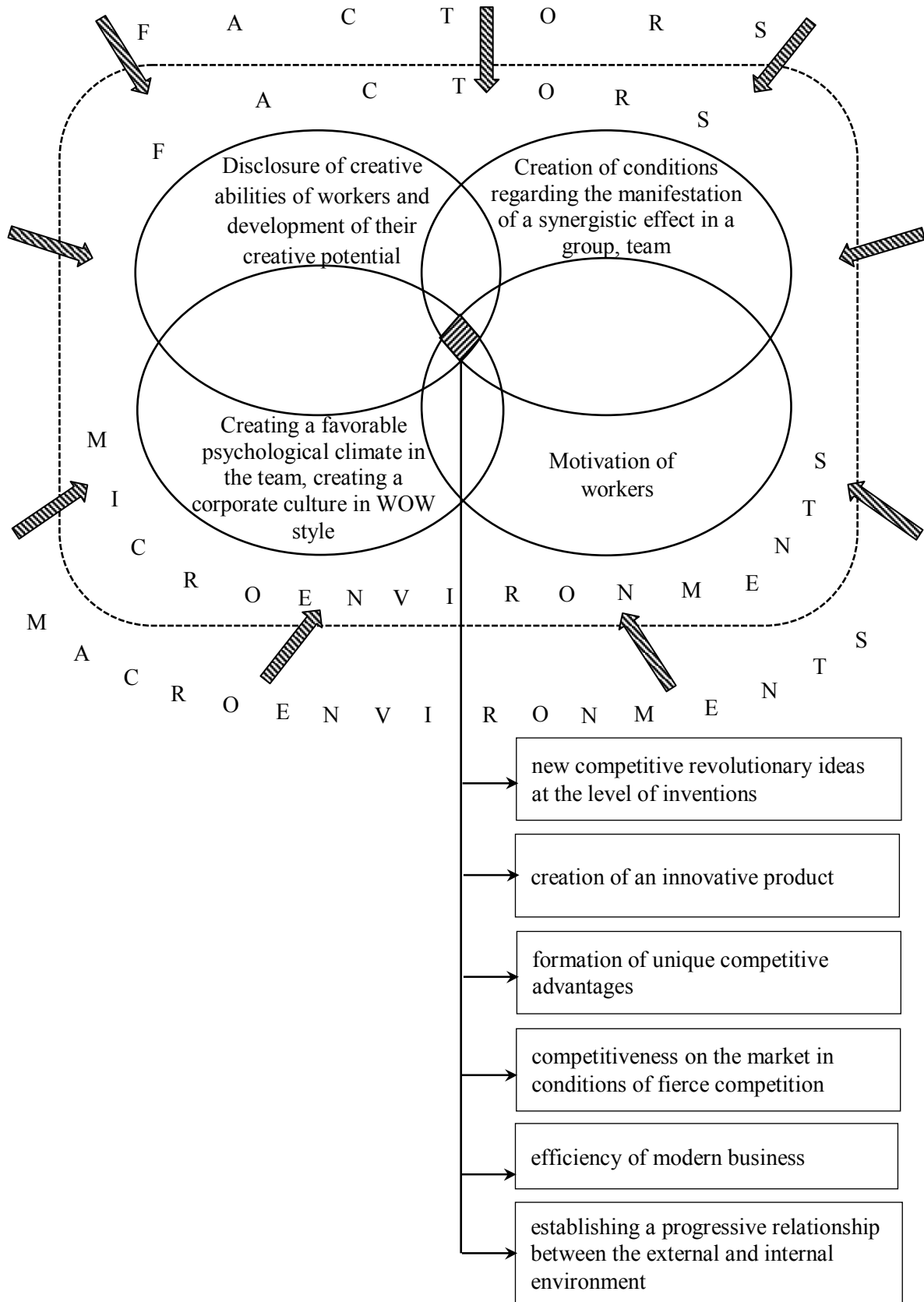

Fig. 2. Model of collective solution of creative problems. Source: developed by the author

The main task of creative management is to find new revolutionary solutions, that is, to achieve flexibility in the management process. The model of collective solutions to creative problems is presented in fig. 2.

Like any other way of managing an organization, creative management is based on certain principles, namely: effective leadership; purposefulness; innovation, market orientation; stimulation of experiments; constant self - improvement based on the latest knowledge; readiness for changes in the internal and external environment; emphasis on development strategy; focus on the uniqueness and originality of the product (service); effective motivation to realize creative potential.

Creative management, like all types of management, is aimed at managing the organization's resources, first of all intellectual capital, to achieve the organization's tactical, operational, and strategic goals and objectives. Such functions of creative management as forecasting and planning, analysis, organization, coordination, motivation, and control are distinguished.

Generation of solutions is a complex process. Creative thinking is developed using special methods. We list some of them in the tabl. 1.

Table 1. Methods of development of creative ideas

Name of the method	Essence	Result of application
1	2	3
Facilitation	professional organization of the process and space for the creation of a common understanding or decision-making by a group	revealing the participant potential of problem solving ; development of creative thinking of employees; transformation of the organization's personnel into a creative team; resolution or prevention of conflicts; making important, non-obvious decisions
Brain storm	selection of the best ideas, solutions to be implemented in the practical activities of the organization from a large number of options offered by qualified experts	finding new alternative options for solutions in problematic situations
JCAT - analysis («Strategic analysis of the donation of ideas» - strategic analysis of innovative ideas)	creative application of four main methods of activating creative thinking in the process of generating non-standard ideas, namely, taking analogy, retargeting, supplementing and combining	in order to develop, evaluate and choose effective non-standard solutions
The Kepner-Trego method	systematic activity on the consistent cutting off of all unnecessary factors, which is based on the maximum use of knowledge and experience	analysis of the situation and search for the root cause that led to the problematic situation
Organization of the «Intellectual Breakthrough Group»	creation of groups consisting of specialists - professionals in the field of competencies for solving a specific problem and representatives of related activities, who see the essence and ways of solving the problem from a non-professional point of view, which makes it possible to avoid acceptable professional stereotypes in this community	solving non-standard management problems

Continuation of Table 1

1	2	3
Mind mapping	visual display of information that allows you to structure and process it effectively	the technique of intelligent maps provides an opportunity for better perception, understanding and association of information
Scamper (Substitute, Combine, Adapt, Modify, Put, Eliminate, Rearrange/Reverse)	solving problems in the form of a list of actions and modifications, which includes dozens of questions, hundreds of words that contribute to the emergence of associations	provides an opportunity to generate new ideas, create new products or modify existing ones. Gives an opportunity to activate creative potential
TSIP (theory of solving inventive problems)	a set of algorithms and methods for improving the creative process	increasing the efficiency of creative activity; departure from traditional ways of solving problems; development of logical, illogical and systematic thinking; reduction of time for finding solutions
Brainwriting	cross-recording ideas	provides an opportunity to generate a greater number of creative ideas and solutions in a short time - less than when using brainstorming
Walt Disney's strategy	purposeful selection of four positions of thinking (positions of perception) - dreamer, observer, realist, critic - as a single mechanism	organization of a person's mental process during planning in such a way that it contributes to the activation of his creative potential at any time and in any place; development of the most effective way of implementing any project
Method of six hats	allows you to look at the problem from six independent points of view	provides an opportunity to form a complete picture of the problem situation. At the logical and emotional levels, evaluate the advantages and disadvantages of the discussion topic

The toolkit of creative management is used both in emergencies and constantly, contributing to strategic development with the help of innovative solutions that provide competitive advantages in the market.

Among the creativity criteria, we can highlight flexibility, originality, the ability to generate as many ideas as possible in a given time, metaphorical, abstractness, receptivity, and development. The ability to think innovatively and creatively gives advantages over competitors. That is, developing creativity is an essential condition on the way to the organization's success.

To ensure the effective implementation of creative management and obtain the maximum result for the organization, it is necessary to consistently implement the creative management system, which includes: the creation of organizational structures that support creativity, development of organizational systems and procedures that contribute to the creation of new knowledge; organizational culture and creative leadership.

The enterprise's creative management system should be evaluated and analyzed in a particular sequence. It provides:

- identification of assessment objects (goals, subjects, objects, methods, and technologies of creative management, creative ideas, and solutions; information and communications);
- specifying the coefficients characterizing the evaluation objects in the creative management system and their calculation;
- identification and analysis of factors that influenced the actual state of the creative management system;
- summarization of analysis results.

Analysis of the organization's creative management system makes it possible to identify problem areas that lead to inefficient organizational functioning and helps to determine areas for

improvement of the creative management system. Applying creative management in practical activities is the primary source of competitive advantage. Practically in any field of production, in any field of activity, the one who possesses the creative potential and implements innovations win in the end.

Conclusions. Implementing the creative management system in the organization provides an opportunity to increase the efficiency of its activities, and using creative management tools enables managers to solve emerging problems quickly and creatively approach the management of business processes. If there is no creativity, there is no innovation. Creativity provides an opportunity to find non-standard solutions to complex problems. Creative and innovative thinking is a prerequisite for the survival and development of modern organizations in conditions of fierce competition.

The tasks of further research in this direction are the development of practical recommendations for developing and improving the effectiveness of using creative management tools by modern organizations.

References

- [1] Biletska, K.V. (2015) *Zasady formuvannia kreatyvnoho lidera yak menedzhera novoho pokolinnia* [Principles of formation of a creative leader as a manager of a new generation]. *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. no 4. pp. 58-64. Available at: file:///C:/Users/User/Downloads/echcenu_2015_4_11.pdf. (accessed 15 September 2022).
- [2] Brych V. Ya., & Korman M. M. (2018) *Kreatyvnyi menedzhment* [Creative management]. Ternopil: TNEU. 220 p. [in Ukrainian]
- [3] Humenna, O. V. *Upravlinnia rozrobkoiu kreatyvnykh rishen v orhanizatsii* [Managing the development of creative solutions in the organization]. Available at: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15093/Humenna_Upravlinnia_rozrobkoiu_kreatyvnykh.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (accessed 4 October 2022).
- [4] Dovhan L. Ye., & Sytnyk N. I. (2014) *Kreatyvnyi menedzhment* [Creative management]. K.: NTUU «KPI». 248 p. [in Ukrainian]
- [5] Zadorozhniuk, N. O., Benoieva, M. Kh. (2016) *Doslidzhennia kliuchovykh poniat kreatyvnoho menedzhmentu* [Research of key concepts of creative management]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*. Vol. 1(5). pp. 132-135.
- [6] Zinkevych, D. K. (2012) *Kharakterystyka systemy kreatyvnoho menedzhmentu pidpriemstv* [Characteristics of the creative management system of enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»*. Seriya «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku». Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. no 727. pp. 49-58.
- [7] Zinkevych, D. K., & Kuzmin, O. Ye., et al. (2011) *Kharakterystyka ta mistse kreatyvnoho menedzhmentu v systemi upravlinnia mashynobudivnym pidpriemstvom* [Characteristics and place of creative management in the management system of a machine-building enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Lviv: NLTU, Vol. 21.2, pp. 146-152.
- [8] Kuzmin O. Ye., & Kniaz S. V., et al. (2010) *Kreatyvnyi menedzhment* [Creative management]. Lviv: Vyd - vo Lvivskoi politekhniky. 124 p. [in Ukrainian]
- [9] Leshchenko, M. Ye. (2021) *Kreatyvnist yak skladova konkurentospromozhnosti osobystosti* [Creativity as a component of individual competitiveness]. *Suspilni dystsypliny yak zasib formuvannia tsyvilizatsiinoi kompetentnosti здобувачів освіти: матеріали Міжнародної науково - практичної конференції* (pp. 96–98). Rivne. Navchalno - naukovyi instytut ekonomiky ta menedzhmentu NUVHP
- [10] Pashchenko, O. P. (2017) *Kreatyvnyi menedzhment yak faktor uspishnosti suchasnoho biznesu* [Creative management as a factor in the success of modern business]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vol. 17. Mykolaiivskiy natsionalnyi universytet imeni V. O. Sukhomlynskoho. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/86.pdf>. (accessed 15 September 2022).

- [11] Polenkova, M. V. (2021) Kreatyvnyi menedzhment yak faktor innovatsiinoho rozvytku suspilstva [Creative management as a factor of innovative development of society]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*. Serii ekonomichna. Serii yurydychna. Vol. 30. pp. 207 – 215. Available at: [file:///C:/Users/User/Downloads/207-215%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/207-215%20(1).pdf). (accessed 4 October 2022).
- [12] Prodius, O. I. (2012) Kreatyvnyi menedzhment yak zaporuka suchasnoho efektyvnoho upravlinnia [Creative management as a key to modern effective management]. *Ekonomka: realii chasu*. no 3 – 4 (4-5), pp. 67-72. Available at: <https://economics.net.ua/files/archive/2012/No3-4/67-72.pdf>. (accessed 20 September 2022).
- [13] Svydruk, I.I. (2018) Kreatyvnyi menedzhment yak przedumova efektyvnoho rozvytku ekonomiky znan [Creative management as a prerequisite for the effective development of the knowledge economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Vol. 20 (3). pp. 29-32.
- [14] Svydruk, I.I. (2018) Osoblyvosti kreatyvnoho menedzhmentu na mikrorivni [Peculiarities of creative management at the micro level]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vol. 30 – 1, pp. 116–120. Available at: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/27.pdf. (accessed 25 September 2022).
- [15] Tereshchuk, A. Kreatyvnist yak nevidiemnyi komponent intelektualnoho rozvytku osobystosti [Creativity as an integral component of the intellectual development of the individual]. Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuksa APN Ukrainy. Kyiv. Available at: <https://newacropolis.org.ua/theses/32c0b8d2-a354-4338-b2db-2d9a011fddd9>. (accessed 15 September 2022). [in Ukrainian]
- [16] Tkachenko, L.V. (2014) Kreatyvnist i tvorchist: suchasnyi kontent [Creativity and creativity: modern content]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. no 9 - 10 (28 - 29), pp. 32 – 35. Available at: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2014/9-10/8.pdf>. (accessed 18 September 2022).
- [17] Guilford, J.P. (1967) Creativity: yesterday, today, tomorrow. *Journal of Creative Behavior*. Vol. 1. P. 3-14.
- [18] Torrance, E. P. (1964) Education and creativity. (Ed.) Teylor C. W. Creativity: Progress and Potential. N. Y. P. 134.

Список використаної літератури

1. Білецька К.В. Засади формування креативного лідера як менеджера нового покоління. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 58-64. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/echcenu_2015_4_11.pdf.
2. Брич В. Я., Корман М. М. Креативний менеджмент: підр. для вивч. дисципліни студ. денної та заочної форм навч. екон. спец. Тернопіль: ТНЕУ. 2018. 220 с.
3. Гуменна О.В. Управління розробкою креативних рішень в організації. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15093/Humenna_Upravlinnia_rozrobkoiu_kreatyvnykh.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Довгань Л. Є., Ситник Н.І. Креативний менеджмент: Навчальний посібник. К.: НТУУ «КПІ». 2014. 248 с.
5. Задорожнюк Н.О., Беноева М.Х. Дослідження ключових понять креативного менеджменту. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Вип. 1(5). 2016. С. 132 - 135.
6. Зінкевич Д. К. Характеристика системи креативного менеджменту підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2012. № 727. С. 49-58.
7. Зінкевич Д. К., Кузьмін О. Є., Чушак-Голобородько А. М. Характеристика та місце креативного менеджменту в системі управління машинобудівним підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів: НЛТУ. 2011. Випуск 21.2. С. 146-152.
8. Кузьмін О. Є., Князь С. В., Литвин І. В., Зінкевич Д. К. Креативний менеджмент: Навч. посібник. Львів: Вид - во Львівської політехніки. 2010. 124 с.

9. Лещенко М. Є. Креативність як складова конкурентоспроможності особистості. Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти: матеріали Міжнародної науково - практичної конференції (м. Рівне, 20 - 21 травня 2021 року); Навчально - науковий інститут економіки та менеджменту НУВГП. Рівне. С. 96-98.
10. Пашенко О.П. Креативний менеджмент як фактор успішності сучасного бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 17. 2017. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/86.pdf>.
11. Поленкова М.В. Креативний менеджмент як фактор інноваційного розвитку суспільства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 30/2021. С. 207 – 215. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/207-215%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/207-215%20(1).pdf).
12. Продіус О.І. Креативний менеджмент як запорука сучасного ефективного управління. *Економка: реалії часу*. 2012. № 3–4 (4-5). С. 67-72. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2012/No3-4/67-72.pdf>.
13. Свидрук І.І. Креативний менеджмент як передумова ефективного розвитку економіки знань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20 (3). С. 29 - 32.
14. Свидрук І.І. Особливості креативного менеджменту на мікрорівні. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 30–1. 2018. С. 116–120. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/27.pdf.
15. Терещук А. Креативність як невід’ємний компонент інтелектуального розвитку особистості. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. URL: <https://newacropolis.org.ua/theses/32c0b8d2-a354-4338-b2db-2d9a011fddd9>.
16. Ткаченко Л. В. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 9-10 (28-29)/09-10/2014. С. 32–35. URL: <http://otr.ioid.gov.ua/images/pdf/2014/9-10/8.pdf>.
17. Guilford J.P. Creativity: yesterday, today, tomorrow. *Journal of Creative Behavior*. 1967. Vol. 1. P. 3-14.
18. Torrance E. P. Education and creativity. (Ed.) Teylor C. W. *Creativity: Progress and Potential*. N. Y., 1964. С. 134.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).270793pp42-51

УДК 330.101

Чернявська І.М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID/0000-0002-2954-1156
e-mail: eov-eco@ukr.net

Ковтун Р.О., здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Менеджмент»
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: kovt_men@ukr.net

Chernyavs'ka Iryna, PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor at Department of Management of Organization and Administration
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID/0000-0002-2954-1156
e-mail: eov-eco@ukr.net

Kovtun Rostyslav, student of higher education of the first (bachelor) level in «Management»
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
e-mail: kovt_men@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМИ ЗМІНАМИ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

MANAGEMENT OF ORGANIZATIONAL CHANGES AS A DIRECTION OF IMPROVING THE ORGANIZATION'S ACTIVITIES

У менеджменті організацій на сьогоднішній день залишається актуальним питання щодо опору змінам у навколишньому середовищі та управління змінами в діяльності організації. Метою статті є уточнення та узагальнення теоретичних положень щодо управління організаційними змінами в контексті підвищення ефективності діяльності організації. Теоретико-методологічною основою роботи є сукупність принципів і методів наукового дослідження: принцип систематизації й теоретичного узагальнення, методи структурно-функціонального аналізу. Згідно мети поставлено завдання щодо аналізу наукових підходів до формування понятійного апарату з управління організаційними змінами. На основі дослідження уточнено поняття «управління організаційними змінами», яке розуміється як процес реалізації відповідних організаційних та управлінських перетворень, який передбачає використання нових технологій, інструментів та методів організації та системи управління, з метою забезпечення оптимізації діяльності організації. Досліджено ключові підходи щодо забезпечення організаційних змін. Базою для аналізу слугували наукові праці вітчизняних та іноземних вчених щодо зазначеної проблематики, статистичні дані щодо стану активності підприємств за напрямками проведених організаційних змін в динаміці за період 2019– 2020 рр., статистичні дані щодо результатів діяльності організацій будівельної галузі в динаміці за період 2010–2021 рр. У результаті дослідження зафіксовано позитивну динаміку щодо ініціювання та реалізації організаційних змін промисловими підприємствами, фактивізовано найбільш активні сфери (функціональні зони) діяльності, доведено актуальність використання технологій організаційних змін, зокрема в будівельних організаціях, з огляду на відсутність масового впровадження організаційних змін в їхню діяльність. Побудовано концептуальну модель управління організаційними змінами, яка ґрунтується на системному підході забезпечення організаційних змін з урахуванням функціональних зон діяльності організації.

Застосування розробленої моделі може мати корисний ефект щодо підвищення ефективності діяльності організацій.

Ключові слова: зміни, організаційні зміни, управління організаційними змінами, організація, діяльність організації.

Today, in the management of organizations, the issue of resistance to changes in the environment and management of changes in the organization's activities remains relevant. The article aims to clarify and generalize theoretical provisions regarding the management of organizational changes in the context of increasing the effectiveness of the organization's activities.

The theoretical and methodological basis of the work is a set of principles and methods of scientific research: the principle of systematization and theoretical generalization and methods of structural and functional analysis. According to the goal, the task of analyzing scientific approaches to forming a conceptual apparatus for managing organizational changes is set.

Based on the study, the concept of "organizational change management" was clarified, which is understood as the process of implementing relevant organizational and management transformations, which involves the use of new technologies, tools, and methods of the organization and the management system, in order to ensure the optimization of the organization's activities.

The key approaches to ensuring organizational changes have been studied. The basis for the analysis was the scientific works of domestic and foreign scientists on the mentioned issues, statistical data on the state of activity of enterprises according to the directions of organizational changes in the dynamics for the period 2019–2020, statistical data on the results of the activities of construction industry organizations in the dynamics for the period 2010–2021 year.

As a result of the study, positive dynamics regarding the initiation and implementation of organizational changes by industrial enterprises were recorded, the most active spheres (functional areas) of activity were verified, the relevance of the use of organizational change technologies, in particular in construction organizations, was proven, given the lack of mass implementation of organizational changes in their activities.

A conceptual model of organizational change management has been built based on a systemic approach to ensuring organizational changes, considering the functional areas of the organization's activity. Application of the developed model can have a beneficial effect on increasing the efficiency of organizations.

Key words: changes, organizational changes, management of organizational changes, organization, activities of the organization.

JEL Classification: L25

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання організаціям постійно доводиться стежити за змінами у навколишньому середовищі. Зазвичай найбільше впливають зміни у законодавстві, поширення нових технологій, регіональна диференціація ринку або його глобалізація, демографічні зрушення, кліматичні умови тощо. Отже, організаціям необхідно робити висновки відносно своїх потреб у змінах, а саме у виробничому процесі, організаційній культурі, менеджменті, логістиці, збутовій, фінансово-інвестиційній діяльності тощо. У наукових дослідженнях багато уваги приділяється організаційним можливостям управління змінами. При цьому принциповим виявляється питання: як організація може протистояти змінам зовнішнього середовища і як, за допомогою попередніх заходів або реакції у відповідь, вона може здійснювати свою діяльність і досягати поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо організаційних змін та управління їх проведенням в організації достатньо широко розкриті в наукових працях багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Серед відомих іноземних вчених необхідно виділити праці А. Арменакаса [1], Р. Бекхарда [2], У. Бенніса [3], П. Вейла [4], Л. Гібсона [5], К. Левіна [6] та багатьох інших. У нашій країні проблематика удосконалення діяльності організації на засадах управління організаційними змінами відображена в наукових працях А. Амоші [7], Е. Малевського [8], І. Парасій-Вергуненко [9], Т. Покотило [10], Н. Шматько [11] та інших.

Значимо, що основний акцент у цих дослідженнях робився на свідомі зміни структури і властивостей організації у відповідь на вимоги зовнішнього середовища.

При цьому залишаються дискусійними питання економічної сутності понять «організаційні зміни», «управління організаційними змінами». Особливої уваги потребують питання щодо удосконалення діяльності організації на засадах управління організаційними змінами, обґрунтування доцільності впровадження технологій організаційних змін, визначення впливу технологій організаційних змін на динаміку результативності та фінансовий стан підприємств будівельної галузі.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є узагальнення теоретичних положень щодо управління організаційними змінами, необхідність розгляду механізмів впливу організаційних змін на підвищення ефективності діяльності організації.

Досягнення мети відбулося при вирішенні таких завдань: уточнення понятійного апарату у визначеній послідовності: «зміни», «організаційні зміни», «управління організаційними змінами», «удосконалення діяльності організації на засадах управління організаційними змінами»; визначення ключових підходів щодо забезпечення організаційних змін; побудови концептуальної моделі управління організаційними змінами.

Об'єктом дослідження є процес управління організаційними змінами.

Базою для аналізу слугували наукові праці вітчизняних та іноземних вчених щодо зазначеної проблематики. Теоретико-методологічною основою роботи є сукупність принципів і методів наукового дослідження: принцип систематизації й теоретичного узагальнення, методи структурно-функціонального аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо сутність понять за встановленою послідовністю: «зміни», «організаційні зміни», «управління організаційними змінами», «удосконалення діяльності організації на засадах управління організаційними змінами».

У перекладі з англійської мови слово «change» означає «зміна» або «переміна». У тлумачному словнику української мови під зміною розуміється «перехід, перетворення стану, руху, ознаки, властивості тощо у щось якісно інше; змінювання» [12, с. 373].

У науковій літературі зустрічається багато визначень поняття «зміни». Наведемо основні підходи, а саме: зміна щодо функціонування організації, її членів і лідерів, форми, якої вона набуває і як вона розподіляє свої ресурси [13]; емпіричне спостереження впродовж певного часу роботи конкретного співробітника, робочої групи, організаційної стратегії, програми, продукту або усієї організації в цілому щодо відмінності у формі та/або якості [14]; індивідуальний суб'єктивний процес отримання людьми нового розуміння світу, і одночасно структурний процес, коли рамкові умови знаходяться усередині групи людей, які впливають на можливості їх сприйняття і здійснення інших дій [15]. На думку авторів [8; 10; 11] зміни відбуваються в соціальному утворенні, яке функціонує на відносно постійній основі, серед окремих людей або їх груп, які взаємодіють між собою, мають системний характер і направлені на досягнення адекватності внутрішнього стану зовнішньому середовищу за умови його максимальної ефективності.

При цьому автори [2; 5; 6] відокремлюють поняття «організаційні зміни» від терміну «зміни». Наприклад, Л. Гібсон [5] визначає організаційні зміни як плановий, керований і систематичний процес перетворень у сфері культури, систем і поведінки організації з метою підвищення ефективності організації у вирішенні її проблем і досягненні цілей; Р. Бекхард [2] розглядає організаційні зміни як зміни, що спрямовані на поліпшення стану організації за допомогою планованих «інтервенцій» в організаційні процеси; К. Левін [6] вбачає зміст організаційних змін в понятті стабільності, тобто він стверджує, що на підприємстві зберігається стійкий стан за умов рівності «спонукаючих» і «обмежуючих» сил, які «підштовхують» до змін. Узагальнюючи даний матеріал дослідження, автори статті дійшли висновку, що більшість з вчених, так або інакше, спирається на розмежування між еволюційними і революційними, кумулятивними і дискретними змінами.

Сутність поняття «управління організаційними змінами» розглядається у працях багатьох учених. Вважаємо за доцільне, у відповідності до мети даного дослідження, більш

детально розкрити характерні риси та сутність категорії «управління організаційними змінами» як форми трансформацій в різних сферах діяльності організації. Детальне опрацювання наукових досліджень відомих вчених щодо обґрунтування сутності категорії «управління організаційними змінами» свідчить про наявність достатньої кількості різноманітних точок зору щодо трактування даного поняття.

Так, П. Вейл [4] зазначає, що управління організаційними змінами – це організаційний процес, спрямований на розуміння і поліпшення самостійних процесів в організації, які можуть бути розвинені.

Дж. Л. Гібсон [5] обґрунтовує сутність управління організаційними змінами як плановий, керований і систематичний процес перетворень, який включає формальну організаційну реконструкцію, яка часто починається, отримує підтримку і підкріплення в результаті нормативних перетворень і змін в області зміни поведінки.

Р. Бекхард [2] в процесі управління організаційними змінами передбачає «цілеспрямовану роботу, яка здійснюється вищим керівництвом для збільшення ефективності і життєздатності організації за допомогою планованих змін процесів, що протікають в ній, використовуючи при цьому знання і методи науки про поведінку і науки управління». При цьому він підкреслює, що це мають бути виключно плановані зміни, які охоплюють організацію. Вони мають бути спрямовані на збільшення ефективності і поліпшення стану організації за допомогою планованих «інтервенцій» в організаційні процеси.

У. Бенніс [3] розглядає процес управління організаційними змінами як комплексну стратегію, призначену для зміни відношень, норм, цінностей організації, з можливістю адаптуватися та генерувати нову форму змін.

Згідно мети дослідження авторами статті було розглянуто підходи щодо управління організаційними змінами, в основі яких лежать теорії, у яких приділено основну увагу удосконаленню діяльності організації. Як ми бачимо, наведені визначення частково співпадають, а частково дають своє унікальне бачення явища. Усі автори згодні, що управління організаційними змінами є сферою застосування знань поведінкових наук. Вони вважають, що метою зміни є уся організація як система. Цілями ж управління організаційними змінами є збільшення організаційної ефективності й удосконалення діяльності організації.

Таким чином, із значної різноманітності поглядів на управління організаційними змінами як напряму удосконалення діяльності організації, нами наведено ключові підходи, які стосуються впровадження змін організаційної структури, забезпечення адаптації організації до зміни мінливих умов зовнішнього середовища та стратегії її розвитку, реалізації різного типу інструментарію управління господарською діяльністю. Також, проведені наукові дослідження щодо трактування категорії «управління організаційними змінами» дали змогу запропонувати визначення змісту даної категорії в контексті удосконалення діяльності організації. Управління організаційними змінами – це процес реалізації відповідних організаційних та управлінських перетворень, який передбачає використання нових технологій, інструментів та методів організації та системи управління, з метою забезпечення оптимізації діяльності організації.

В умовах зовнішнього і внутрішнього середовища, що постійно змінюється, організаційні зміни набувають характеру об'єктивного, цілеспрямованого безперервного процесу комплексних перетворень системи функціонування організацій. Щодо менеджменту організації, то зміни сприймаються як результат зміни кон'юнктури ринку, зміни державної політики, посилення або послаблення інфляції, бажання власників підприємства оптимізувати виробничу діяльність. На них доводиться реагувати, приймати відповідні управлінські рішення, що безпосередньо впливають на ефективність діяльності організації. Активність підприємств за напрямками проведених організаційних змін можна визначити за даними табл. 1.

Як це видно з табл. 1, підприємства обережно, але наполегливо підходять до питання ініціювання та реалізації організаційних змін, особливо це помітно у сфері розвитку та управління виробництвом, інноваційного менеджменту, технологій інформаційно-комунікаційного управління та трансферу технологій.

Таблиця 1. Активність підприємств за напрямками проведених організаційних змін у період 2019–2020 рр.

Показник	2019		2020	
	Всього	у відсотках до загальної кількості промислових підприємств	Всього	у відсотках до загальної кількості промислових підприємств
Кількість підприємств, що займалися організаційними змінами, од.	782	15,8	809	16,8
з них: за напрямками досліджень, розробок, управлінських технологій	171	5,1	216	5,8
впровадження нових технологій	687	13,8	718	14,9
з них: придбання виключних майнових прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензій, ліцензійних договорів на використання зазначених об'єктів	137	2,8	121	2,5
придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з проведенням організаційних змін	336	6,8	585	12,2
виробниче проектування, інші види розвитку виробництва, впровадження нових методів управління виробництвом	478	9,6	532	11,1
Зміни у інформаційно-комунікаційній діяльності	235	4,9	237	4,8
з них: впровадження електронних видів торгівлі, придбання послуг хмарних обчислень	203	35,3	204	35,2

Джерело: узагальнено авторами за даними Державного комітету статистики України [16; 17]

Обґрунтування доцільності впровадження технологій організаційних змін можна визначити на основі статистичних даних за підсумками діяльності будівельної галузі (табл. 2).

Частка збиткових підприємств у загальній кількості економічно-активних будівельних підприємств протягом 2010–2021 рр. поступово зменшувалась. Результатом кризових змін у вітчизняній економіці, пов'язаних, зокрема, з пандемією, стало зростання значення вищезгаданого показника до 29,1% у 2020 р., що на 2,9% більше порівняно із значенням 2019 р. Обсяг збитків підприємств будівельної галузі в цей період зріс майже в 2,1 раз та становить 18466,7 млн. грн. за обсягу фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування у 16418,9 млн. грн.; показник рентабельності операційної діяльності зменшився з 4,6 % до 1,3%.

У 2021 р. показники фінансової діяльності покращилися: величина відповідного фінансового результату зросла (зростання становило 1272,6 млн. грн. або 7,8% порівняно до попереднього періоду), рентабельність операційної діяльності збільшилась на 1,0%. Проте, обсяг збитків та частка збиткових підприємств у загальній кількості будівельних підприємств повільно продовжує зростати. Таку динаміку результативності підприємств будівельної галузі

можна пояснити зниженням платоспроможного попиту на загальні та спеціалізовані роботи з будівництва будівель та споруд, зокрема, на нове будівництво. Зауважимо, що попит на ремонтні роботи та реконструкцію, зведення будівель зі збірних конструкцій, а також будівництво тимчасових об'єктів зростає [17].

Таблиця 2. Фінансові результати діяльності підприємств будівельної галузі України в 2010–2021 рр.

Показники діяльності	Аналізований період						%% до попереднього періоду				
	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2010	2015	2018	2019	2020
Фінансовий результат звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	4905,1	5648,1	15411,8	24958,7	16418,9	17691,5	115,1	272,9	161,9	65,8	107,8
Частка збиткових підприємств до загальної кількості будівельних підприємств, %	44,7	28,9	27,2	26,2	29,1	29,0	64,6	94,1	96,3	111,0	99,6
Обсяг збитків, млн. грн.	9323,3	30722,2	8977,9	8983,9	18466,7	9320,9	329,5	29,2	100,0	205,5	50,5
Рентабельність операційної діяльності, %	-1,5	-7,6	3,0	4,6	1,3	2,3

Джерело: розраховано авторами за даними Державного комітету статистики України [16; 17]

Ці аналітичні дані (табл. 1., табл. 2) свідчать про високий рівень актуальності використання технологій організаційних змін, аналітичного обґрунтування поділу господарської діяльності підприємств на функціональні зони з метою формування заходів щодо проведення організаційних змін у діяльності.

Зокрема, будівельні підприємства не завжди фінансово спроможні використовувати сучасні технології проведення змін через їх значну вартість та неповну адекватність національним умовам господарювання. Тому кожне підприємство, зважаючи на свої можливості, повинно розробляти оптимальну фінансову політику та впровадження організаційних змін у свою діяльність.

Відсутність масового впровадження організаційних змін в діяльність будівельних підприємств, дозволяє обрати обмежену низку підходів до аналізу ефективності даного процесу. На думку авторів даного дослідження, можливо запропонувати системний підхід до аналізу ефективності організаційних змін, спрямованих на удосконалення діяльності підприємства. Згідно даного підходу ефективність організаційних змін забезпечується системою та визначається раціональністю застосування ключових елементів підсистеми, які впливають на ефективність управління організаційними змінами на підприємстві.

Система забезпечення містить три групи організаційних змін:

– структурні організаційні зміни;

- диверсифікаційні організаційні зміни;
- організаційні зміни в менеджменті персоналу.

У кожній із груп обираємо відповідні напрями змін, а саме:

- удосконалення існуючої структури або перетворення існуючого типу структури управління в іншу (нову);
- в межах галузі або вихід за межі галузі;
- економічне обґрунтування всіх рішень та здатність швидко реагувати на мінливу ринкову ситуацію.

При цьому виділяємо наступні функціональні зони діяльності організації:

- виробнича діяльність;
- менеджмент;
- маркетинг;
- управління персоналом;
- інноваційна діяльність;
- логістична та збутова діяльність;
- фінансово-інвестиційна діяльність.

Пропонований підхід забезпечення організаційних змін дає змогу побудувати модель удосконалення діяльності організації на основі забезпечення організаційних змін з урахуванням певного набору елементів (функціональних зон діяльності організації), що відображено у вигляді схеми (рис. 1).

Зазначені функціональні зони діяльності організації є елементами підсистеми забезпечення організаційних змін. Отже, така концепція передбачає розгляд організації як суми функціональних зон діяльності. У нашій моделі зональний розподіл проводиться за ознакою виконання окремих функцій в діяльності організації у зв'язку з логікою її роботи на ринку (постачання, виробництво, збут), так і відповідно до логіки використання ресурсів (матеріальних, фінансових, людських). Таких областей виділено сім (див. рис. 1). У процесі подальшого аналізу кожна функціональна зона характеризується рядом факторів, кожен з яких підлягає вивченню і оцінці.

Висновки. У статті узагальнено теоретичні положення управління організаційними змінами та фактивізовано вплив організаційних змін на підвищення ефективності діяльності організації. На основі аналізу існуючих дефініцій «зміни», «організаційні зміни», «управління організаційними змінами», «удосконалення діяльності організації на засадах управління організаційними змінами», запропоновано зміст поняття «управління організаційними змінами» як процес реалізації відповідних організаційних та управлінських перетворень, який передбачає використання нових технологій, інструментів та методів організації та системи управління, з метою забезпечення оптимізації діяльності організації.

Проаналізовано стан активності підприємств за напрямками проведених організаційних змін. Аналіз свідчить, що вітчизняні підприємства обережно, але наполегливо підходять до питання ініціювання та реалізації організаційних змін, особливо у сфері розвитку та управління виробництвом, інноваційного менеджменту, технологій інформаційно-комунікаційного управління та трансферу технологій.

На основі статистичних даних виконано аналіз результатів діяльності організацій будівельної галузі. Встановлено, що частка збиткових підприємств у загальній кількості економічно-активних будівельних підприємств протягом аналізованого періоду поступово зменшувалась та обґрунтовано доцільність впровадження технологій організаційних змін у діяльності підприємств будівельної галузі.

Удосконалення понятійного апарату щодо управління організаційними змінами дозволило побудувати концептуальну модель управління. Її особливість та унікальність в тому, що ефективність організаційних змін забезпечується системою та визначається раціональністю застосування ключових елементів підсистеми (функціональних зон діяльності організації), які впливають на ефективність управління організаційними змінами. У подальших дослідженнях доцільно провести деталізацію визначальних факторів, якими характеризується кожна функціональна зона діяльності організації.

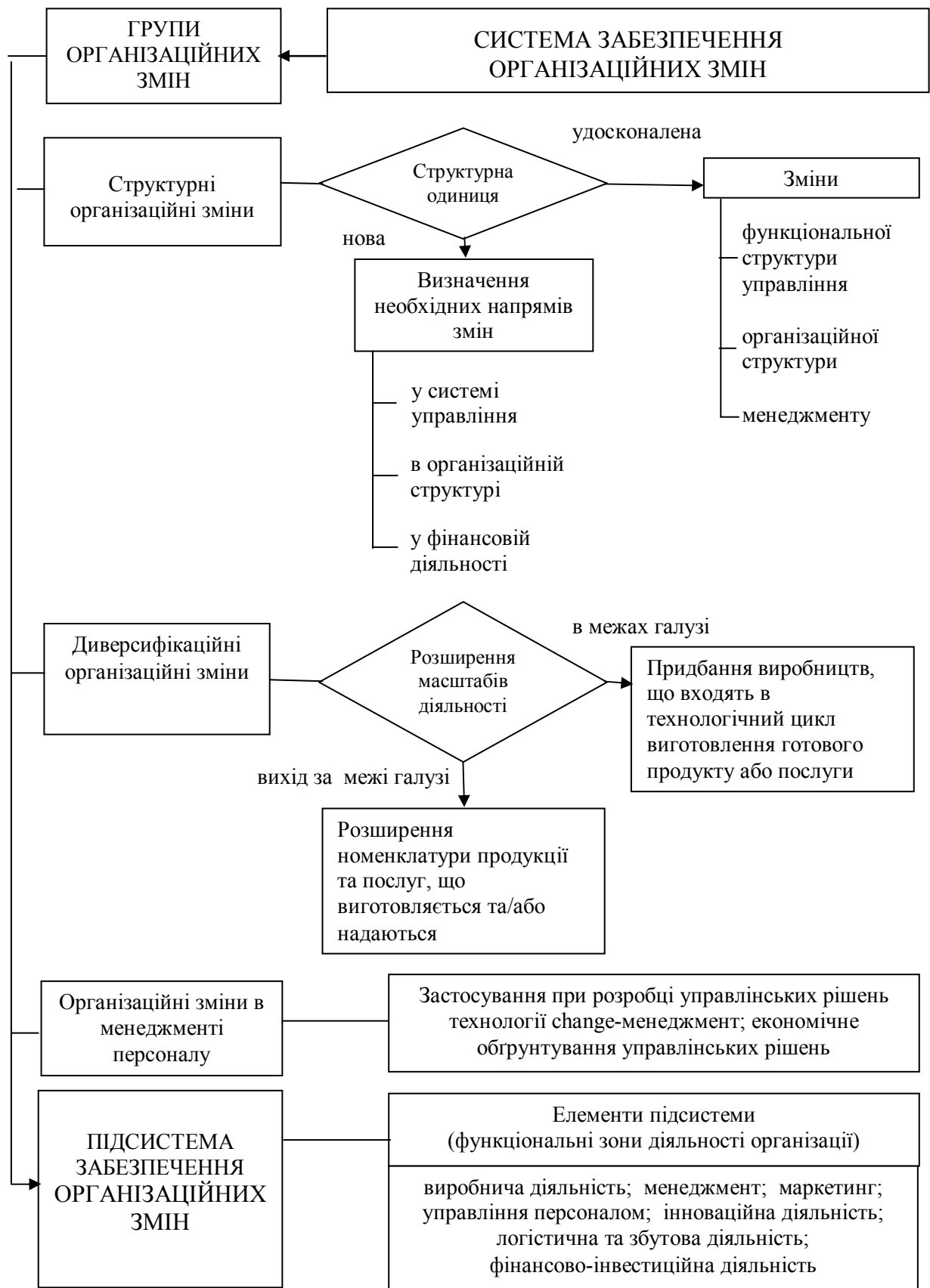

Рис. 1. Концептуальна модель управління організаційними змінами
 Джерело: складено авторами

Список використаної літератури

1. Armenakis A.A., Bernerth J. B., Pitts J.P., Walker H. J. Organizational Change Recipients' Beliefs Scale: Development of an Assessment Instrument. *The Journal of applied behavioral science*. 2007. Vol. 43. № 4. P. 481–505.
2. Beckhard R., Joan V. Gallos, Edgar H. Schein What is organizational development? *Organization Development*. 2006. Vol. 28. P. 3–12.
3. Bennis W. G. Organisation Development: It's Nature. Origins, and Prospects Reading. MA: Addison-Wesley, 1969. 265 p.
4. Вейл П. Искусство менеджмента. Москва: Новости, 1993. 434 с.
5. Гибсон Дж. Л. Организации. Поведение. Структура. Процессы : учебник. Москва:ИНФРА-М, 2000. 662 с.
6. Lewin K. Field theory in social sciences. New York: Harper & Row, 1951. 608 p.
7. Амоша О.І., Саломатіна Л.М. Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи. *Економіка України*. 2017. №3(664). С. 20–34.
8. Малевський Е.З. Проблеми управління змінами в умовах розвитку промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 25. Ч.1. С. 170–174.
9. Парасій-Вергуненко І.М. Організаційно-методичні аспекти аналізу інноваційного розвитку підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1(45). Т.2. С. 181–186.
10. Покотило Т.В. Управління організаційними змінами як складова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22. С. 24–32.
11. Шматько Н.М. Організація планування структурних змін у процесі розвитку промислового підприємства. *Управління розвитком*. 2016. № 4(186). С. 138–143.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
13. Managing organizational change / F. Graetz et al. New Jersey: John Wiley & Sons, 2010. 351 p.
14. D. Anderson, L. A. Anderson Beyond change management: advanced strategies for today's transformational leaders. San Francisco: Pfeiffer, 2001. 272 p.
15. Таранюк Л. М. Економічне обґрунтування реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств : монографія. Суми: Мрія-1, 2010. 440 с.
16. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2021. С. 418–422. URL:http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf (дата звернення: 28.09.2022).
17. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2022. С. 373–412. URL:https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

References

- [1] Armenakis A.A., Bernerth J. B., Pitts J.P., Walker H. J. (2007) Organizational Change Recipients' Beliefs Scale: Development of an Assessment Instrument. *The Journal of applied behavioral science*, vol. 43, no. 4, pp. 481–505.
- [2] Beckhard R., Joan V. Gallos, Edgar H. (2006) Schein What is organizational development? *Organization Development*, vol. 28, pp. 3–12.
- [3] Bennis W. G. (1969) Organisation Development: It's Nature. Origins, and Prospects Reading. Boston, MA: Addison-Wesley.
- [4] Vail P. (1993) Iskuststvo menedzhmenta [The art of management]. Moscow: News. (in Russian)
- [5] Gibson J. L. (2000) Organizatsii. Povedenie. Struktura. Protsessy: uchebnik [Organizations. Behavior. Structure. Processes: textbook]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
- [6] Lewin K. (1951) Field theory in social sciences. New York: Harper & Row. 608 p.

- [7] Amosha O.I., Salomatina L.M. (2017) Innovacijnyj rozvytok promyslovykh pidpryjemstv u rehionakh: problemy ta perspektyvy [Innovative development of industrial enterprises in the regions: problems and prospects]. *Ukraine economy*, no. 3 (664), pp. 20–34.
- [8] Malevsky E.Z. (2019) Problemy upravlinnja zminy v umovakh rozvytku promyslovykh pidpryjemstvakh [Problems of change management in the conditions of development of industrial enterprises]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 25, p.1, pp. 170–174.
- [9] 9.I.M. Parasiy-Vergunenکو (2015) Orghanizacijno-metodychni aspekty analizu innovacijnogho rozvytku pidpryjemstv [Organizational and methodological aspects of the analysis of innovative development of enterprises]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. A series of "Economy"*, vol. 1(45), p.2, pp. 181–186.
- [10] Pokotylo T.V. (2020) Upravlinnja orghanizacijnymy zminy jak skladova zabezpechennja konkurentospromozhnosti pidpryjemstva [Management of organizational changes as a component of ensuring the competitiveness of the enterprise]. *Economy and society*, no. 22, pp. 24–32.
- [11] Shmatko N.M. (2016) Orghanizacija planuvannja strukturnykh zmin u procesi rozvytku promyslovogho pidpryjemstva [Organization of planning of structural changes in the process of industrial enterprise development]. *Development management*, no. 4 (186), pp. 138–143.
- [12] Busel V.T. (ed) (2001) Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoji movy [The Comprehensive dictionary of the Contemporary Ukrainian Language]. Irpin: Perun.(in Ukrainian)
- [13] Managing organizational change (2010) F. Graetz et al. New Jersey: John Wiley & Sons. 351 p.
- [14] D. Anderson, L. A. Anderson (2001) Beyond change management: advanced strategies for today's transformational leaders. San Francisco: Pfeiffer. 272 p.
- [15] Taraniuk L.M. (2010) *Ekonomichne obgruntuvannja reinzhynirynghu biznes-procesiv vyrobnychykh pidpryjemstv* [Economic justification of reengineering of business processes of manufacturing enterprises]. Sumy: Mriia-1. (in Ukrainian)
- [16] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) *Statystychnyj shhorichnyk Ukrainy za 2020 rik* [Statistical annual of Ukraine for 2020], Kyiv. Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf (accessed 28 September 2022).
- [17] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) *Statystychnyj shhorichnyk Ukrainy za 2021 rik* [Statistical annual of Ukraine for 2021], Kyiv. Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf (accessed 28 September 2022).

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ MONEY, FINANCES AND CREDIT

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).271091pp52-59
УДК 330.1

Voronina Alevtina, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Management of Organization and Administration Department,
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-7586-2973
e-mail: alevtina.voronina20@gmail.com

Hanziuk Svitlana, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor at Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-7859-4708
e-mail: svetlanaganzyuk@gmail.com

Hanziuk Katerina, Master of the Department of Organizational Management and Administration,
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-5996-4785
e-mail: katya.id.2000@gmail.com

Вороніна А.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій та адміністрування,

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7586-2973
alevtina.voronina20@gmail.com

Ганзюк С.М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7859-4708
e-mail: svetlanaganzyuk@gmail.com

Ганзюк К.І., магістр кафедри менеджменту організацій та адміністрування,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-5996-4785
e-mail: katya.id.2000@gmail.com

ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE USE OF BASIC RESOURCES USING THE TOOLS OF TAXONOMIC ANALYSIS

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ ТАКСОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

In the article uses taxonomy tools to evaluate the effectiveness of the use of fixed assets on the example of a strategically important state enterprise. The stimulators and disincentives of the impact on the capacity of using the company's assets have been determined: capital returns have a disincentive effect on the efficiency of the use of fixed assets of SE «Ukrvodshlyakh», all other indicators (factors of depreciation of fixed assets, suitability of fixed assets, capital adequacy, capital capacity) are defined as stimulators of influence.

A negative trend towards a reduction of the integral indicator of the taxonomy (the efficiency of the use of fixed assets) was revealed in four years, almost fivefold to a critically low level; the technical condition of fixed assets at the enterprise is dynamically deteriorating, which is also evidenced by the increase in the wear rate and the decrease in the suitability ratio of fixed assets. Such a situation is a clear signal for the managers of a strategically important state-owned enterprise regarding the need to find new management solutions and review the existing system of efficiency in

the use of fixed assets. it was found out that the technical condition of fixed assets in SE «Ukrvodshlyakh» is deteriorating dynamically, which is also evidenced by the increase in the wear rate and, accordingly, the decrease in the suitability ratio of fixed assets. It is positive that the rate of renewal of fixed assets at the enterprise is increasing dynamically. In order to increase the level of the company's return on capital, it is suggested to ensure one hundred percent utilization of the equipment. Also, a possible solution may be the sale of part of the unused fixed assets of the enterprise.

The successful functioning of fixed assets and production facilities depends on intensive and extensive factors of improving their use. The intensive direction of improving the efficiency of the use of fixed assets and production capacities involves increasing the degree of loading of equipment and machines per unit of time by modernizing equipment, establishing optimal modes of its loading, etc. Improving the structure of fixed assets is also an important direction for increasing the efficiency of the use of production facilities; improvement of planning, management and organization of work and production; reduction of capital intensity, increase of return on capital and labor productivity at the enterprise.

Keywords: taxonomic analysis, effective use of fixed assets, assets, coefficients, return on capital, capital intensity, capital adequacy, integral indicator.

У статті за допомогою інструментів таксономії оцінено ефективність використання основних засобів на прикладі стратегічно важливого державного підприємства. Визначено стимулятори та дестимулятори впливу на рівень використання основних засобів підприємства: фондовіддача здійснює дестимулюючий вплив на ефективність використання основних засобів ДП «Укрводшлях», всі інші показники (коефіцієнти зносу основних засобів, придатності основних засобів, фондоозброєність, фондомісткість) визначено як стимулятори впливу.

Виявлено негативну тенденцію до зниження інтегрального показника таксономії (ефективності використання основних фондів) за чотири роки майже в 5 разів до критично низького рівня; технічний стан основних фондів на підприємстві динамічно погіршується, про що також свідчить підвищення рівня зносу та зниження коефіцієнта придатності основних фондів. Така ситуація є чітким сигналом для керівників стратегічно важливого державного підприємства щодо необхідності пошуку нових управлінських рішень та перегляду існуючої системи ефективності використання основних засобів. Встановлено, що технічний стан основних фондів ДП «Укрводшлях» динамічно погіршується, про що також свідчить підвищення рівня зношеності та, відповідно, зниження коефіцієнта придатності основних фондів. Позитивним є те, що темпи оновлення основних засобів на підприємстві динамічно зростають. З метою підвищення рівня рентабельності капіталу підприємства пропонується забезпечити стовідсоткове використання обладнання. Також можливим рішенням може бути продаж частини невикористаних основних засобів підприємства.

Успішне функціонування основних фондів і виробничих потужностей залежить від інтенсивних і екстенсивних факторів поліпшення їх використання. Інтенсивний напрямок підвищення ефективності використання основних фондів і виробничих потужностей передбачає підвищення ступеня завантаження обладнання і машин в одиницю часу шляхом модернізації обладнання, встановлення оптимальних режимів його завантаження тощо. Удосконалення структури основних фондів – також важливий напрям підвищення ефективності використання виробничих потужностей; вдосконалення планування, управління та організації праці і виробництва; зниження фондомісткості, підвищення фондовіддачі та продуктивності праці на підприємстві.

Ключові слова: таксономічний аналіз, ефективне використання основних засобів, активи, коефіцієнти, фондовіддача, фондомісткість, фондоозброєність, інтегральний показник.

JEL Classification: C 52, D 24, M 11

Formulation of the problem. Fixed assets in the structure of assets are an important resource of any enterprise, regardless of the form of ownership and type of activity. The process of production of goods and services, its permanence, continuity, economy directly depend on their required volume and effective use. Today, when the country's economy is going through the most difficult times, scientists pay special attention to the issue of rational organization of enterprise assets and their effective use, in particular, of fixed assets in their structure. Today, it is important to conduct a basic analysis and create such mechanisms for the effective use and management of the main assets of enterprises, which would ensure the potentially possible level of sustainability and profitability of economic entities. Therefore, the assessment of the effectiveness of the use of fixed assets on the example of a strategically important state enterprise using taxonomy tools, which allows combining multidimensional statistical material into a single quantitative characteristic, is timely and relevant.

Analysis of recent research and publications. Prominent domestic and foreign scientists, in particular, M. Bilyk, I. Bubnyak, I. Hrynyuk, E. Donin, M. Dyadyuk, A. Mazaraki, Yu. , Povazhnyi O., Filimonenkov O. and others. Such domestic researchers as: Z. Bajaev, O. Kozhushko, N.V. Plyuta, V. Sablina, and others were engaged in the study of the issue of using taxonomy tools to justify economic phenomena. However, measures to assess the effectiveness of the use of fixed assets of enterprises from the application of taxonomic analysis tools and obtaining the appropriate result in the process of asset management have not been fully developed to date.

Formulation of the goals of the article. The purpose of this study is to evaluate the effectiveness of the use of fixed assets of the strategically important state enterprise "UKRVODSHLYAH" using a taxonomic analysis.

Presentation of the main research material. Management of assets of business entities is the most important part of operations in the integral system of financial management of the enterprise. This is connected, first of all, with the constant movement of assets in the process of the economic activity of the enterprise and their place in ensuring all stages of the production and operational cycle. It is possible to evaluate the efficiency of the use of fixed assets by applying many characteristic indicators, which are based on the use of certain criteria and are determined by the system of organizational, economic and other parameters, that is, the evaluation of efficiency is a complex and multidimensional process, which can be summarized using a taxonomy. SE "Ukrvodshlyakh" is a strategically important state commercial enterprise, which is based on state property and is under the management of the Ministry of Infrastructure of Ukraine [1]. State-owned enterprise "Ukrvodshlyakh" has been entrusted by the state with functions related to the implementation of transport, technical and environmental policy in the operation of inland waterways and shipping locks of Ukraine, which are classified as objects of strategic importance for the economy and security of the state [1].

Tabl. 1 summarizes the methodological aspects of determining the selected coefficients of the technical condition and efficiency of the use of fixed assets, as well as their calculated values (the composition of the descriptive theoretical and methodological model of the taxonomic analysis observation matrix) for four years according to the official data of the financial statements of the enterprise "Ukrvodshlyakh" [2].

Table 1. Methodology and calculated values of coefficients of technical condition and efficiency of use of fixed assets of SE "Ukrvodshlyah", [2,3]

Coefficients	Calculation method	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6
Depreciation rate of fixed assets (K_z)	$K_z = O_{3H} / O_{3PB}$ (1), where O_{3H} – the amount of depreciation of fixed assets; O_{3PB} – book value of fixed assets	0,63	0,66	0,66	0,67
Coefficient of suitability of fixed assets (K_p)	$K_p = B_{03} / O_{3PB}$ (2), where B_{03} – residual value of fixed assets;	0,37	0,34	0,34	0,33

Continuation of Table 1

1	2	3	4	5	6
Fund-raising (Kfo), hryvnias.	$K\phi_0 = O36B/K\pi p$ (3), where $K\pi p$ – average annual number of employees	652,14	598,87	620,11	649,52
Capital capacity (Kfm), hryvnias.	$K\phi_M = O36B/BI$ (4), where BI - volume of produced products (services)	6,91	5,57	5,62	6,44
Fund return (Kfv), hryvnias.	$K\phi_B = BI/O36B$	0,14	0,18	0,18	0,16

The set of indicators included in the descriptive theoretical-methodological model of the observation matrix to determine the resulting integral indicator of the effectiveness of the management of fixed assets can be expanded depending on the goals of the analysis and access to primary data. One of the methods of taxonomic analysis can be applied to order the elements of this collection in relation to the distance to a certain point defined in space, which is the standard of regulation. On the basis of the specified method, synthetic values of the taxonomic index of the efficiency of the use of fixed assets of the enterprise are calculated [4].

So, based on the matrix of observations (Table 1) and with the help of the Excel editor, we will standardize the elements and form a matrix of standardized values. The indicators included in the observation matrix are heterogeneous, so we translate them into a comparable form by performing standardization according to the method presented in Tabl. 2.

Table 2. Algorithm for calculating indicators on each of the cycles of determining the synthetic multidimensional indicator

Calculation stages	Calculation formula	Marking
1	2	3
Standardization of observation matrix elements	$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j}$ $S_j = \left(\sum_{i=1}^m \frac{(x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{m} \right)^{\frac{1}{2}}$ $\bar{x}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij}$	Z_{ij} – standardized value of the j-th indicator in the i-th studied period ; X_{ij} – the value of the j-th indicator in the i-th studied period ; \bar{X}_j – the average arithmetic value of the jth indicator ; S_j – standard deviation of the jth indicator ; m – number of study periods
Construction of vector - etalon Z	$\left\{ \begin{array}{l} z_j = \max z_{ij}, \text{ if the } j - \text{ stimulator} \\ z_j = \min z_{ij}, \text{ if the } j - \text{ destimulator} \end{array} \right\}$	Z_j – development benchmark (benchmark vector)
Determination of the distance between matrix elements and the standard vector	$C_i = \left(\sum_{j=1}^n (z_{ij} - z_j)^2 \right)^{\frac{1}{2}}$	C_i – the distance between matrix elements and the reference vector; n - the number of research indicators

Continuation of Table 2

1	2	3
Calculation of the integral indicator of the efficiency of management of the company's fixed assets	$k_i = 1 - d_i$ $d_i = \frac{C_i}{C_0}$ $C_0 = \bar{C}_i + 2S_0$ $\bar{C}_i = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_i$ $S_0 = \left(\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (C_i - \bar{C}_i)^2 \right)^{\frac{1}{2}}$	k_i – modified taxonomy coefficient ; d_i – an indicator of the level of development ; C_0 – the distance from each multidimensional unit to the standard point under the condition of a normal distribution of the random variable ; \bar{N}_i – average distance between observations C_i ; S_0 – mean square deviation of the distances between observations C_i .

Standardization of indicators allows you to reduce different units of measurement in the form of a monetary indicator and coefficients to a dimensionless value, that is, to equalize the values of the characteristics [4]. The matrix of standardized values is presented in Tabl. 3.

Table 3. Matrix of standardized values

z	-1,66667	0,333333	0,333333	1
	1,666667	-0,333333	-0,333333	-1
	0,998592	-1,42156	-0,45659	0,87956
	1,371681	-1	-0,9115	0,539823
	-1,47059	0,882353	0,882353	-0,29412

Next, we build the reference vector (Z). For this, it is necessary to divide all indicators into stimulators and destimulators. Stimulators include indicators, the increase of which improves the overall assessment of the object of research, destimulators, on the contrary, cause its deterioration, i.e. negatively affect the phenomenon or process under investigation [4]. In our case, the disincentive is the fund return. The rest of the indicators are determined by influence stimulators (Tabl. 4).

Table 4. Stimulators (destimulators) of the research object and coordinates reference vector

Factor	Indicator	Stimulator/ destimulator	Coordinates of the reference vector
x_1	Depreciation rate of fixed assets	Stimulator	1
x_2	The adequacy ratio of fixed assets	Stimulator	1,667
x_3	Fulfillment with main funds	Stimulator	0,999
x_4	Fund capacity	Stimulator	1,372
x_5	Fund return	Destimulator	-1,471

In our case, the capital return exerts a disincentive effect on the efficiency of the use of fixed assets of SE "Ukrvodshlyah". Return on assets is an indicator of business activity of the enterprise, the value of which indicates how many products are produced and how many services are provided for each hryvnia of financial resources invested in fixed assets. The use of this indicator speaks specifically about the efficiency of the use of the company's fixed assets. It is desirable for the enterprise to improve the efficiency of the use of the company's fixed assets during the period of the study.

The taxonomy coefficient acquires high values at high values of stimulants and low, respectively, at low values. Its most important advantage is that the calculation is reduced to one synthetic feature, which shows the vector and volume of changes in the processes described by the set of an arbitrary volume of initial features.

Next, we calculate the distance between matrix elements (individual observations) and the reference vector. The obtained distance is the starting point for calculating the indicator of the level of development (the taxonomy coefficient; the integral indicator of the efficiency of the use of fixed assets). The results of intermediate calculations and the taxonomy coefficient itself, which reflects the value of the integral indicator, are presented in Tabl. 5. For clarity, the indicator of the efficiency of the use of fixed assets of SE "Ukrvodshlyah" for four years is presented graphically in Fig. 1.

Table 5. Taxonomy coefficient (integral indicator of efficiency of use fixed assets of SE "Ukrvodshlyakh") for 2017-2020

Indicators	2017	2018	2019	2020
C_i	2,062	2,908	4,504	6,321
\bar{C}_i	3,94875	4,3095	4,3095	4,3095
S_0	1,54	1,54	1,54	1,54
C_0	7,02875	7,3895	7,3895	7,3895
d_i	0,293367	0,393531	0,609513	0,855403
k_i	0,707	0,606	0,390	0,145

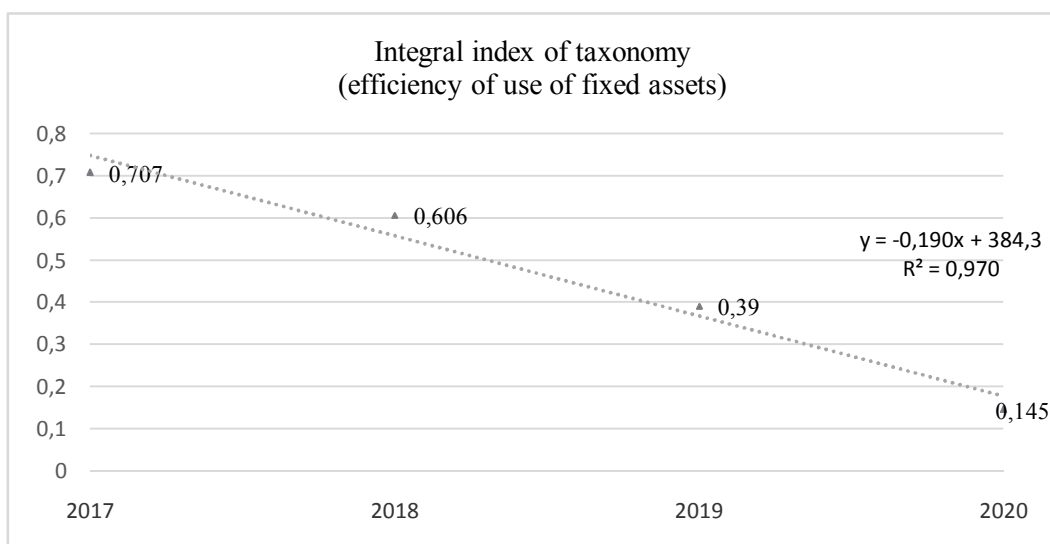

Fig. 1. Change in the integral indicator of the efficiency of the use of fixed assets SE "Ukrvodshlyakh" for 2017-2020, own development

Source: according to [2-4]

From Tabl. 5 and Fig. 1, it can be seen that the dynamics of changes in the integral indicator of the efficiency of management of fixed assets at the state-owned enterprise "Ukrvodshlyakh" is negative throughout the entire period: in 2017 it was 0.707 units, in 2020 it was already 0.145 units, decreasing by four years almost five.

Such a situation is a clear signal for the managers of a strategically important state-owned enterprise regarding the need to find new management solutions and review the existing system of efficiency in the use of fixed assets. The efficiency of the use of assets is higher, the closer the value of the integral indicator is to unity. In 2020, the integral coefficient reached a critical minimum level. Thus, the technical condition of the fixed assets in SE "Ukrvodshlyakh" is dynamically deteriorating, which is also evidenced by the increase in the wear rate and, accordingly, the decrease in the adequacy ratio of fixed assets. It is positive that the rate of renewal of fixed assets at the enterprise is increasing dynamically. The company's assets have decreased over four years by UAH 2.62 thousand, which is due to a decrease in the value of the company's fixed assets. In 2017-2020, the capital adequacy ratio decreased by UAH 0.47 from UAH 6.91 to UAH 6.44. Reducing this ratio makes it possible to increase the efficiency of the enterprise. The smaller this indicator, the better the company's equipment is used. In our case, a slight decrease in this indicator is a positive trend of the company's development. In order to increase the level of return on capital of the enterprise, it is necessary to ensure one hundred percent utilization of the equipment. Also, a possible solution may be the sale of part of the unused fixed assets of the enterprise.

Conclusions. The successful functioning of fixed assets and production facilities depends on intensive and extensive factors of improving their use. The intensive direction of improving the efficiency of the use of fixed assets and production capacities involves increasing the degree of loading of equipment and machines per unit of time by modernizing equipment, establishing optimal modes of its loading, etc. Improving the structure of fixed assets is also an important direction for increasing the efficiency of the use of production facilities; improvement of planning, management and organization of work and production; reduction of capital intensity, increase of return on capital and labor productivity at the enterprise. The application of the taxonomy method to assess the effectiveness of the use of the company's fixed assets is a new technique in scientific research of this issue. Further research in this area will be related to the selection of input data for the relevant calculations, as well as to the determination of the sequence and justification of the appropriate tools for the development of the savings mechanism associated with the implementation of measures to improve the efficiency of the use of fixed assets.

References

- [1] DP «Ukrvodshlyakh» (2022): posluhy.[Posluhy DP «Ukrvodshlyakh». Available at: <https://ukrvodshlyakh.org.ua/posluchy/> (accessed 13 September 2022).
- [2] Ministerstva infrastruktury Ukrayiny (2022): Finansova zvitnist' DP «Ukrvodshlyakh» [Financial reporting of SE «UKVODSHLYAH»: official website of the Ministry of Infrastructure of Ukraine]. Available at: <https://mtu.gov.ua/timeline/?ry=0&rp=0&t=2&g=120&from=&till=&p=1028> (accessed 15 September 2022).
- [3] Mulyk, T., Materyns'ka, O., Pl'onsak, O. (2017) *Analiz hospodars'koyi diyal'nosti*. [Analysis of economic activity: a study guide]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
- [4] Krysak, A. (2014) Taksonomichnyy analiz yak metodolohichnyy pryom otsynuyannya efektyvnosti rehulyuvannya zemel'nykh vidnosyn [Taxonomic analysis as a methodological technique for evaluating the effectiveness of land relations regulation]. *Economic analysis*. vol.17. №. 1. Available at: https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.846.7887&rep=r_ep1&type=pdf (accessed 16 September 2022).

- [5] Kozhushko, O. (2010) Vykorystannia metodu taksonomii dlia otsinky rivnia zakhystu intelektualnoho kapitalu promyslovykh pidpriemstv [Using taxonomies to assess the level of protection of intellectual capital industry]. *Economic analysis*, vol. 7, pp. 286–289.

Список використаної літератури

1. Послуги ДП «Укрводшлях»: офіційний сайт підприємства. URL: <https://ukrvodshliah.org.ua/poslugu/> (дата звернення 13.09.2022 р.)
2. Фінансова звітність ДП «УКВОДШЛЯХ»: офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/?ry=0&rp=0&t=2&g=120&from=&till=&p=1028> (дата звернення 15.09.2022 р.)
3. Мулик Т.О., Материнська О.А., Пльонсак О.Л. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
4. Крисак А.І. Таксономічний аналіз як методологічний прийом оцінювання ефективності регулювання земельних відносин. *Економічний аналіз*. 2014. Том 17. № 1. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.846.7887&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення 16.09.2022 р.)
5. Кожушко О. Використання методу таксономії для оцінки рівня захисту інтелектуального капіталу промислових підприємств. *Економічний аналіз*. 2010. № 7. С. 286–289.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).271092pp60-66
УДК 657.1.0121

Юдіна С.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-83184172
e-mail: yusv0763@ukr.net

Гоголюк К.С., здобувач другого (магістерського) рівня
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: gogolyuck@gmail.com

Yudina Svitlana, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finances and Accounting

Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-8318-4172
e-mail: yusv0763@ukr.net

Hoholiuk Kostiantyn, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
e-mail: gogolyuck@gmail.com

ФОНДОВИЙ РИНОК СВІТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

WORLD STOCK MARKET: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF STOCK EXCHANGE

Фондова біржа – є основним елементом фондового ринку, а також це індикатор ефективності руху капіталу та стрімкого розвитку економіки. Це віртуальний ринок, де покупці та продавці можуть торгувати існуючими цінними паперами. Акції також називають акціями або капіталом, більшість компаній мають акції з оборотом понад мільярд доларів. Фондовий ринок виступає потужною та ефективною платформою для реалізації можливостей з мобілізації фінансових ресурсів та зародження низки нових конкурентоспроможних інструментів інвестування. Основна роль фондової біржі полягає в обслуговуванні руху грошового капіталу, який опосередковує розподіл та перерозподіл національного доходу як у національній економіці загалом, так і між соціальними групами, секторами та сферами економіки. Діяльність фондової біржі багато в чому визначає ефективність фондового ринку та ступінь впливу на економічні процеси в країні. Саме біржа забезпечує концентрацію попиту та пропозиції цінних паперів, їх баланс за рахунок біржового ціноутворення, що справді відображає рівень ефективності функціонування акціонерного капіталу. Для кожної фінансової системи визначальним фактором є ступінь залучення банківського сектора та фондового ринку до фінансування інвестиційної активності підприємств. Розвиток фондового ринку підвищує рівень участі компаній у процесі залучення додаткових коштів для своїх інвестиційних програм шляхом розміщення своїх цінних паперів на ринку, також розвинений фондовий ринок відіграє ключову роль у фінансуванні економіки в порівнянні з банківським сектором. Тому метою даної статті є оцінка процесу глобалізації фондового ринку у світовому середовищі та аналіз сучасного стану. Також були розглянуті показники фондового ринку у світі та виділено основні умови, що стримують перспективи його ефективного функціонування. Проаналізовано стан і перспективи розвитку відомих фондових бірж та подальші можливі напрямки вдосконалення світового фондового ринку.

Ключові слова: економіка, акції, облігації, фінансові ресурси, фондовий ринок України, фінансова біржа, динаміка капіталізації емітентів, цінні папери, індекс S&P 500, індекс ПФТС.

The stock exchange is the main element of the stock market, and it is also an indicator of the efficiency of capital movement and the rapid development of the economy. It is a virtual marketplace where buyers and sellers can trade existing securities. Stocks are also called stocks or equity, most companies have shares with a turnover of more than a billion dollars. Stock exchanges play a great role in the structure of the leading stock prices, exchange courses and indexes in the country's economy. The stock market acts as a powerful and effective platform for the realization of opportunities for the mobilization of financial resources and the birth of a number of new competitive investment instruments. The main role of the stock exchange is to serve the movement of money capital, which mediates the distribution and redistribution of national income both in the national economy as a whole and between social groups, sectors and spheres of the economy. A stock trading can be considered any market where bonds are bought and sold, the prices of which are determined by offer and purchase. The activity of the stock exchange largely determines the efficiency of the stock market and the degree of influence on economic processes in the country. It is the stock exchange that ensures the concentration of demand and supply of securities, their balance at the expense of stock exchange pricing, which truly reflects the level of efficiency of the functioning of equity capital. For each financial system, the determining factor is the degree of involvement of the banking sector and the stock market in the process of financing the investment activity of enterprises. The development of the stock market increases the degree of participation of companies in the process of raising additional funds for their investment programs by placing their securities on the market, and a developed stock market also plays a key role in financing the economy compared to the banking sector. Therefore, the purpose of this article is to evaluate the process of globalization of the stock market in the world environment and analyze current state. Indicators of the stock market in the world were also considered and the main conditions of restraint to the prospects of its effective functioning were highlighted. The state and development prospects of well-known stock exchanges and further possible directions for improvement of the world stock market are analyzed.

Keywords: *the economy, shares, bonds, financial resources, stock market of Ukraine, financial exchange, dynamics of issuers' capitalization, securities, S&P 500 index, PFTS index.*

JEL Classification: *G02; G11*

Постановка проблеми. Ключовою концепцією ефективного функціонування економіки будь-якої країни це тривалий процес перерозподілу коштів, тоді як фондовий ринок дає можливість стати одним із найголовніших механізмів залучення та перерозподілу економічних ресурсів. Для якісного функціонування фінансової біржі потрібно забезпечити ефективне накопичення коштів шляхом використання фінансів від інвесторів, розвиток найбільш потенційно-вигідних галузей, мобілізація вільних коштів громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці Клименко В. [1], Сохацька О. [2], Мошенський С. [4], Улинець-Ходаківська В. [8], Левус Н. присвячені дослідженню сучасного стану біржі та питанням перспектив розвитку світового фондового ринку. Аналіз і систематизація нових даних стосовно економіки світу та їх узагальнення для ефективного функціонування фінансової сфери у світі залишається актуальною і надалі через те, що ключовим індикатором економічного розвитку є фондовий ринок.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування стану світової фондової біржі та з'ясування ключових факторів її розвитку. На відміну від світу в Україні сучасний фондовий ринок все ще розвивається, але для ефективної роботи фондового ринку потрібно внести такі зміни:

- збільшення концентрації попиту та пропозиції цінних паперів;
- забезпечення ліквідності цінних паперів, що досягається за рахунок великої кількості продавців та покупців;
- забезпечення інформаційної прозорості ринку;
- покращення законодавчої бази країни у фінансовому секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функції фондової біржі:

1. Координація. Біржа змінює і коригує процедури торгів відповідно до змін технічної бази та тенденцій світових ринків.

2. Арбітраж. Ключова функція – забезпечення всіх сторін процесу комфортними й безпечними умовами для проведення торгів цінними акціями та паперами. Завдяки чому папери обертаються на біржі і підтримується їхня ліквідність і широка доступність для інвесторів.

3. Своєчасне відображення. Забезпечення вірогідних котирувань та надійної торгівлі на біржі, де визначається вартість і привабливість цінних паперів різних видів.

У розвинених країнах фондові ринки добре справляються з цими функціями через ефективні й оптимальні способи залучення капіталу у вітчизняні економіки. Наповнення фінансовими ресурсами найперспективніших і конкурентоспроможних галузей країни, дає поштовх науково-технічному прогресу, що сприяє зростанню та позитивним змінам в економіці. Поза біржею теж продають цінні папери продають, що є небезпечним для інвесторів. Назва цього способу торгівлі – позабіржова. Але позабіржові угоди не контролюються і не захищені від шахрайства, тому учасники таких торгів значно ризикують. Учасниками можуть бути ті ж сторони, що діють і на біржі: брокери, інвестори, інвестиційні компанії, банки.

Зазвичай фондові біржі створюються у формі асоціацій, або як акціонерних товариств. Відмінною рисою біржі є некомерційний характер діяльності. Фондова біржа є юридичною особою. Основна мета біржі, що полягає у створенні сприятливих умов широкомасштабної та ефективної торгівлі цінними паперами, несумісна з комерційним підходом до її роботи. Доходи біржі обмежуються сумами, необхідні забезпечення її нормального функціонування та розвитку, і використовуються виплату дивідендів суб'єктам, які внесли свої кошти у статутний капітал біржі. Тому, фондова біржа це таке місце, що одночасно є регулятором і гарантом угод для продавців, посередників і покупців. «На липень 2022 року в Україні фондовий біржовий ринок представлений такими біржами як: ПАТ «ПЕРСПЕКТИВА», ПАТ «Українська міжбанківська валютна біржа», ПАТ «Українська біржа», ПАТ «ПФТС» [3]. На біржах зосереджується попит і пропозиція цінних паперів, де формується їх ринковий курс. Фондова біржа набуває прав юридичної особи з моменту реєстрації у країні. «Існувало чотири товарно-фондові біржі на початку XIX ст. – у Києві, Львові, Харкові й Одесі.» [4]. Новостворену фондову біржу реєструють згідно законодавства України для отримання офіційних прав для здійснення своєї діяльності. Законодавчі норми та правила бірж визначають, чи можуть професійно займатися біржовими операціями громадяни (фізичні особи) або організації (юридичні особи), встановлюють вимоги щодо кваліфікації їх співробітників, розміру основного та оборотного капіталу, регулюють можливість участі у торгівлі фондовими цінностями іноземних суб'єктів, комерційних банків, що обумовлюють інші умови.

Міжнародні інвестори аналізують велику кількість інформації, щодо стану світової біржі. «За шкалою S&P рейтинг України тепер знаходиться на рівні SD (selective default), а євробондів - на рівні D.» [5]. Зараз світовий фондовий ринок перебуває на підйомі. За даними Всесвітньої федерації бірж, капіталізація фондового ринку зараз сягає \$94 трлн. – і порівняння не на користь світового ВВП, який у 2020 році становив \$88,75 трлн. Ландшафт цього ринку зараз формують кілька держав: США, Великобританія, Канада, країни Європи, Китай, Індія та Японія.

Сполучені Штати Америки – це країна, що має найбільш розвинений фондовий ринок у світі. Торгові майданчики – Нью-Йоркська фондова біржа (NYSE) та NASDAQ, разом вони формують майже третину світового фондового ринку. NYSE було засновано 17 травня 1792 року, коли 24 нью-йоркські брокери, які працювали з фінансовими інструментами та укладали угоди, підписали угоду про створення Нью-Йоркської фондової біржі. Першими на ній котирувалися акції The Bank of New York. З 2013 року біржею володіє Intercontinental Exchange – мережа бірж та клірингових палат для фінансових та товарних ринків у США, Канаді та Європі. Нині на Нью-Йоркській фондовій біржі торгуються цінні папери більш ніж 2,4 тис. компаній зі всього світу, середній щоденний обсяг торгів – близько \$123 млрд. Загальна капіталізація на біржі становить \$28,8 трлн.

Ключовий індекс Нью-Йоркської фондової біржі – NYSE Composite – один із найпопулярніших фондових індексів у світі. Він відображає зміну вартості понад 2 тисяч найбільших компаній, цінні папери яких торгуються на цій біржі, а тому може бути

індикатором стану економіки Сполучених Штатів. З 2020 року індекс знаходиться на піку. Капіталізація акцій у червні 2021 року: \$25,3 трлн. Кількість емітентів, що торгуються: більше 4 000 компаній. Індекс NYSE Composite у червні 2021 року: 16 643 пункту Другий найбільший майданчик у США та світі – біржа NASDAQ, заснована у лютому 1971 року. Головна особливість цього майданчика в тому, що він спочатку був заснований як повністю електронна біржа, на відміну від інших, які впроваджували цифрові технології поступово, крок за кроком відходячи від традиційних торгів у залах біржі. Нині цим торговим майданчиком володіє компанія NASDAQ OMX Group Inc. – американська компанія, яка, крім NASDAQ, керує ще кількома біржами в Північній Європі, купленими у 2007 році. Середній обсяг щоденних торгів на початок листопада 2020 року досяг \$207,1 млрд. Капіталізація біржі становила до кінця жовтня \$19,87 трлн, а число лістингованих компаній – 4 298. Ключовий індекс NASDAQ – NASDAQ Composite – включає цінні папери більше ніж 3 тисячі фірм і вважається важливим показником динаміки курсів цінних паперів високотехнологічних і швидко зростаючих компаній.

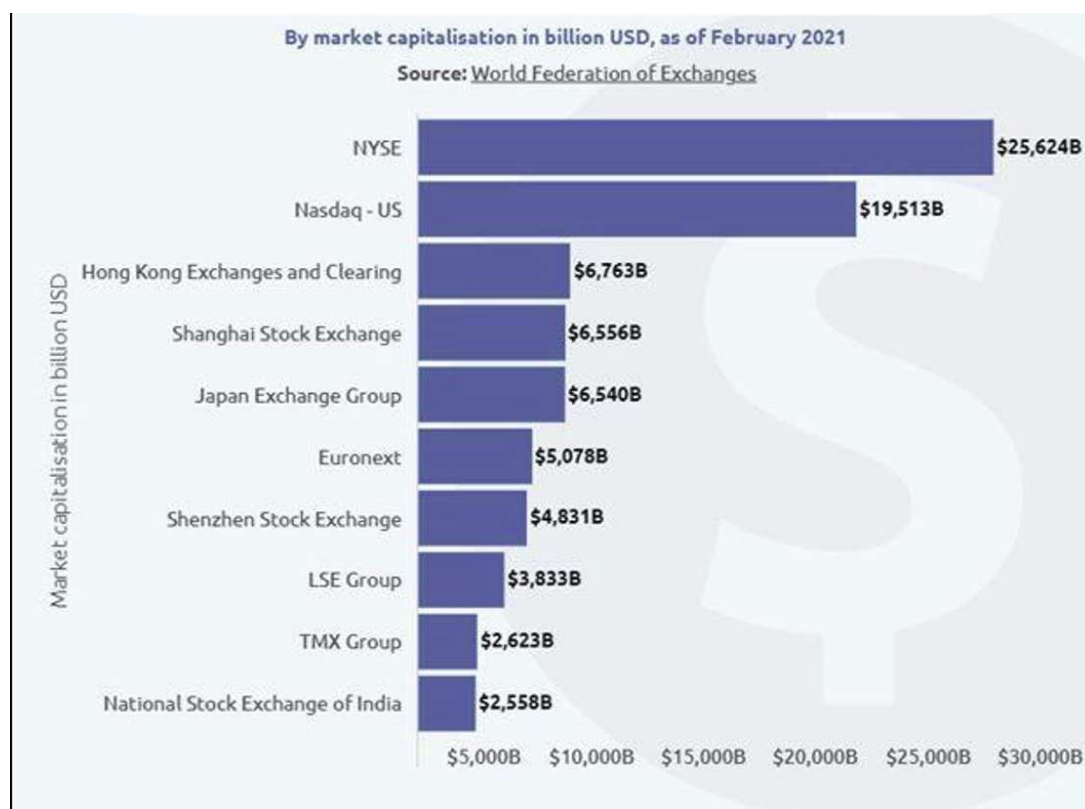

Рис. 1. Десять найбільших світових бірж за капіталізацією
Джерело [6]

Канада також має розвинений фондовий ринок, представлений головним чином найбільшим торговим майданчиком країни – Фондовою біржею Торонто (Toronto Stock Exchange). Вона була створена 1852 року, а потім у 1934 році об'єдналася з основним конкурентом – Канадською фондовою та гірничопромисловою біржею. З 2002 року біржа належить компанії TMX Group Inc. До кінця серпня 2020 року в офіційному списку біржі вважалися цінні папери 1620 компаній, а капіталізація становила \$2,4 трлн. Середній денний обсяг торгів на цьому майданчику за підсумками вересня становив \$8,5 млрд. Основний індекс Toronto Stock Exchange – S&P/TSX – відображає вартість акцій 280 компаній, вага кожної з яких становить не менше ніж 0,05% від капіталізації індексу.

Одна з найбільших фондових бірж у Європі – пан’європейська біржа Euronext, яка об’єднує фондові ринки Бельгії, Франції, Ірландії, Нідерландів, Норвегії та Португалії. Ця група компаній з’явилася в 2000 році як результат діяльності президента Паризької фондової біржі Жана-Франсуа Теодора, який ініціював злиття майданчиків в Амстердамі, Брюсселі та Парижі, щоб надати об’єднаній біржі перевагу на фінансовому ринку Європи. У жовтні 2020 року в інфраструктурі Euronext були лістинговані цінні папери 1466 компаній, сумарна капіталізація склала 3,8 трлн євро, або \$4,4 трлн. У середньому за день до кінця 2021 року обсяг торгівлі був на рівні \$9,7 млрд. Найважливіший індекс пан’європейського фондового майданчика – Euronext 100 – формується на основі даних про найбільші та найбільш ліквідні активи.

Ринок Великобританії на тлі її виходу з ЄС варто виділити окремо. «У Великобританії Лондонська фондова біржа, що зараз посідає сьоме місце у списку світових бірж виникла в кінці 18 століття.» [7]. LSE (London Stock Exchange Group) - акціонерне товариство, за даними біржі, наразі в її основному списку знаходяться цінні папери 1124 компаній, а загальна капіталізація становить близько \$3,8 трлн. За підсумками вересня 2020 року середній денний обсяг торгів склав 4,59 млрд євро, або \$5,3 млрд. Один з найважливіших індексів Лондонської біржі – це FTSE 100, який включає акції 101 найбільшої компанії, що торгується на цьому майданчику.

Фондовий ринок Китаю відомий завдяки роботі трьох найбільших бірж – Шеньчженьської, Шанхайської та Гонконзької. На першій – Шеньчженьській фондовій біржі (Shenzhen Stock Exchange), – торгують в основному цінними паперами державних компаній. Через особливості регулювання в країні акції тут поділяються на два категорії: ті, що торгуються в юанях, та ті, що номіновані в гонконзьких доларах та створені для іноземних гравців. До грудня 2016 року акції першої категорії з іноземців могли купувати лише великі інституційні інвестори, які отримали спеціальну ліцензію. потім обмеження було частково знято, і тепер приватні гравці також можуть купувати такі цінні папери, але в обмежених обсягах. До кінця жовтня 2020 року на майданчику було лістинговано папери 2310 компаній, а загальна капіталізація склала \$4,6 трлн. Середній денний обсяг торгів у вересні 2020 року – \$96,2 млрд.

Серед великих компаній, акції яких розміщені в Шеньчжені, можна відзначити, наприклад, автовиробника BYD або Contemporary Amperex Technology – найбільшого китайського виробника літій-і літієво-полімерних акумуляторів. Основний індекс цієї біржі – SZSE Component Index – відстежує динаміку акцій 50 найбільш ліквідних та великих компаній на майданчику. На відміну від США та Канади, у Піднебесній фондовий ринок не відчував такого сильного тиску пандемії завдяки успіхам країни у боротьбі з коронавірусом. Найвідоміша з китайських бірж, це Шанхайська фондова біржа, заснована 1990 року і яка перебуває під керівництвом Комісії з цінних паперів КНР. В 1984 року в Шанхаї та інших регіонах почали випускати цінні папери та бонди. Як і у випадку з Шеньчженьською біржею, акції поділялися на дві категорії: акції у юанях, і в американських доларах. Акції першого типу з іноземців були доступні лише великим інституційним інвесторам, але з 2014 року доступ до них відкрили і дрібним інвесторам – їм дозволили через брокерів Гонконзької фондової біржі торгувати акціями більш ніж 500 найбільших компаній Шанхайської біржі. Основний індекс Гонконгської біржі – Hang Seng Index – є середньозваженою величиною вартості акцій 50 компаній, цінні папери яких торгуються на біржі та становлять понад половину капіталізації Гонконгської біржі.

Загальна капіталізація на Шанхайській біржі у жовтні 2020 року досягла \$6,2 трлн. У середньому за день торги на головному майданчику становили \$383 млрд. Ключовий індекс біржі – SSE Composite Index, включає всі лістинговані цінні папери і розраховується за їх загальною капіталізацією.

На відміну від Шеньчженьської біржі, індекс Шанхайської біржі в березні 2020 року показав «падіння» до 2 745,62 пункту – через сильну інтеграцію у глобальний ринок. Гонконзька фондова біржа є четвертою з найбільших бірж, що знаходиться у спеціальному адміністративному районі Гонконгу. Торговим майданчиком володіє фінансовий холдинг Hong Kong Exchanges and Clearing Limited, великим акціонером якого є уряд Гонконгу. До кінця

вересня на біржі було зареєстровано цінних паперів 2518 компаній з усього світу, а загальна капіталізація склала \$41,64 трлн. При цьому середньоденний оборот становить близько \$123 млрд.

Висновки. Проаналізувавши способи утворення і розвитку іноземних фондових ринків, можна підкреслити стійкі фактори розвитку вітчизняної біржі:

- створення спеціалізованого місця, обладнане необхідними технічними засобами щодо торгівельних операцій.

- забезпечення гарантій укладання угод із цінними паперами, постачання цінних паперів та взаєморозрахунків.

- забезпечення інформаційної відкритості та прозорості фондового ринку для всіх учасників.

- збільшення кількості освітніх заходів з метою зростання числа учасників торгів та обізнаності щодо потенціальної вигод від участі на фондовому ринку.

Варто зазначити, що незважаючи на всю користь змін, що проводяться на фондовому ринку, це не означає, що відразу після того, як всі реформи будуть реалізовані, іноземні інвестори відразу прийдуть до нас на ринок з довгостроковими інвестиціями. «Це пояснюється тим, що фондовий ринок країни ще не сформувався повністю не сформувалися через низку факторів» [8, с.15-16]. Для того, щоб це сталося, потрібно фундаментально змінювати українську економіку, а також проводити результативну боротьбу з корупцією та знижувати політичні ризики в країні – змінювати все те, що так непокоїть іноземних інвесторів у нашій економіці, крім нерозвиненості фондового ринку. І ось тоді потік іноземних інвестицій в Україну справді зростатиме. Однак з огляду на наявність потенціалу можна говорити про можливість у майбутньому поступового розвитку вітчизняного ринку цінних паперів, збільшення його капіталізації та повернення йому ролі інструменту залучення інвестицій в економіку. Отже, підйом та розвиток фондового ринку можливі лише за умови виходу економіки з кризи.

Список використаної літератури

1. Клименко В.В. Фінансовий ринок: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 358 с.
2. Сохацька О.М. Біржова справа: підручник. Тернопіль: К.: Кондор, 2008. 632с.
3. Офіційний сайт НКЦПФР Фондові біржі. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/stock-exchanges> (дата звернення: 16.08.2022).
4. Мошенський С. З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи. London: Xlibris, 2014. 453 с.
5. Ukrainian news. URL: <https://ukranews.com/en/news/872754-standard-poor-s-downgrades-ukraine-to-pre-default> (дата звернення: 16.08.2022).
6. Офіційний сайт Statista. Статистика. URL: <https://www.statista.com/statistics/710680/global-stock-markets-by-country> (дата звернення: 16.08.2022).
7. Офіційний сайт Statista. Largest stock exchange operators by market capitalization. 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies> (дата звернення: 16.08.2022).
8. Улинець-Ходаківська В. Інтеграція України до єдиного ринку фінансових послуг ЄС. *Україна БізнесРевю*. 2016. № 5. С. 1.

References

- [1] Klymenko V.V. (2015) *Finansovyi rynek* [Financial market: manual]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
- [2] Sokhatska O.M. (2008) *Birzhova sprava* [Exchange business]. Ternopil: K.: Condor. (in Ukrainian)
- [3] Stock exchanges. The official website of the NCCPFR. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/stock-exchanges/> (accessed 16 August 2022).

- [4] Moshensky S. Z. (2014) [Financial centers of Ukraine and the securities market of the industrial era]. London: Xlibris. (in Ukrainian)
- [5] Ukrainian news (2022). Available at: <https://ukranews.com/en/news/872754-standard-poor-s-downgrades-ukraine-to-pre-default> (accessed 8 August 2022).
- [6] The official site of Statista (2022). Statistics. Available at: <https://www.statista.com/statistics/710680/global-stock-markets-by-country/> (accessed 16 August 2022).
- [7] The official site of Statista (2022), «Largest stock exchange operators by market capitalization». Available at: <https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies/> (accessed 16 August 2022).
- [8] Ulynets-Khodakivska V. (2016) Intehratsiia Ukrainy do yedynoho rynku finansovykh posluh YeS [Ukraine's integration into the EU single market of financial services]. *Ukraine Business Review*, no. 5, pp. 1.

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT****DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).271093pp67-74****УДК 657.6****Будько О.В.**, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

ORCID ID: 0000-0002-3354-6515

e-mail: bisnescon@ukr.net**Шепель А.В.**, здобувач другого (магістерського) рівня

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

e-mail: bisnescon@ukr.net**Budko Oksana**, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Accounting

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

ORCID ID: 0000-0002-3354-6515

e-mail: bisnescon@ukr.net**Shepel Alina**, applicant of the second (master's) level

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

e-mail: [e-mail: Shepel_Alina@gmail.com](mailto:Shepel_Alina@gmail.com)**ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА****FEATURES OF THE AUDIT OF THE COMPANY'S ACCOUNTING POLICY**

У статті визначено поняття облікової політики. Розкрито сутність облікової політики на державному рівні та на рівні підприємства. Надано характеристику складових облікової політики (організаційна, методична, технічна складові). Встановлено цілі облікової політики. Визначено мету і завдання аудиту облікової політики. Систематизовано інформаційну та нормативно-правову базу аудиту облікової політики. Визначені етапи проведення аудиту облікової політики (підготовчий, початковий, основний, заключний) та розкрито їх змістове наповнення. Дано визначення аудиту ефективності облікової політики. Встановлено якісні та кількісні критерії оцінки ефективності облікової політики у розрізі бухгалтерського обліку та обліку у системі оподаткування. Висвітлено переваги впровадження ефективної облікової політики, які забезпечать якісну інформаційну базу, сформовану в обліковій системі, для прийняття раціональних і обґрунтованих управлінських рішень.

Ключові слова: облікова політика, аудит, етапи перевірки, аудит ефективності, критерії ефективності.

The purpose of the article is to study the theoretical and methodological foundations of the accounting policy audit with the aim of determining the audit procedures for assessing its effectiveness. The concept of accounting policy is defined as a set of methods of accounting and financial reporting; the choice of methodological techniques, principles, rules and procedures that are used in the organization and maintenance of accounting and reporting; an internal basic document for the organization of accounting at the enterprise; formation of unified approaches and rules. The essence of the accounting policy at the state level and at the enterprise level is revealed. The characteristics of accounting policy components (organizational, methodical, technical components) are given. The goals of the accounting policy are set (compliance with the requirements of regulatory and legal acts, efficiency in accordance with the chosen strategy of the enterprise). The purpose of the accounting policy is defined as establishing the compliance of the company's application of the methods of accounting organization with the current regulatory and legal acts in the period under review, in order to form an opinion about the reliability of reporting in all essential aspects. The tasks

of the accounting policy audit are outlined. The informational and legal basis of the audit of the accounting policy has been systematized. It is proposed to divide the audit of the accounting policy into two blocks: the audit of the formation of the accounting policy and the audit of the implementation of the accounting policy. The stages of the accounting policy audit are defined (preparatory, initial, main, final) and their content is disclosed. The definition of the accounting policy effectiveness audit is given. Qualitative and quantitative criteria for evaluating the effectiveness of the accounting policy in terms of accounting and accounting in the taxation system have been established. The advantages of implementing an effective accounting policy are highlighted, which will provide a quality information base formed in the accounting system for making rational and well-founded management decisions.

Keywords: *accounting policy, audit, verification stages, performance audit, performance criteria.*

JEL Classification: *M29; M42*

Постановка проблеми. Облікова політика є потужним інструментом в управлінні підприємством, тому її формуванню та виконанню приділяється все більше уваги, що продиктовано вимогою часу. Вона відіграє важливу роль і має бути спрямована на реалізацію стратегії підприємства. Визначена облікова політика дозволяє виявити приховані резерви підвищення ефективності облікової системи, об'єктивно сформувані і дати оцінку фінансовій звітності підприємства. У зв'язку з цим, аудит облікової політики має важливе значення при перевірці підприємства у цілому. Результати аудиту облікової політики використовуються при формуванні аудиторської думки про достовірність бухгалтерського обліку і фінансової звітності на підприємстві. Саме від обраної аудитором методики аудиту залежить якість аудиторських процедур щодо облікової політики. Це визначає актуальність дослідження методичних та організаційних аспектів аудиту облікової політики, які спрямовані на розробку методики її перевірки з урахуванням особливостей діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з проблемами аудиту та, зокрема, аудиту облікової політики, вирішували такі науковці як С.В. Бардаш, Н.І. Гордієнко [1], Г.М. Давидов, В.А. Дерій [2], Н.І. Дорош, В.М. Жук [3], О.О. Канцуров [3], М.Д. Корінько, В.В. Немченко, К.П. Мельник [3], К.О. Назарова [4], В.П. Пантелєєв, О.А. Петрик [5], О.Ю. Редько, В.В. Рядська, О.В. Харламова [1], Н.С. Шалімова та ін.

У роботах приділяється увага визначенню мети, об'єктів, завдань, аудиторських процедур, які використовуються під час перевірки правильності формування облікової політики [1]. Також розкриваються теоретичні засади проведення аудиту під впливом потреб сталого розвитку [3,5]. Приділяється увага дослідженню аудиту з точки зору корпоративної відповідальності [4]. Висвітлюються питання щодо організаційних і методичних аспектів аудиту ефективності [2].

Водночас, проблеми побудови процесу аудиту облікової політики та перевірки її ефективності потребують подальшого дослідження та вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад аудиту облікової політики з метою визначення аудиторських процедур для оцінки її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облікова політика підприємства представлена сукупністю способів ведення бухгалтерського обліку (первинне спостереження, вартісний вимір, поточне групування і підсумкове узагальнення фактів діяльності підприємства). Поняття облікової політики може розглядатися як:

- 1) сукупність способів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності;
- 2) вибір методологічних прийомів, принципів, правил і процедур, які застосовуються при організації і веденні бухгалтерського обліку та складанні звітності;
- 3) внутрішній основоположний документ для організації бухгалтерського обліку на підприємстві;
- 4) формування уніфікованих підходів і правил на підприємстві щодо здійснення бухгалтерського обліку і формування фінансових звітів.

Облікова політика має визначатися обов'язково на всіх вітчизняних підприємствах, що обумовлено принципом послідовності відповідно до Закону України «Про бухгалтерський

облік і фінансову звітність в Україні» [6]. Облікова політика оформлюється наказом, який закріплює обрані підприємством положення, що є основою для підтвердження достовірності ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Згідно законодавства підприємство самостійно визначає цілий ряд питань, які є складовими облікової політики. Це стало можливим внаслідок наявності альтернативних варіантів організації та ведення бухгалтерського обліку.

Слід виділити облікову політику на державному рівні та на рівні підприємства. Державна облікова політика враховує рівень ринкових процесів у державі, глобалізацію економіки, міжнародні вимоги до стандартизації обліку. Це обумовлює необхідність розробки на державному рівні нормативно-правової бази, яка регулює питання бухгалтерського обліку і формування фінансової звітності.

Облікова політика на рівні підприємства має враховувати особливості діяльності підприємства, які визначаються формою власності, організаційно-правовою структурою підприємства, видом економічної діяльності, обсягами виробництва, кількістю працюючих, системою оподаткування тощо.

Все це обумовлює врахування великої кількості чинників, що визначає складність і трудомісткість процесу формування облікової політики.

Державна облікова політика і облікова політика на рівні підприємства впливають на обов'язкові і спеціальні елементи облікової політики. Обов'язковими визначають ті елементи, які є універсальними для всіх підприємств, оскільки базуються на загальних постулатах і принципах бухгалтерського обліку. Спеціальні елементи розробляються безпосередньо підприємством на основі професійного судження бухгалтера. Ці елементи знаходять своє відображення у складових облікової політики (рис. 1).

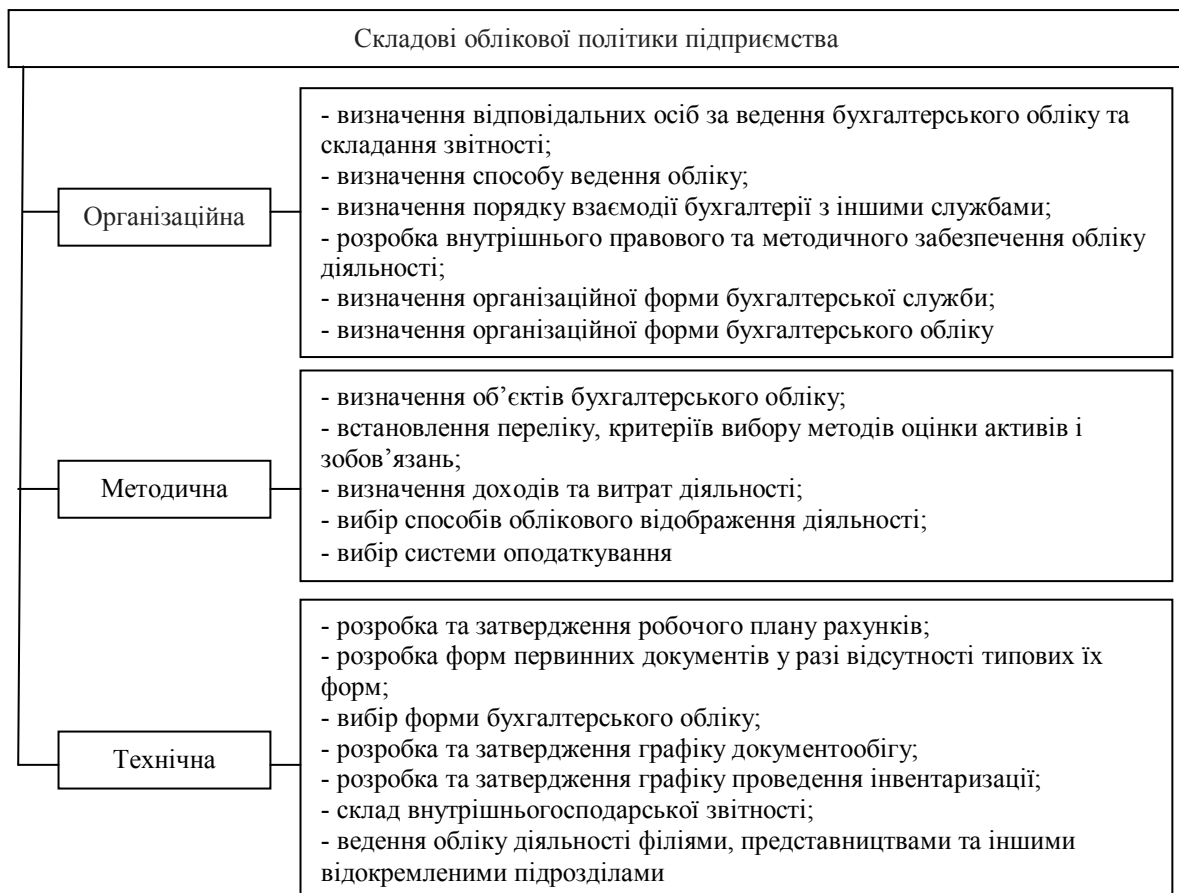

Рис. 1. Складові облікової політики підприємства
Джерело: складено авторами

При формуванні облікової політики мають бути досягнуті цілі:

- облікова політика повинна відповідати вимогам нормативно-правових актів;
- облікова політика має бути ефективною відносно обраної власниками стратегії підприємства.

Тому аудит облікової політики має бути спрямований не тільки на визначення правильності формування її положень, а й повинен надати оцінку її ефективності.

Аудит облікової політики – це процедура, яка дозволяє оцінити точність, достовірність опису всіх операцій в бухгалтерському обліку, фінансовому та управлінському обліку, обліку в системі оподаткування.

Метою аудиту облікової політики є встановлення відповідності застосовуванню підприємством способів ведення бухгалтерського обліку діючим нормативно-правовим актам у періоді, який перевіряється, для того щоб сформуванню думку про достовірність звітності у всіх суттєвих аспектах.

Завданнями аудиту облікової політики слід визначити (рис. 2):

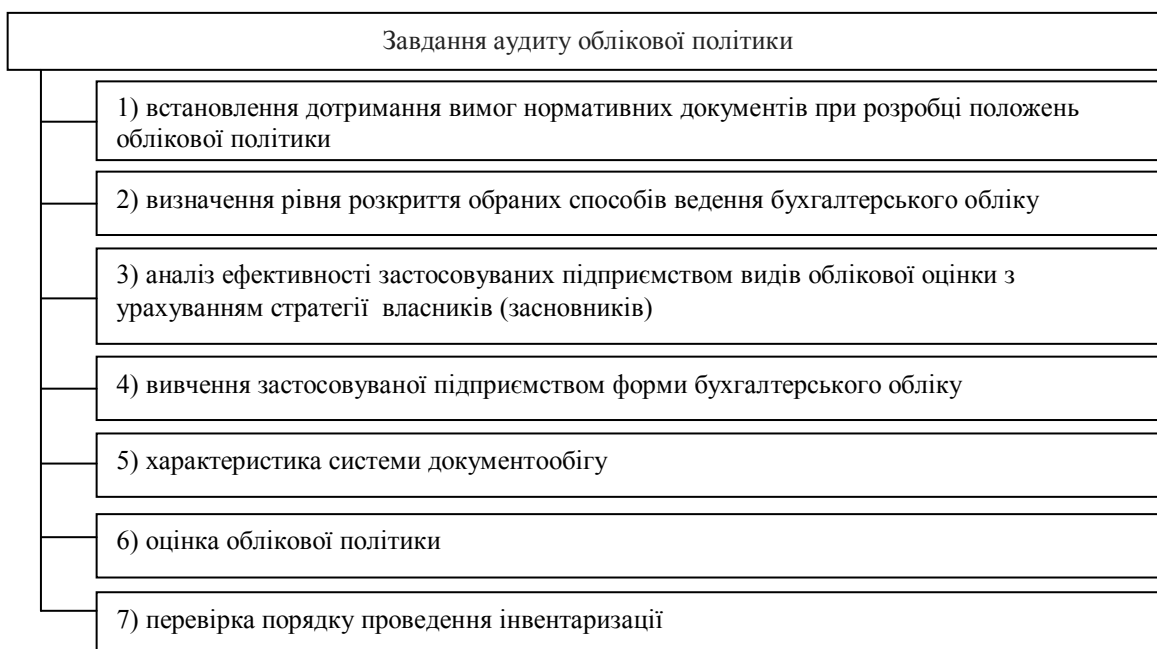

Рис. 2. Завдання аудиту облікової політики підприємства

Джерело: складено авторами

Інформаційною базою для аудиту облікової політики є:

- 1) наказ про затвердження положення про облікову політику підприємства, що перевіряється;
- 2) робочий план рахунків підприємства, що перевіряється;
- 3) перелік затверджених форм первинних документів та документів для внутрішньої звітності;
- 4) правила документообігу;
- 5) опис технології процесу обробки облікових і звітних даних;
- 6) примітки до звітності, які розкривають інформацію, що відноситься до облікової політики підприємства.

У процесі аудиту облікової політики слід керуватися Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [6], Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [7], Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, Міжнародними стандартами аудиту [8], методичними

рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності [9], методичними рекомендаціями щодо облікової політики підприємства [10].

Аудит облікової політики слід розділити на два блоки:

I – аудит формування облікової політики;

II – аудит реалізації облікової політики

У першому блоці здійснюється оцінка організаційних передумов сформованої облікової політики (визначення мети; дослідження чинників внутрішнього і зовнішнього середовища (динаміка ринку, капіталу, зміна законодавства), які мають вплив на облікову політику); оцінка сформованої облікової політики (аналіз всіх розділів облікової політики (організаційного, методичного, технічного); комплексна оцінка основних положень облікової політики).

У другому блоці здійснюється підтвердження реалізації положень облікової політики (узгодженість облікової політики з управлінськими цілями підприємства) та вносяться корегування у діючу облікову політику.

Досягнення визначеної мети і завдань можливе тільки за умови чітко налагодженого процесу аудиту облікової політики, який слід розділити на етапи (рис. 3).

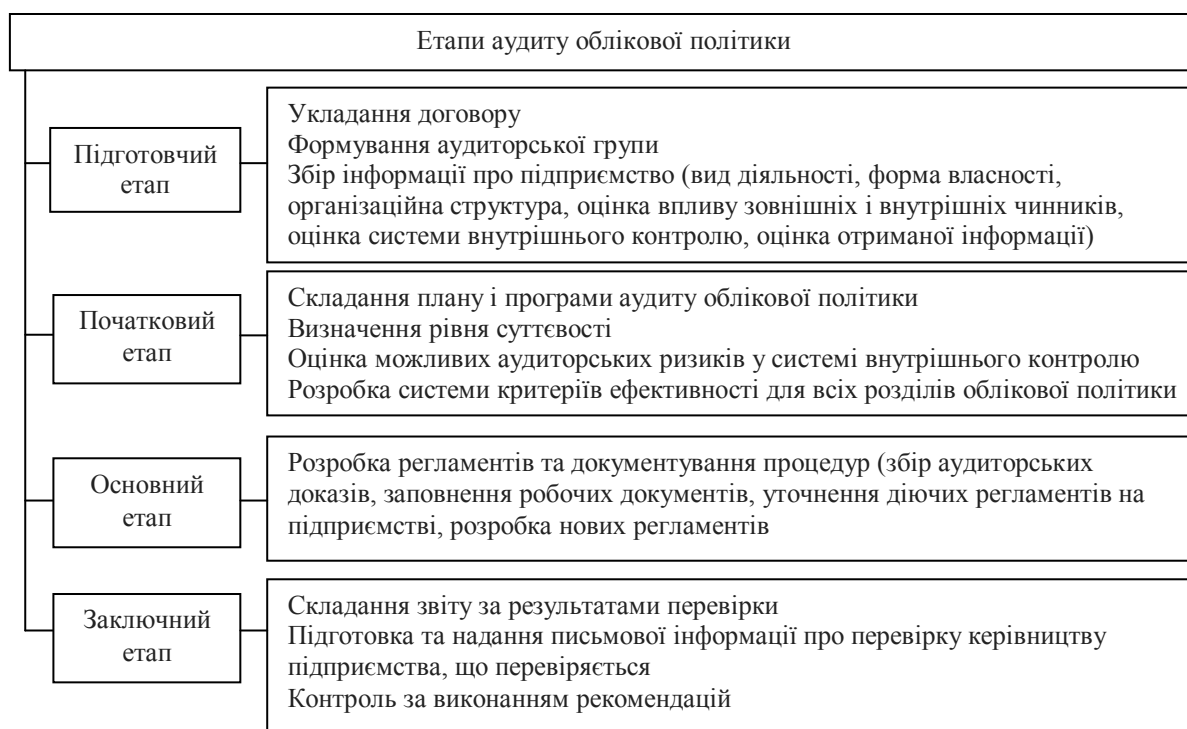

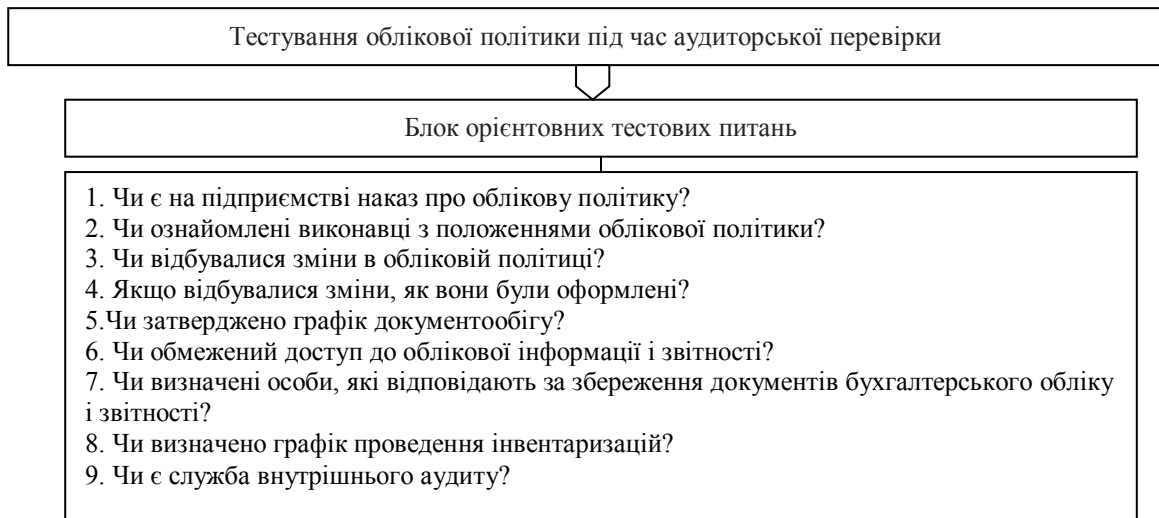
Рис. 3. Етапи аудиту облікової політики

Джерело: складено авторами

На підготовчому етапі укладається договір та формується аудиторська група. Також, крім отримання загальних даних про підприємство, слід використати метод тестування облікової політики з метою складання оптимального плану і програми перевірки (рис. 4).

На початковому етапі аудиторської перевірки складається план і програма, виходячи з даних, отриманих на підготовчому етапі. Також визначається рівень суттєвості та здійснюється оцінка можливих аудиторських ризиків у системі внутрішнього контролю. Важливим на цьому етапі також є визначення системи критеріїв ефективності для всіх складових облікової політики.

На основному етапі аудитор (аудиторська група) має перевірити законність та доцільність кожного положення облікової політики. При цьому слід зібрати необхідну кількість аудиторських доказів обґрунтування облікової політики з метою подальшого формування об'єктивної думки аудитора.

*Рис. 4. Питання до тестування облікової політики під час аудиторської перевірки
Джерело: складено авторами*

На заключному етапі складається звіт та надаються рекомендації керівництву за результатами аудиторської перевірки.

Крім аудиту, спрямованого на перевірку законності та доцільності положень облікової політики слід проводити аудит ефективності облікової політики. Аудит ефективності облікової політики слід визначити як системний і цілеспрямований процес отримання об'єктивних даних про повноту, відповідність вимогам нормативно-правових актів положень облікової політики, а також про результативність і економічність обраних підприємством способів обліку з метою встановлення рівня відповідності цих даних визначеним критеріям, що дозволить висловити думку про ефективність положень облікової політики і запропонувати рекомендації, спрямовані на їх покращання.

Важливе місце в аудиті ефективності облікової політики має розробка критеріїв оцінки їх ефективності. При цьому слід виділити якісні і кількісні характеристики. Якісна характеристика відображає зміст процесу, кількісна – його розмір. Єдиних універсальних критеріїв оцінки ефективності облікової політики не розроблено. Тому вибір критеріїв аудиторами здійснюється виходячи з цілей та завдань аудиту на конкретному підприємстві.

Якісні характеристики облікової політики слід визначати у розрізі бухгалтерського обліку і обліку у системі оподаткування.

Критеріями ефективності облікової політики у частині бухгалтерського обліку слід визначити такі:

- повнота розкриття обраних способів ведення бухгалтерського обліку;
- відповідність порядку відображення господарських операцій в обліку вимогам діючого законодавства;
- достовірність та доступність даних фінансової звітності;
- обмеження системою внутрішнього контролю можливостей навмисного здійснення зловживань;
- відповідність облікової системи стратегії розвитку підприємства.

У частині обліку у системі оподаткування слід виділити такі якісні характеристики:

- робота облікової служби сприяє своєчасному і повному обліку та формуванню фінансової звітності;
- прозорість і доступність обліку у системі оподаткування;
- наявність оптимальної системи оподаткування, яка дозволяє мінімізувати податковий тиск у межах законодавства;

- відсутність (мінімізація) ризиків, пов'язаних з можливими штрафними санкціями з боку податкових органів.

Оцінка ефективності облікової політики за якісними критеріями ґрунтується на практичному досвіді і професіоналізмі аудитора.

Кількісна оцінка ефективності облікової політики передбачає проведення аналітичних процедур через використання визначених методів і прийомів на підставі системного підходу. При цьому можна використати евристичний підхід, який ґрунтується на розрахунку системи показників, що характеризують результати фінансово-господарської діяльності. Також можна використати розрахунок єдиного інтегрального показника ефективності господарської діяльності. До методів такого розрахунку відноситься метод сум, середня арифметична зважена, метод суми місць, метод бальної оцінки, метод приросту показника.

Перевагами впровадження ефективної облікової політики є:

- отримання впевненості зовнішніми користувачами щодо інтерпретації облікової і податкової інформації;

- забезпечення якісною інформацією управлінського персоналу;

- використання наданих варіантів та способів обліку господарських операцій з урахуванням інтересів і потреб власників;

- забезпечення достовірною та якісною інформацією всіх управлінських рівнів підприємства;

- можливість прогнозування фінансового стану підприємства на основі постійної та послідовної облікової політики;

- можливість використання облікової політики для вирішення господарських суперечок та проблемних питань, які можуть виникати у взаємовідносинах з податковими органами.

Висновки. Таким чином, в умовах динамічних змін аудит облікової політики має здійснюватися не тільки для визначення правильності та обґрунтованості обраних її положень, а й для оцінки її ефективності, що дозволить отримати цінну інформацію управлінському персоналу про ступінь відповідності цих положень обраній стратегії підприємства та можливостей щодо її реалізації.

Список використаної літератури

1. Гордієнко Н.І., Харламова О.В., Мізік Ю.І., Конопліна О.О. Аудит: методика і організація : навч. посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 319 с.
2. Проблеми і перспективи розвитку статистики, аудиту та економічного аналізу: монографія / за ред. В. А. Дерія. Тернопіль : Тайп, 2016. 362 с.
3. Жук В.М., Канцуров О.О., Мельник К. П. Концептуальні основи аудиторського забезпечення сталого розвитку сільських територій: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2021. 176 с.
4. Назарова К.О. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 464 с.
5. Аудит в умовах сталого розвитку: колективна монографія / за ред. О. А. Петрик. К. : КНЕУ, 2021. 231с.
6. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 12.09.2022).
7. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. №2258-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 12.09.2022).
8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. / Пер. з англ. К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017, ч. 1. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

9. Про затвердження методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності: Наказ МФУ від 28.03.2013 р. № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (дата звернення: 12.09.2022).
10. Про затвердження методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів: Наказ МФУ від 27.06.2013 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

References

- [1] Hordiienko N.I., Kharlamova O.V., Mizik Yu. I., Konoplina O. O. (2017) *Audyt: metodyka i orhanizatsiia* [Audit: methodology and organization]. Xarkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova. (in Ukrainian)
- [2] Derii V.A. (2016) *Problemy i perspektyvy rozvytku statystyky, audytu ta ekonomichnoho analizu* [Problems and prospects of the development of statistics, audit and economic analysis]. Ternopil: Taip. (in Ukrainian)
- [3] Zhuk V.M., Kantsurov O.O., Melnyk K. P. (2021) *Kontseptualni osnovy audytorskoho zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii* [Conceptual foundations of audit support for sustainable development of rural areas]. K.: NNTs IAE. (in Ukrainian)
- [4] Nazarova K.O. (2015) *Audyt: evoliutsiia, potentsial, efektyvnist* [Audit: evolution, potential, efficiency]. K. : Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t. (in Ukrainian)
- [5] Petryk O. A.(2021) *Audyt v umovakh staloho rozvytku* [Audit in conditions of sustainable development]. K.: KNEU. (in Ukrainian)
- [6] Pro bukhholderskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. №996-XIV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed 12 September 2022).
- [7] Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. 2258-VIII. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (accessed 12 September 2022).
- [8] Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh: vydannia 2016-2017 rr. [International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diialnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (accessed 16 April 2022).
- [9] Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti: Nakaz MFU vid 28.03.2013 r. № 433. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (accessed 12 September 2022).
- [10] Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva ta vnesennia zmin do deiakyykh nakaziv: Nakaz MFU vid 27.06.2013 r. № 635. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (accessed 12 September 2022).

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss2(5).271096pp75-84
УДК 657.47

Хмелюк А.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7367-4928
e-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Шахова М.О., здобувач другого (магістерського) рівня
Дніпровський державний технічний університет
e-mail: ShahovaM@gmail.com

Khmelyuk Alona, PhD in Economist, Associate Professor, Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-7367-4928
e-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Shahova Marie, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
e-mail: ShahovaM@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ Й АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ ВИСОКОЛІКВІДНИМИ АКТИВАМИ ВЕЛИКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYSIS IN THE MANAGEMENT OF HIGHLY LIQUID ASSETS OF LARGE ENTERPRISES

У роботі здійснено теоретичне обґрунтування теоретико-методичних підходів обліково-аналітичного відображення високоліквідних активів. За матеріалами достовірної бухгалтерської звітності великого хімічного підприємства визначені основні принципи організації обліку та облікову політику АТ «ДНІПРОАЗОТ». Охарактеризована форма обліку (автоматизована) та реєстри обліку. Формування облікових записів щодо обліку активів дозволило встановити рух активів та їх перетворення із середньо ліквідних активів на високоліквідні активи. Так, за матеріалами реєстрів обліку сформовані журнали господарських операцій за грудень 2020 року. Встановлено основні етапи обліково-аналітичного відображення руху активів (середньо ліквідних) на підприємстві. Зокрема представлено відображення формування в обліку готової хімічної продукції: апріорним етапом такого формування є списання виробничих запасів у виробництві, попередньо оприбуткувавши їх як придбані у постачальників. Структурно-логічна схема облікового процесу дозволила об'єктивно сформувати та оцінити перетворення активів із виробничих витрат до певної кондиції у вигляді готової продукції на рахунку 261 та прослідкувати момент формування високоліквідних активів. В процесі формування журналу господарських операцій з реалізації готової продукції визначено принципи формування в обліку дебіторської заборгованості та перетворення її в високоліквідний актив у вигляді надходження грошового потоку.

В роботі здійснено дослідження оцінки динамічних змін грошових потоків за даними фінансової звітності хімічного підприємства. Охарактеризовані надходження та витрачання грошових потоків (високоліквідних активів) за період 2018-2020 роки. Доведено доцільність здійснення аналізу динамічних та структурних змін руху грошових потоків. Оцінено динаміка та структура витрачання грошових потоків. Встановлені певні закономірності щодо ефективності грошових потоків на великому хімічному підприємстві. Так, здійснено аналітичні висновки щодо ліквідності та платоспроможності грошових потоків за різними видами діяльності: операційної, фінансової, інвестиційної. Обґрунтовано певне припущення щодо методики аналізу грошових потоків (високоліквідних активів) та доведено необхідність її удосконалення.

Ключові слова: велике підприємство; високоліквідні активи; грошові потоки; активи; реєстри обліку; ліквідність; платоспроможність.

The work provides a theoretical justification of the theoretical and methodological approaches to the accounting and analytical display of highly liquid assets. Based on the materials of reliable accounting reports of a large chemical enterprise, the basic principles of accounting organization and accounting policy of JSC "DNIPROAZOT" were determined. The accounting form (automated) and accounting registers are characterized. The formation of accounts for accounting of assets made it possible to establish the movement of assets and their transformation from medium liquid assets to highly liquid assets. Thus, journals of economic transactions for December 2020 were created based on the materials of the accounting registers. The main stages of the accounting and analytical display of the movement of assets (medium liquid) at the enterprise have been established. In particular, the reflection of the formation in the accounting of finished chemical products is presented: the a priori stage of such formation is the write-off of production stocks in production, having previously recorded them as purchased from suppliers. The structural and logical scheme of the accounting process made it possible to objectively form and evaluate the transformation of assets from production costs to a certain condition in the form of finished products on account 261 and to follow the moment of formation of highly liquid assets. In the process of forming a journal of business operations for the sale of finished products, the principles of forming accounts receivable and turning it into a highly liquid asset in the form of cash flow are determined.

In the work, a study of the assessment of dynamic changes in cash flows based on the financial statements of a chemical enterprise was carried out. Characterized receipts and expenditures of cash flows (highly liquid assets) for the period 2018-2020. The expediency of the analysis of dynamic and structural changes in cash flows has been proven. The dynamics and structure of spending cash flows were evaluated. Certain regularities have been established regarding the efficiency of cash flows at a large chemical enterprise. Thus, analytical conclusions were made regarding the liquidity and solvency of cash flows for various types of activities: operational, financial, and investment. A certain assumption regarding the methodology of cash flow analysis (highly liquid assets) is substantiated and the need for its improvement is proven.

Keywords: *a large enterprise; highly liquid assets; cash flows; assets; accounting registers; liquidity; solvency.*

JEL classification: *L41, L49*

Постановка проблеми. У відповідності з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] передбачені межі функціонування бухгалтерського обліку. Так, статтею 3 встановлено мету бухгалтерського обліку та фінансової звітності акцентуючи її на формування повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів [1]. Крім того, даним нормативним актом визначено, що бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку для будь-якого підприємства [1]. Безумовно, облік є первинним інформаційним елементом господарської операції, але лише у випадку її обов'язкового та достовірного відображення. Крім того, відображення господарської операції починається в момент її виникнення, а потім шляхом накопичення за звітними періодами (місяцями, кварталами, роком) формується фінансова звітність. Тобто обліково-аналітичне відображення надходження або вибуття певного активу проходить певний процес перетворення від моменту виникнення до моменту попадання у фінансову звітність та формування певного управлінського рішення.

Як відомо, утворення і діяльність певного суб'єкта господарювання передбачає наявність активів, які мають бути контрольованими з боку підприємства та приносити в майбутньому певні економічні вигоди [1]. Поділ активів за ступенем ліквідності на високоліквідні, середньо ліквідні та низько ліквідні є умовним за ознакою часу та функціональним призначенням. Так, придбана сировина і матеріали, тобто виробничі запаси є середньо ліквідними активами – далі використання їх у виробництві продукції, виготовлення готової продукції та її реалізація трансформує такі активи у високоліквідні – це надходження грошових коштів за реалізовану продукцію. Звичайно, не всі виробничі запаси (середньо

ліквідні активи) пройдуть процес перетворення до високоліквідних активів та принесуть певний грошовий потік. Частина активів (запасів) отримають статус нерелевантних витрат.

Таким чином, виникає певна необхідність щодо розробки алгоритму здійснення поточного аналізу грошових потоків підприємства на основі обліково-аналітичної трансформації активів, особливо в умовах нестабільності (війна та післявоєнний період), що підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою обліку й аналізу грошових потоків займаються багато вітчизняних та світових вчених, серед них такі як М. Баканов, С. Барнгольц, В. Белобородова, Г. Савицька, А.Шеремет, М.Чумаченко, але питанням щодо обліково-аналітичного відображення формування високоліквідних активів та здійснення аналізу грошових потоків є недостатньо вивченими та розробленими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення теоретико-методичних підходів щодо удосконалення обліково-аналітичного відображення формування високоліквідних активів та здійснення аналізу грошових потоків великих промислових підприємств для оптимального інформаційного підтримування процесу управління діяльністю підприємства за достовірними даними АТ «ДНПРОАЗОТ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація бухгалтерського обліку ПАТ «ДНПРОАЗОТ» здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99р. №996-XIV [1]. Згідно даного закону, затверджених національних положень бухгалтерського обліку, з метою забезпечення єдиних принципів і методів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, на підприємстві видається Наказ про облікову політику підприємства й організацію бухгалтерського обліку, у якому віддані вказівки про ведення облікової політики на підприємстві. Насамперед, вони стосуються застосування робочого плану рахунків. Ведення бухгалтерського обліку на підприємстві покладено на бухгалтерську службу на чолі з головним бухгалтером, а відповідність працівників бухгалтерської служби за ведення бухгалтерського обліку регулюється посадовими інструкціями.

На досліджуваному підприємстві бухгалтерський облік здійснюють в програмному комплексі «Баланс підприємства» на базі типової конфігурації «1С:Підприємство 8.2 Бухгалтерський облік для України», використовуючи прикладні комп'ютерні програми: облік продажу готової продукції, робіт, послуг; заробітна плата і управління персоналом; управління матеріальними ресурсами; облік касових операцій і розрахунків з підзвітними особами. Тому, з метою оцінки облікового відображення активів розглянемо методику обліку дослідивши бухгалтерські регістри.

Отже, на підприємстві ПАТ «ДНПРОАЗОТ» для відображення операцій з обліку виробничих запасів, продукції та товарів використовують Журнал-ордер і Відомість по рахунку 2010 «Сировина й матеріали», Журнал-ордер по балансовим рахункам 3611, 3614, 3621, Журнал-ордер і Відомість по рахунку 6310 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками». Зауважимо, що прямі матеріальні витрати займають найбільшу питому вагу у загальному обсязі витрат – 93,4 %. Найбільшу частку матеріальних витрат, майже 90%, складає природний газ, який є сировиною для виробництва аміаку. Використовуючи дані Журналів-ордерів та відомостей до нього складемо Журнал реєстрації господарських операцій за грудень 2020 року (табл.1).

На наступному етапі обліку відбувається процес утворення із середньо ліквідних активів – високоліквідних у вигляді виручки від реалізації продукції, тобто певного грошового потоку (табл.2).

Отже, сальдо на кінець періоду за рахунком 3611 є залишком дебіторської заборгованості (обсяг середньо ліквідного активу), і лише після надходження коштів від покупців перетворить обсяг даного активу в високоліквідний актив. Як свідчать дані Журналу - ордеру на підприємство надійшла готівка за реалізацію активів, яка склала 97% від сальдо дебетового обороту за рахунком 3611.

Таблиця 1. Журнал реєстрації господарських операцій з виробництва продукції

Зміст господарських операцій	Бухгалтерські записи		Сума, грн.
	Дебет	Кредит	
1. Сальдо на початок місяця за рахунком “Запаси”	2010	X	238810
2. Внутрішнє переміщення виробничих запасів зі складу підприємства у склад цеху	2010	2010	26110
3. Оприбуткована сировина й матеріали від постачальника	2010	6310	22340
4. Списані сировина й матеріали:			
- для виробництва продукції	234	2010	37250
- для обслуговування виробництва	91	2010	22210
- для загальногосподарських потреб	92	2010	7240
5. Сальдо на кінець місяця	2010	-	227270
6. Сальдо на початок місяця за рахунком “Виробництво”	230	-	52793520
7. Списані напівфабрикати власного виробництва на виробництво продукції	230	232	6728021
8. Списані витрати центральної лабораторії (ЦЛЮ), виробничо-господарського цеху (ВГЦ), відділу технічного контролю (ВТК)	230	238	7287772
9. Розподілені між об’єктами витрат загальновиробничі витрати	230	91	8257017
10. Списані витрати поточного ремонту	235	234	47431
11. Сальдо на кінець місяця	230	-	48509641
12. Сальдо на початок місяця за рахунком “Готова продукція”	261	-	89808280
13. Списана готова продукція зі складу ОПЗ на склад підприємства	261	26	250321321
14. Сальдо на кінець місяця	261	-	95333780
15. Списана сума нерозподілених загальновиробничих витрат	9010	91	5547811
16. Списана собівартість реалізованої готової продукції (не бартер), яка знаходилася на складі ОПЗ	9010	261	28861440
17. Списані витрати непромислового призначення на собівартість реалізованих робіт, послуг	9030	236	5702
18. Списані витрати воєнізованої газорятівальної служби (ВГСО), ВПЧ на собівартість реалізованих робіт, послуг	9030	237	234582
19. Списані витрати ЦЛЮ, ВГЦ, ВТК на с/в реалізованих робіт	9030	238	5800
20. Списані витрати поточного ремонту на загальновиробничі	91	234	21567451
21. Списані витрати ВГСО, ВПЧ, які були використані для загальногосподарських потреб	92	237	5107960

Джерело: розрахунки авторів за даними Журналу-ордеру

Таблиця 2. Журнал реєстрації господарських операцій з реалізації готової продукції за грудень 2020 р. ПАТ “ДНПРОАЗОТ”

Зміст господарських операцій	Бухгалтерські записи		Сума, грн
	Д-т	К-т	
1	2	3	4
1. Сальдо на початок місяця	3611	-	1428955814,33
2. Відображено дохід від реалізації готової продукції	3611	7010	158582615,67
3. Відображена сума податкового зобов’язання з ПДВ	7010	6430	26430435,945
4. Відображені розрахунки за тепло	3611	6837	12831540
5. Відображено дохід від реалізації робіт і послуг	3611	703	2236627,29

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
6. Відображена сума податкового зобов'язання з ПДВ	703	6430	372771,215
7. Відображено дохід від реалізації інших оборотних активів (електроенергія)	3611	712	1783840
8. Відображена сума податкового зобов'язання з ПДВ	712	6430	297310
9. Відображено дохід від операційної оренди активів	3611	713	542760
10. Відображена сума податкового зобов'язання з ПДВ	713	6430	90460
11. Здійснено залік заборгованості за авансами отриманими	6811	3611	63067080
12. Відображено залік заборгованості з вітчизняними постачальниками	6319	3611	16300091
13. Списано за рахунок резерву частка поточної дебіторської заборгованості, яка була визнана безнадійною	38	3611	7471480
14. Сальдо на кінець місяця	3611	-	1401380085,26
15. Сальдо на початок місяця	3614	-	1830620
16. Відображено дохід за з/д тариф	3614	7014	660091
17. Відображено залік заборгованості за з/д тариф	6811	3614	901632
18. Відображено залік заборгованості за з/д тариф з постачальниками	6319	3614	423030
19. Списана за рахунок резерву частка заборгованості за з/д тариф	38	3614	151680
20. Сальдо на кінець місяця	3614	-	1014370
21. Сальдо на початок місяця	3621	-	94905521
22. Відвантажена продукція іноземному постачальнику	3621	7010	178645520
23. Проведено розрахунок за відвантажену продукцію	6812	3621	100203560
24. Сальдо на кінець місяця	3621	-	173347481

Джерело: розрахунки авторів за даними Журналу-ордеру

Наступний етап дослідження передбачає оцінку динамічних змін грошових потоків за даними фінансової звітності хімічного підприємства. Відразу зауважимо, що облікова інформація, що формує фінансову звітність, зокрема і Звіт про рух грошових коштів [2] утворюється накопичувально-сальдовим підсумком за інтервал – рік.

Оцінку динамічних змін грошових потоків за їх видом у розрізі діяльності: операційної; фінансової та інвестиційної здійснимо за даними Звіту про рух коштів АТ «ДНПРОАЗОТ» за період 2018-2020 роки [2] (табл.3).

Оцінка динамічних змін грошових потоків свідчить про зменшення інтенсивності позитивної динаміки за період 2018-2020 роки. Але, безумовно позитивним аспектом є суттєве збільшення чистого руху грошових коштів від операційної діяльності. Так, в 2020 році в порівнянні з попереднім роком чистий рух коштів від операційної діяльності збільшився на 110,23%, а в 2019 році в порівнянні з попереднім роком обсяг потоку від операційної діяльності знизився на 54,96%. Безумовно така ситуація свідчить про ефективне перетворення активів підприємства в високоліквідні в 2020 році.

Таблиця 3. Динаміка грошових коштів АТ «ДНПРОАЗОТ»

Показники	2018 рік	2019 рік	Відхилення		2020 рік	Відхилення	
			тис. грн	%		тис. грн	%
Залишок грошових коштів на початок року	20062	48956	28894	144,02	52977	4021	8,21
Чистий рух коштів від операційної діяльності	318910	143650	-175260	-54,96	302000	158350	110,23
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	-100478	-55292	45186	-44,97	-71097	-15805	28,58
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	-189607	-85551	104056	-54,88	-2173	83378	-97,46
Чистий рух коштів за звітний період	28825	2807	-26018	-90,26	228730	225923	8048,56
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	69	1214	1145	1659,42	-133	-1347	-110,96
Залишок грошових коштів на кінець року	48956	52977	4021	8,21	281574	228597	431,50

Джерело: розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Оцінка динамічних змін грошових потоків свідчить про зменшення інтенсивності позитивної динаміки за період 2018-2020 роки. Але, безумовно позитивним аспектом є суттєве збільшення чистого руху грошових коштів від операційної діяльності. Так, в 2020 році в порівнянні з попереднім роком чистий рух коштів від операційної діяльності збільшився на 110,23%, а в 2019 році в порівнянні з попереднім роком обсяг потоку від операційної діяльності знизився на 54,96%. Безумовно така ситуація свідчить про ефективне перетворення активів підприємства в високоліквідні в 2020 році.

Динаміка чистого руху грошових потоків від інвестиційної та фінансової діяльності є негативною та свідчить про певне скорочення діяльності хімічного підприємства щодо провадження інвестиційної та фінансової діяльності. Тому на наступному етапі аналізу здійснимо аналіз надходжень грошових коштів (рис. 1).

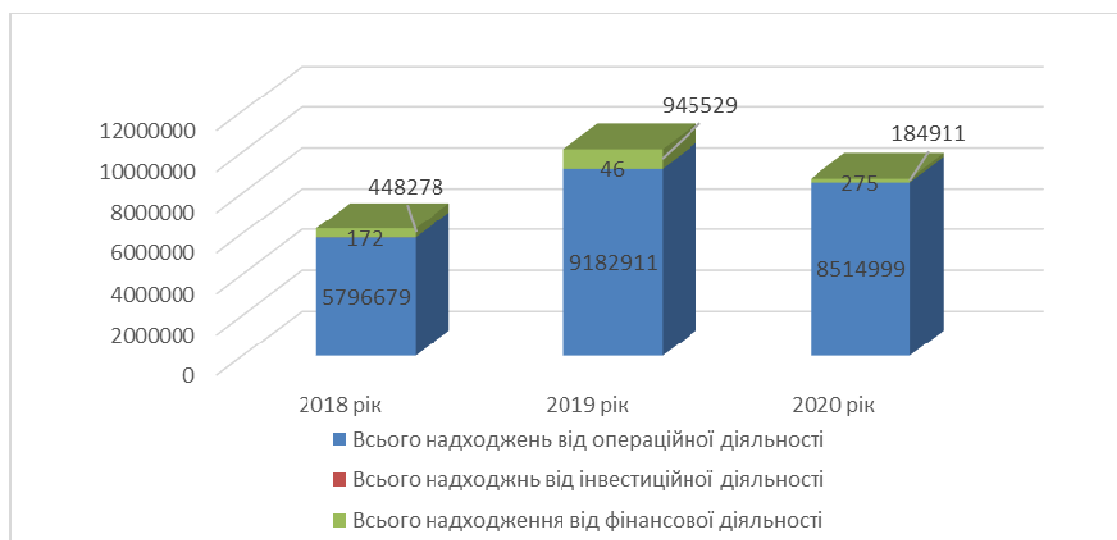

Рис. 1. Динамічні зміни структури надходження грошових коштів підприємства
Джерело: розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Таким чином, маємо, що надходження від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) мають негативні показники в порівнянні з минулими роками в 2019 році та 2018 році: збільшився потік надходження коштів на 2651751 тис. грн, а у 2020 році в порівнянні з 2019 роком зменшилися на 1673493 тис. грн. Тому загальні надходження від операційної діяльності в 2020 році мають від'ємне значення і складають -1673493 тис. грн. Але цільове фінансування та інші надходження мають позитивні показники. Цільове фінансування у 2020 році збільшилося на 72 тис. грн, інші надходження на 543717 тис. грн. Загальна кількість грошових коштів, що надійшли у 2019 році в порівнянні з минулим роком зросли на 3883357 тис. грн, але у 2020 році в порівнянні з 2019 роком зменшилися на 1428301 тис. грн, що пов'язано зі зменшенням надходжень від основної діяльності підприємства (від реалізації продукції). Аналіз витрат грошових коштів представлено в табл. 4.

Таблиця 4. Витрати грошових коштів АТ «ДНПРОАЗОТ» за 2018-2020 рр.

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Абсолютна зміна, ланцюгова тис. грн.	
				2019 рік	2020 рік
На оплату товарів (робіт, послуг)	4203684	7644311	6155677	3440627	-1488634
Оплату праці	263052	359740	387250	96688	27510
На відрахування на соціальні заходи	105596	204470	150562	98874	-53908
На сплату податків і зборів	257599	176659	197647	-80940	20988
Інші витрачання	50754	431142	788180	380388	357038
Всього витрачання на операційну діяльність	5477769	9039261	8212999	3561492	-826262
На придбання фінансових інвестицій	125	220	0	95	-220
На придбання необоротні активів	100353	55118	71372	-45235	16254
Всього витрачання на інвестиційну діяльність	100650	55338	71372	-45312	16034
Погашення позик	479211	958110	184911	478899	-773199
Виплата дивідентів	0	0	0	0	0
Всього вирачання на фінансову діяльність	637885	1031080	187084	393195	-843996
Всього витрачено коштів	6216304	10125679	8471455	3909375	-1654224

Джерело: розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Оцінка динамічних змін витрат високоліквідних активів свідчить про їх скорочення в 2020 році за всіма видами витрачання коштів хімічним підприємством. Абсолютна зміна грошових коштів у 2020 році в порівнянні з 2019 роком зменшилась на 1654224 тис. грн, а на операційну діяльність обсяг витрачання грошових коштів зменшився на 826262 тис. грн.

Як відомо, ефективність використання грошових потоків характеризує показник ліквідності (табл. 5) [3].

Коефіцієнт ефективності грошового потоку в досліджуваному періоді визначає результативність управлінських рішень щодо грошових потоків, їх вплив на стан фінансової рівноваги. Коефіцієнт ефективності сукупного потоку грошових коштів АТ «ДНПРОАЗОТ» у 2018 році є позитивним і складає 0,005. У 2019 році склав 0,0003 і зменшився на 0,004. У 2020

році коефіцієнт ефективності сукупного грошового потоку є найвищим і склав 0,027, що збільшився на 0,027.

Це свідчить про стабільну діяльність підприємства, показники додатні, що вказує на неефективне використання грошових потоків. Оцінка ефективності грошових потоків за показником ліквідності інтерпретується як позитивною у випадку значення коефіцієнта ліквідності більше 1 [3].

Протягом 2018-2020 рр. на підприємстві АТ «ДНПРОАЗОТ», значення коефіцієнта ліквідності грошових потоків було вище одиниці.

Таблиця 5. Коефіцієнти грошового потоку АТ «ДНПРОАЗОТ» за 2018-2020 рр.

Показник	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Абсолютна зміна, ланцюгова тис. грн.	
				2019 рік	2020 рік
1. Притік грошових коштів всього	6245129	10128486	8700185	3883357	-1428301
2. Відтік грошових коштів, всього	6216304	10125679	8471455	3909375	-1654224
3. Коефіцієнт ефективності сукупного потоку грошових коштів	0,005	0,0003	0,027	-0,004	0,027
4. Коефіцієнт забезпеченості грошовими коштами, всього	1,008	1,005	1,033	-0,003	0,028
5. Коефіцієнт ліквідності грошового потоку	1,005	1,000	1,027	-0,004	0,027
6. Коефіцієнт ліквідності операційного грошового потоку	1,140	1,016	1,037	-0,124	0,021
7. Коефіцієнт ліквідності інвестиційного грошового потоку	0,002	0,001	0,004	-0,001	0,003
8. Коефіцієнт ліквідності фінансового грошового потоку	0,703	0,917	0,988	0,214	0,071
9. Середній залишок грошових коштів	10031,5	24478,5	26489	14447	2011
10. Поточні зобов'язання	1561247	942480	839847	-618767	-102633
11. Коефіцієнт абсолютної платоспроможності (р.9/р.10)	0,006	0,026	0,032	0,020	0,006

Джерело: розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Так, у 2018 році значення коефіцієнта ліквідності сукупного грошового потоку становило 1,005 - це означає ріст залишку грошових коштів на кінець аналізованого періоду. У 2019 році значення цього коефіцієнта є дещо нижчим, однак дорівнює одиниці (тобто в межах рекомендованих значень). У 2020 року ліквідність грошового потоку зросла і складає 1,027, що загалом свідчить про здатність підприємства покривати витрати.

Ліквідність операційного грошового потоку у 2018 році була найвищою у досліджуваному періоді та склала 1,140, що є позитивним але в 2019 році значення показника є дещо нижчим та складає 1,016, що менше на 0,124, а у 2020 році динаміка коефіцієнта покращилась та збільшилась на 0,021 одиниць. Коефіцієнт ліквідності інвестиційного грошового у 2020 року значно збільшився і склав 0,004, але є нижчим за одиницю. А значення коефіцієнта ліквідності фінансового грошового потоку впродовж 2018-2020 роки збільшується щорічно. У 2020 році показник склав 0,988 і збільшився на 0,071 в порівнянні з попереднім роком.

Коефіцієнт абсолютної платоспроможності хімічного підприємства протягом 2018 - 2020 рр. свідчить про занадто низькі значення. У 2018 році складає 0,006, у 2019 році 0,026, що збільшився на 0,020, у 2020 році 0,032, що збільшився на 0,006. Оптимальні значення цього показника становить приблизно 0,2–0,5 [3]. На досліджуваному підприємстві слід підвищувати рівень платоспроможності. Так як, нами встановлено, що грошових коштів недостатньо для негайного погашення всіх поточних зобов'язань. Адже чим більша величина коефіцієнта абсолютної ліквідності, тим вища гарантія погашення боргів.

Дійшли висновку, що на виробничому підприємстві, в тому числі і досліджуваному, щоб досягнути максимальної ефективності використання високоліквідних активів, необхідно постійно проводити аналіз грошових потоків підприємства, для виявлення місць їх незбалансованості.

Висновки. Вивчення питань щодо розроблення теоретико-методичних підходів обліково-аналітичного відображення формування високоліквідних активів та здійснення аналізу грошових потоків великого хімічного підприємства дало змогу окреслити основні етапи їх формування та функціонування. Так, вивчивши основні принципи організації обліку та облікову політику АТ «ДНІПРОАЗОТ» встановлено методіку відображення господарських операцій щодо обліку активів підприємства. Зокрема, використання Журналів-ордерів до рахунків активів (готової продукції, дебіторської заборгованості) надало змогу прослідкувати рух активів та їх певне перетворення з середньо ліквідних на високоліквідні активи.

В результаті дослідження обліково-аналітичного відображення руху активів на великому підприємстві встановлена певна невідповідність між первинними регістрами обліку та формування показників фінансової звітності, зокрема Звіту про рух грошових коштів. Така невідповідність зумовлена часовим інтервалом: облікове відображення активів є поточним, а формування показників фінансової звітності відбувається з використанням сальдового накопичувального методу.

Результативним та завершальним етапом проведеного дослідження є оцінка динамічних змін та ефективності використання грошових потоків (високоліквідних активів). Результатами здійсненого аналізу руху грошових потоків є певні висновки щодо динамічних змін та порівнянність окремих показників у відповідності з нормативними, рекомендованими значеннями.

Враховуючи певні закономірності встановлені нами є певні сумніви щодо повної достовірності результатів такого аналізу. В першу чергу, вважаємо, що оцінка грошових потоків, їх динамічних змін не може в цілому аналізувати діяльність виробничого підприємства. Певні висновки щодо руху грошових потоків залежать від моменту (в часі) перетворення середньо ліквідних активів в високоліквідні.

Враховуючи встановлені закономірності щодо формування високоліквідних активів вважаємо, що методичні підходи аналізу руху грошових потоків потребують подальшого вдосконалення для одержання більш об'єктивної та достовірної інформації щодо ефективності використання високоліквідних активів.

Список використаної літератури

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України №996-XIV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/show/996-14> (дата звернення: 26.09.2022).
2. Офіційний сайт ПАТ «ДніпроАзот» URL: <http://www.azot.com.ua/uk> (дата звернення: 26.09.2022).
3. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002. 360с.
4. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Минск: ООО «Новое знание», 2000. 688 с.
5. Хмелюк А.В., Гук О.К. Аналіз майна та джерел його утворення хімічного підприємства ПАТ «ДНІПРОАЗОТ». Світ економічної науки: матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль, 2021. Вип. 66. С. 56-61.

6. Хмелюк А.В., Романова С.В. Оцінка ділової активності хімічного підприємства ПАТ «ДніпроАзот». Світ економічної науки: матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль, 2018. Вип. 9, част.1. С.109-112.
7. Хмелюк А.В., Лобашова А. Аналіз грошових коштів великого підприємства. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення. Випуск 73. Тернопіль. 2022. С. 102-106.
8. Вандер Вил Р., Палий В. Управленческий учет с элементами финансового учета: уч. пособ. М.: ИНФРА-М, 1997. 480 с.
9. Цал-Цалко Ю.С., Мороз Ю.Ю., Цегельник Н.І. Управлінський облік: навч. посіб. Житомир: Рута, 2015. 632 с.
10. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств: навч. посіб. К.: Кондор, 2004. 180с.

References

- [1] The Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting in Ukraine (1999) dated 16.07.1999, No.996. Kyiv: Rada. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/show/996-14> (accessed 26 September 2022).
- [2] The official website of PJSC "DniproAzot" (2022) Available at: <http://www.azot.com.ua/uk> (accessed 26 September 2022).
- [3] Tsal-Tsalko Yu.S. (2002) *Finansova zvitnist pidpriemstva ta yii analiz* [Financial reporting of the enterprise and its analysis]. Kyiv: TsUL. (in Ukrainian).
- [4] Savitskaya G.V. (2000) *Analiz hozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya* [Analysis of the economic activity of the enterprise]. Minsk: ООО «Novoe znanie». (in Russian)
- [5] Khmeliuk A.V., Huk O.K. (2021) Analiz maina ta dzherel yoho utvorennia khimichnoho pidpriemstva PAT «DNIPROAZOT» [Analysis of property and sources of its formation of the chemical enterprise PJSC "DNIPROAZOT"]. *Svit ekonomichnoi nauky: materialy mizhn. nauk.-prakt. internet-konf.* Ternopil, no. 66, pp. 56-61. Ternopil.
- [6] Khmeliuk A.V., Romanova S.V. (2018) Otsinka dilovoi aktyvnosti khimichnoho pidpriemstva PAT «DniproAzot» [Assessment of business activity of the chemical enterprise DniproAzot PJSC]. *Svit ekonomichnoi nauky: materialy mizhn. nauk.-prakt. internet-konf.* Ternopil, no. 9 (1), pp.109-112.
- [7] Khmeliuk A.V., Lobashova A. (2022) Analiz hroshovykh koshtiv velykoho pidpriemstva [Assessment of business activity of the chemical enterprise DniproAzot PJSC]. *Informatsiine suspilstvo: tekhnolohichni, ekonomichni ta tekhnichni aspekty stanovlenni.*, no. 73, pp. 102-106.
- [8] Vander Vil R., Paliy V. (1997) *Upravlencheskiy uchet s elementami finansovogo ucheta* [Management accounting with elements of financial accounting]. М.: INFRA-М. (in Russian)
- [9] Tsal-Tsalko Yu.S., Moroz Yu.Iu., Tsehelnik N.I. (2015) *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian)
- [10] Hadzevych O.I. (2004) *Osnovy ekonomichnoho analizu i diahnostryky finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv* [Basics of economic analysis and diagnosis of financial and economic activity of enterprises]. К.: Kondor. (in Ukrainian)

Наукове видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК ДНІПРОВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
**ECONOMIC BULLETIN OF THE DNIPROVSK STATE TECHNICAL
UNIVERSITY**

Науковий журнал
№ 2(5) 2022

Технічне редагування, коректування, макетування:
Кравець Л.Ю.

Здано до набору 21.11.2022.
Підписано до друку 26.12.2022.
Формат 60×84 1/8
Ум.-друк.арк. 10. Обл.вид.арк. 4,3.
Тираж 100 прим. Замовлення № 46/22

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі ДДТУ з готового оригінал-макету.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців
серія ДК № 5399 від 26.07.2017 р.

Адреса редакції
51918, Дніпропетровська обл.,
м. Кам'янське, вул. Дніпробудівська, 2,
корпус 3, каб.417
E-mail: bisnescon@ukr.net